

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MODERN İPEK YOLU OLARAK “BİR KUŞAK BİR YOL”
PROJESİ: SEÇİLMİŞ ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE
EKONOMİK ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Najibullah SAMADI

Uluslararası İktisat Anabilim Dalı
Uluslararası İktisat Programı

EYLÜL, 2023

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MODERN İPEK YOLU OLARAK “BİR KUŞAK BİR YOL”
PROJESİ: SEÇİLMİŞ ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE
EKONOMİK ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Najibullah SAMADI
(Y2012.160005)

Uluslararası İktisat Anabilim Dalı
Uluslararası İktisat Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Musa KESKİN

EYLÜL, 2023

ONAY FORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Modern İpek Yolu Olarak Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Seçilmiş Orta Asya Ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri” adlı çalışmamın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve etik geleneklere aykırı düşecek bir davranışımın olmadığını, tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (././2023)

Najibullah SAMADI

ÖNSÖZ

Tez çalışmalarım süresince bilgi, destek ve yardımlarını benden esirgemeyip kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, sabırla bana yardımcı olan çok değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Musa KESKİN'e sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Eylül, 2023

Najibullah SAMADI

MODERN İPEK YOLU OLARAK “BİR KUŞAK BİR YOL” PROJESİ: SEÇİLMİŞ ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ

ÖZET

Çin son yıllarda büyüyen ekonomisinin istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamak için başta Orta Asya olmak üzere dünyanın birçok ülkesini etkileyecek şekilde dış politikada olumlu ilerlemeler sağlamış ve uluslararası bir aktör haline gelmiştir. SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan bağımsız Orta Asya devletleriyle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek için Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) projesinin temelini oluşturup, Orta Asya'da meydana gelen otorite boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Bu maksatla Çin, BKBY projesi kapsamında oluşturduğu kara ve demir yolu güzergâhları ile ürünlerini Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı hedeflemiştir. Bunun yanında Çin, istikrarlı ekonomik büyümesini sağlayabilmek için ihtiyacı olan enerji kaynaklarını, Orta Asya'dan kolayca ithal etmek istemiştir. Ancak Orta Asya ülkeleri sahip oldukları doğal kaynakları, altyapının yetersiz, ekonominin ise zayıf olmasından dolayı uluslararası arenaya ihraç etmekte zorlanmışlardır. Bu bağlamda Çin, dış yatırıma ihtiyacı olan Orta Asya ülkelerindeki boşluğu doldurmak için, SSCB'nin dağılması sonrası bölgeye müdahale ederek bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve bu ülkelerin başta altyapı tesisleri, enerji sektörü, madencilik sektörü ve teknolojik alanları olmak üzere birçok alanda yatırımlarda bulunmuştur.

Orta Asya ülkeleri ise bağımsızlıklarını aldıkları 1991'li yıllardan günümüze kadar karşılaştıkları ekonomik zorlukları aşmak için büyük mücadele vermektedirler. Bu kapsamda BKBY projesi bu ülkelerin zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarını dış pazarlara ulaştırmak ve refah seviyelerini yükseltmek için büyük bir imkân sağlamaktadır. Bu çalışmada, BKBY projesinin Orta Asya ülkeleri üzerindeki mevcut ve muhtemel ekonomik etkileri incelenmiştir.

Sonuç olarak Çin'in, Orta Asya ülkeleri üzerinde BKBY projesi kapsamında etkinliğini artırarak bölgedeki güç mücadelesinde Batı'ya karşı bir rakip olarak

yükselirken, Orta Asya ülkelerinin de proje kapsamında yatırımların ve istihdamın artması ve ihracatın geniş pazarlara ulaştırılması yoluyla ekonomik fayda sağlayacakları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BKBY Projesi, Orta Asya, Çin, Dış Ticaret, RF

“ONE BELT, ONE ROAD” PROJECT AS A MODERN SILK ROAD: ECONOMIC IMPACTS ON SELECTED CENTRAL ASIAN COUNTRIES

ABSTRACT

As a way to ensure the fast development of its growing economy in the past few years, China has made positive progress in foreign policy, taking hold of many countries of the world, especially Central Asia, and has become an international actor. For the purpose of develop political, economic and commercial relations with the independent Central Asian states that emerged as a result of the collapse of the USSR, it formed the basis of the One Belt One Road (OBOR) project and tried to fill the authority vacuum in Central Asia. By doing this, China has intended to transport its products to Europe via Central Asia with the land and railway routes it has created within the scope of the OBOR project. In addition, China wanted to easily import the energy resources it needed to ensure its persistent economic growth from Central Asia. However, Central Asian countries had challenges in exporting their natural resources to the international arena due to inadequate substructure and feeble economy. In view of this to fill the gap in Central Asian countries that need foreign investment, China involved in the region after the collapse of the USSR, improved its relations with these countries, and made investments in many fields, exceptionally in the infrastructure facilities, energy sector, mining sector and technological fields of these countries.

Central Asian countries have been harrowing to overcome the economic difficulties on the contrary they have faced since their independence in 1991. In this circumstance, the OBOR project supplies a great chance to transport the rich underground and exterior resources of these countries to foreign markets and increase their welfare levels. In this research, the current and possible economic consequences of the OBOR project on the Central Asian countries were surveyed.

Appropriately, it was completed that while China increased its effectiveness over the Central Asian countries within the range of the OBOR project, increasing as a competitor to the West in the power attempt in the region, the Central Asian countries would also provide economic benefits by increasing investments and employment within the range of the project and bringing exports to large markets.

Keywords: OBOR Project, Central Asia, China, Foreign Trade, RF

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xix
I. GİRİŞ	1
II. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN TEORİK TEMELLERİ.....	5
A. Projenin Tarihi	6
B. Projenin Amaçları	7
C. Projenin Finansmanı	10
D. Projenin Güzergâhı	11
E. Projeye Yönelik Yaklaşımlar.....	13
1. BKBY Projesine Bölge Ülkelerinin Yaklaşımları	14
2. BKBY Projesine Bölge Dışı Ülkelerin Yaklaşımları.....	15
a. BKBY Projesine Amerika Birleşik Devletleri'nin Yaklaşımı.....	16
b. BKBY Projesine Rusya Federasyonu'nun Yaklaşımı.....	18
c. BKBY Projesine Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı	19
d. BKBY Projesine Diğer Ülkelerin Yaklaşımları	21

III. SEÇİLMİŞ ORTA ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ.. 23

A. Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü	23
B. Kazakistan'ın Ekonomik Görünümü	27
C. Kırgızistan'ın Ekonomik Görünümü	30
D. Tacikistan'ın Ekonomik Görünümü	33
E. Türkmenistan'ın Ekonomik Görünümü.....	38
F. Özbekistan'ın Ekonomik Görünümü	42
G. Orta Asya Ülkeleri ve Çin Ekonomik İlişkileri	46

IV. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ..... 51

A. BKBY Projesinin Orta Asya Ekonomileri İçin Genel Önemi	51
B. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri	60
1. BKBY Projesinin Kazakistan Üzerine Ekonomik Etkileri	60
a. BKBY Projesi Kapsamında Kazakistan-Çin Ticari İlişkileri ve Projenin Kazakistan Ekonomisine Etkisi.....	60
b. BKBY Projesi Kapsamında Kazakistan'ın Enerji Sektörünün Önemi ve Kazakistan Ekonomisine Etkisi.....	64
c. BKBY Projesinin Kazakistan Turizmüne Etkisi	66
2. BKBY Projesinin Kırgızistan Ekonomisine Etkileri	67
3. BKBY Projesinin Tacikistan Ekonomisine Etkileri.....	70
4. BKBY Projesinin Özbekistan Ekonomisine Etkileri	74
5. BKBY Projesinin Türkmenistan Ekonomisine Etkileri	77
6. BKBY Projesi kapsamında Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi ve Ekonomik Etkileri.....	80
7. BKBY Projesi Kapsamında Çin-Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkileri..	81
8. Çin'in BKBY Projesinden Ekonomik Beklentileri	83
9. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkeleri İçin SWOT Analizi.....	86

a. BKBY Projesinin Güçlü Yönleri.....	87
b. BKBY Projesinin Zayıf Yönleri.....	88
c. BKBY Projesinin Yaratacağı Fırsatlar	89
d. BKBY Projesinden Beklenen Tehditler	90
V. SONUÇ.....	93
VI. KAYNAKÇA	99
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR LİSTESİ

AAVB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomi Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKB	: Asya Kalkınma Bankası
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BKBY	: Bir Kuşak Bir Yol
BM	: Birleşmiş Milletler
CNPC	: China National Petroleum Corporation
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DB	: Dünya Bankası
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EİU	: Economist Intelligence Unit
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ICAC	: International Cotton Advisory Committee
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KBMG	: Kişi Başına Düşen Milli Gelir
MDPI	: Multidisciplinary Digital Publishing Institute
RF	: Rusya Federasyonu

- SRF** : Supplemental Reserve Facility
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- ŖİÖ** : Ŗanghai İŖbirliđi Örgütü
- TRACECA** : Avrupa Kafkasya Asya UlaŖtırma Koridoru

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. BKBY Projesine Dâhil Olan Ülkeler	7
Çizelge 2. Orta Asya Ülkelerinin 2000-2021 Yıllık GSYİH Artışları	24
Çizelge 3. Orta Asya Ülkelerinin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2021)	25
Çizelge 4. Orta Asya Ülkelerinin Önemli Enerji Rezervleri (2021)	26
Çizelge 5. Kazakistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2022)	28
Çizelge 6. Kazakistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (bin Dolar).....	28
Çizelge 7. Kazakistan'ın Ülkelere Göre İthalatı (bin Dolar).....	29
Çizelge 8. Kazakistan'ın Başlıca İhraç Ettiği Ürünler (2021, milyar \$)	29
Çizelge 9. Kazakistan'ın Başlıca İthal Ettiği Ürünler (2021, milyar \$)	29
Çizelge 10. Kırgızistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	31
Çizelge 11. Kırgızistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri (milyon dolar)..	32
Çizelge 12. Kırgızistan Dış Ticaret Dengesi (bin dolar, 2021)	33
Çizelge 13. Tacikistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri	34
Çizelge 14. Tacikistan'ın İhracatında Başlıca Ürünler (bin dolar).....	36
Çizelge 15. Tacikistan'ın İthalatında Başlıca Ürünler (bin dolar, 2021)	36
Çizelge 16. Tacikistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (bin dolar).....	37
Çizelge 17. Tacikistan'ın Ülkelere Göre İthalatı (bin dolar).....	37
Çizelge 18. Türkmenistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri.....	39
Çizelge 19. Türkmenistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (bin dolar)	41
Çizelge 20. Türkmenistan'ın Ülkelere Göre İthalatı (bin dolar)	42
Çizelge 21. Özbekistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri.....	43

Çizelge 22. Çin'in Orta Asya Ülkeleri ile Olan Ticaret Hacmi (milyar dolar-2016).	48
Çizelge 23. Çin'in BKBY Kapsamında Orta Asya'ya Yaptığı Yatırım (2019, milyon dolar)	48
Çizelge 24. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkelerinin GSYİH'sine Muhtemel Etkisi (%)	54
Çizelge 25. BKBY Projesi Ulaşım Yatırımlarının Orta Asya Ülkelerinin Gelir Artışına Muhtemel Etkisi (%)	55
Çizelge 26. BKBY Projesi Kapsamında Orta Asya'daki Çin Projelerinin Toplam Yatırım Miktarı (2019, milyon dolar)	56
Çizelge 27. Çin'in Orta Asya'da BKBY Kapsamında Yaptığı Karşılıklı Proje Yatırım Sayıları (2019).....	57
Çizelge 28. BKBY Projesine Dâhil Olan Orta Asya Ülkelerinin Dış Ticaret Göstergeleri	58
Çizelge 29. Çin'in BKBY Kapsamında Kazakistan'da Yürüttüğü Projeler.....	62
Çizelge 30. Kazakistan'ın Çin'e En Fazla İhraç Ettiği Ürünler	63
Çizelge 31. Kazakistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler	63
Çizelge 32. Kazakistan-Çin Ticaret Verileri (milyar dolar)	64
Çizelge 33. Kazakistan'ın 2015-2021 Petrol, Doğalgaz ve Kömür Üretimi	65
Çizelge 34. Kazakistan'dan Turizm Amaçlı Diğer Ülkelere Giden ve Gelen Ziyaretçi Sayısı	67
Çizelge 35. Kırgızistan-Çin İkili Ticaret Hacmi (milyar dolar)	67
Çizelge 36. Kırgızistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ürünler	69
Çizelge 37. Kırgızistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler	69
Çizelge 38. Tacikistan-Çin İkili Ticaret Hacmi (milyar dolar)	73
Çizelge 39. Tacikistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ana Ürünler	74
Çizelge 40. Tacikistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ana Ürünler.....	74
Çizelge 41. Özbekistan- Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar).....	76
Çizelge 42. Özbekistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ana Ürünler	76

Çizelge 43. Özbekistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler	77
Çizelge 44. Türkmenistan- Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar)	77
Çizelge 45. Türkmenistan'dan Çin'e En Çok İhraç Edilen Ürünler (milyon dolar, 2021).....	78
Çizelge 46. Türkmenistan'ın Çin'den En Çok İthal Ettiği Ürünler (milyon dolar, 2021).....	78
Çizelge 47. Çin'in Orta Asya Ticaret Ortaklığındaki Rolü, 2019	83
Çizelge 48. Orta Asya Ülkelerinden Çin'e Yapılan İhracat (milyon dolar).....	84
Çizelge 49. Çin'den Orta Asya Ülkelerine Yapılan İhracat (milyon dolar).....	84

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.	BKBY Projesi Ana Koridorları	11
Şekil 2.	BKBY Projesi Deniz yolları Güzergâhı	12
Şekil 3.	BKBY Projesi Kapsamındaki Yollar.....	13
Şekil 4.	Orta Asya Ülkelerinin Konumu.....	23
Şekil 5.	Kırgızistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)	31
Şekil 6.	Kırgızistan'ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları (2021).....	32
Şekil 7.	Tacikistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)	35
Şekil 8.	Türkmenistan Dış Ticaret Göstergeleri (milyar dolar).....	40
Şekil 9.	Türkmenistan'ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları (milyon dolar, 2021)40	
Şekil 10.	Türkmenistan'ın İthalatında Başlıca Ürün Grupları (milyon dolar, 2021) 41	
Şekil 11.	Özbekistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyar dolar)	44
Şekil 12.	Özbekistan'ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları 2021 (milyon dolar)	44
Şekil 13.	Özbekistan'ın İthalatında Başlıca Ürün Grupları 2021 (milyon dolar).....	45
Şekil 14.	Özbekistan'ın Ülkelere Göre İhracatı 2021 (milyon dolar, % pay)	46
Şekil 15.	Özbekistan'ın Ülkelere Göre İthalatı 2021 (milyon dolar, % pay).....	46
Şekil 16.	Çin'in Kazakistan'daki Yatırımlarının Dağılımı 2019 (%).....	49
Şekil 17.	Çin'in 2013-2021 arası Orta Asya Ülkelerine Yaptığı Yatırımlar	59
Şekil 18.	Tacikistan'ın Çin'den Yaptığı İthalat, 2021	72
Şekil 19.	Tacikistan'ın Çin'e Yaptığı İhracat, 2021	72
Şekil 20.	Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi Güzergâhı.....	81
Şekil 21.	2017-2021 Çin-Rusya Ticaret verileri.....	82

I. GİRİŞ

Tarihi İpek Yolu yüzyılın en önemli projelerinden biri olarak yeniden Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) projesi adı altında canlanmış durumdadır. İpek Yolu güzergâhı ilk defa Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından, Çin ile Ortadoğu arasındaki ana ticareti oluşturan ipek maddesi olduğu için İpek Yolu olarak adlandırılmıştır. Çin'den başlayarak Anadolu toprakları üzerinden Orta Asya, Güney Asya, Batı Asya, Kuzey Afrika ve Akdeniz üzerinden Avrupa'nın Atlantik kıyılarına kadar geniş bir coğrafyayı birbirine bağlaması nedeniyle kültür, medeniyet, barış ve refah yolu olma özelliğini beraberinde getirmiştir. Tarihi milattan yüzyıllar öncelerine, Mısırlılar ile Romalıların Çinlilerden ipek satın almasına dayanan İpek Yolu, sadece ipek ile sınırlı kalmamış ve bu güzergâhta bulunan ülkeler arasında mal, bilgi, teknoloji ve kültürel varlıkların akışını da sağlamıştır. Doğu'dan Batı'ya doğru gelişen bu ticari hareket yoğun bir şekilde ipek, baharat ve değerli taşların taşınmasının yanında kıtalar arasındaki kültür alışverişine de imkân sağlamıştır. İpek Yolu Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir ticaret yolu olmasının yanında güzergâhı boyunca birçok şehirlerin kurulmasına ve bunların birer ticaret merkezi haline dönüşmesine da sebep olmuştur. Bu bağlamda Doğu'da bulunan ipek ile baharatın Batı dünyası ile tanışması uluslararası ilişkilerde kilit bir rol oynamıştır. Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bu ticaret yolu, güzergâhta yer alan gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) kalkınmasına büyük katkı sağlamıştır. İpek Yolu Çin'in doğusundan başlayıp medeniyetlerin merkezleri olan Kaşgar, Semerkant, Buhara, Rey, Tebriz, Bağdat ve Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden geçip İstanbul'da birleşerek, Batı ile Doğu arasında sadece mal ticaretini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda Asya ile Avrupa arasında kültürlerin değişimini de sağlamıştır. Çin, İpek Yolu ile Batı ülkeleriyle yapılan ticarete alternatif ticaret yolu güzergâhlarının etkinliğini artırmaya çalışmış ve alternatif bir ulaşım ağını dünyaya sunmuştur. Günümüzde ise İpek Yolu'nun tarihi önemi tekrar gündeme

gelmiş ve siyasi olduğu kadar ekonomik açıdan da analizi yapılmaya başlanmıştır.

BKBY adı ile yeniden canlanan bu proje, Çin'in çevre ülkeleri ile iş birliğini geliştirmiştir. Yüz milyarlarca dolar potansiyeli olan BKBY projesi, 2013 yılında 70'e yakın ülkenin katılımı ile Kazakistan'ın başkenti Astana'dan Dünya'ya tanıtılmıştır. BKBY projesinin kapsadığı coğrafi büyüklük göz önüne alındığında, nüfus ve milli gelir büyüklükleri açısından da Dünya ticaretinde etkili olacağı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla BKBY projesi uluslararası arenada yeni bir pazarın doğması, ticaretin artırılması ile iş imkânlarının sağlanması ve çeşitlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda çok boyutlu özelliği olan BKBY projesi, sadece İpek Yolu'nun geçmiş tarihi ile değil, günümüzde Dünya siyasetinde ve ekonomisinde oynayacağı rol ile de kendinden söz ettirmektedir. Bu yüzden projenin hayata geçirilmesi ve somut sonuçların alınması yönünde büyük çaba sarf edilmektedir. BKBY projesinin çok bileşenli olma özelliği ilgi çekici olurken aynı zamanda karmaşık yapısı tek taraflı incelemelerde güçlük yaratan bir faktör olmuştur.

Doğa ile insanlığın birlikte oluşturduğu bu devasa yolun, geçmişte olduğu gibi günümüzde de yine ülkelerin siyasetinde ve ekonomisinde önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. BKBY projesinin canlanmasında, özellikle Çin'in Dünya ihracatında ve ticaretinde payının artmasının büyük rolü bulunmaktadır. Doğu'nun artık kendi teknolojisini ve sanayi ürünlerini üretmeye başlaması, bölge ticaretinin tekrar ekonomik bakımdan canlanmasında hayati bir rol oynamaktadır. Asya Pasifik Bölgesi ve Orta Asya üzerinden hareket edecek olan yeni küresel ticaret mekaniğinin yaklaşık beş asır süren ticaret mekaniğini tekrar canlandırmaya başladığı görülmektedir. Bu proje sayesinde Asya kıtasının hızlı bir gelişme sürecine girdiğini ve bu dönemde bölgenin büyük ekonomilerine sahip olan Çin ile Rusya Federasyonu (RF)'nin ihracatının arttığı göze çarpmaktadır. Özellikle Orta Asya ülkelerinin dinamik ekonomik yapıları ve hızlı ekonomik büyüme sürecine girmelerinin, ticaretin çeşitlendirilmesi ve artırılması açısından BKBY projesinin canlandırılmasında da önemli rol oynadığı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde tarihi İpek Yolu projesinin yeni versiyonu olan BKBY projesinin teorik temelleri incelenmiştir. Bu kapsamda projenin tarihi

geçmiş, Çin'den başlayıp Orta Asya ülkelerinden geçen bağlantı güzergâhları, projenin finansmanı, Çin'in böyle bir proje ile Orta Asya ülkeleri üzerinde ne amaçladığı ve bölge ülkelerinin ve bölge dışı ülkelerin projeye yaklaşımları incelenmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde ise seçilmiş Orta Asya ülkeleri olan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası ekonomik gelişmeleri ayrı ayrı incelenmiştir. İnceleme sonucunda bağımsızlık sonrası dönemde tüm ülkelerin ekonomik kalkınma sürecine girdikleri görülmüştür. Özellikle dış ticaret politikalarını liberalleştirilmelerinin ve serbest dış ticaret politikası uygulamalarının bu gelişmeyi tetiklediği tespit edilmiştir.

Çalışmanın Dördüncü Bölümünde ise BKBY projesinin genel olarak Orta Asya ülkeleri ve Çin üzerine olan ekonomik etkileri araştırılmıştır. İnceleme sonucunda projenin bu beş Orta Asya ülkesi yanında Çin, Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ekonomik gelişmesine, dış ticaretin artmasına ve büyüme üzerine olumlu etkiler yapacağı tespit edilmiştir. Nitekim projenin hazırlık aşamasının başlamasıyla birlikte bu olumlu etkilerin görülmeye başladığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölümde BKBY projesi kapsamında Çin'in Orta Asya ülkeleri üzerindeki ticari etkinliği ve hayata geçirilmiş olan projelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bölümün sonunda ise Projenin Orta Asya ülkeleri için SWOT analizi yapılmıştır. Analiz kapsamında projenin güçlü yönleri ve zayıf yönleri ile projenin gerçekleştirilmesi ile elde edilebilecek fırsatlar ve tehditler sıralanmıştır.

Sonuç bölümünde ise projenin başarılı olmasının Dünya barışına ve bölgede ekonomik refah artışına katkıda bulunacağı ifade edilmiştir. Bu yüzden de projenin önündeki engellerin kaldırılması için gerek bölge ülkeleri arasında, gerek Çin, RF, ABD ve AB'nin de katılacağı süper güçler arasında gerekse uluslararası kuruluşlar arasında ikili ve çok taraflı görüşmelerin hızlandırılması gerektiğinin önemi vurgulanmıştır.

II. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN TEORİK TEMELLERİ

Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) olarak adlandırılan proje, Çin devlet başkanının 2013 yılında Kazakistan'a yaptığı bir ziyaret sırasında Dünya'ya duyurduğu en büyük yatırım projelerinden biridir. BKBY üç kıtadan yaklaşık 70 ülkeyi birbirine bağlayan ve ticaret hacminin milyarlarca dolara ulaşacağı tahmin edilen devasa büyüklükte olan bir projedir. Günümüzde ekonomik olarak az gelişmiş bir bölge olan Orta Asya bölgesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla uluslararası arenada daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Bunu sebebi ise bu coğrafi alanında SSCB'den 1991 yılında bağımsızlıklarını alan ülkelerin topraklarında barındırdıkları büyük yeraltı kaynakları ve dışa bağımlı bir ekonomik yapıya sahip olmalarından dolayı yeni ekonomik gelişmelere ve dış ticarete açık olma özelliğini taşımalarıdır. Bu yüzden, son yıllarda ekonomik olarak Dünya'nın iki numaralı gücüne sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Orta Asya ülkelerinin SSCB'den bağımsızlıklarını almalarından sonra bu bölgeye özel bir önem vermiş ve bu ülkelerle ikili ilişkilerini artırmıştır. Bu bağlamda Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi ile Orta Asya Dünya'nın dikkatini üzerine çekmiş durumdadır. Çin'in geliştirmek için özel bir çaba harcadığı bu devasa projeyi, özellikle komşuları ile yaptığı iş birliği ile ilerletme politikası, Çin'in ekonomi ve dış politikasında önemli rol oynamaktadır.

Nitekim Çin ile ABD'nin uluslararası ekonomik alandaki rekabetlerine bakıldığında, Çin'in ABD'ye kıyasla Asya ve Afrika kıtasıyla ekonomik ilişkilerini daha çok geliştirdiğini, bu ülkelerle geliştirdiği iş birlikleri ile ve Dünya'ya somut bir şekilde sunmuş olduğu projelerde görmek mümkündür (Zanganeh ve Tishehyar, 2019:395). Günümüzde BKBY projesi olarak bilinen ve ÇHC tarafından tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olan bu proje özellikle Çin ve Orta Asya ülkeleri için büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Çin, kendisi için öteden beri önem arz eden, Rusların deyimiyle "Orta Asya" ve Türklerin deyimiyle de "Türkistan Coğrafyası"nda Rusya'nın kurmuş olduğu hakimiyeti kırmak, bölge ülkeleri üzerindeki Çin etkisini artırmak, Trans-Atlantik

ittifakının önemli kanadını oluşturmak, AB ülkeleri ile ikili ilişkileri geliştirmek ve bu ülkelerin ticari ve ekonomik olarak kendisine bağlanmasını sağlamak için projeyi BKBY olarak canlandırmak istemiştir (Karamurtlu, 2020:68).

A. Projenin Tarihi

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2013 yılının Eylül ayında, Orta Asya ve Güney Asya bölgelerine yapmış olduğu bir dizi ziyaret sırasında Kazakistan'ın eski başkenti olan Astana'da, yüzyıllardır Dünya ticaretinde önemli bir rol oynamış olan eski İpek Yolu projesinin yeni modern konseptini oluşturan BKBY projesini Dünya'ya duyurmuştur. Proje, bölge ülkeleri tarafından olumlu olarak karşılanmıştır. Bu proje nedeniyle Çin'in Orta Asya'ya yoğun ilgi göstermesi, diğer süper güç ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Çünkü proje Dünya'nın 70'e yakın ülkesini ve 4,4 milyar insanı kapsamakta olup, Dünya Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'sının % 40'ını oluşturmaktadır (Nogayeva, 2019:27). BKBY projesi sadece serbest ticaret anlaşması olmayıp aynı zamanda 70'e yakın ülkenin arasında yollar, limanlar, havaalanları ve demiryolları gibi altyapıları geliştirerek, Çin'i iş birliği yaptığı ülkeler ile bütünleştirecek bir projedir (Du ve Zhang, 2018:191).

BKBY projesinin, eski adı ile İpek Yolu ticaretinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Uluslararası arenada gelişen birtakım olumsuzluklar neticesinde bu devasa ticaret ağı zaman zaman önemini yitirmiştir. 18. yüzyıldan sonra Amerika ile Avrupa kıtalarında ortaya çıkan ekonomik gelişmelerden dolayı Çin için İpek Yolu'nun mevcudiyetini sağlamak zor olmuş ve İpek Yolu önemini kaybetmiştir. 1990'lı yıllarda ise Çin'in bu projeyi tekrar hayata geçirme planı ortaya çıkmıştır. Çünkü 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan bağımsız devletler, BKBY projesi adına Çin için büyük bir fırsat doğurmuştur. Dolayısıyla Çin bu tarihi ticaret ağını tekrar canlandırmak için çeşitli uluslararası girişimlerde bulunmuştur. Yapılan girişimler neticesinde sadece bağımsız Orta Asya ülkeleri ile sınırlı kalmayıp bu projenin çatısı altında Dünya'nın yaklaşık 70'e yakın ülkesi ile anlaşmalar yapılmıştır. BKBY projesi çerçevesinde Çin'in önderliğinde anlaşmalar yapılan ülkeler ile barış, iş birliği, kapsayıcılık, eşitlik ve karşılıklı yarar ruhunu destekleyecek politikalar artış göstermiştir (Aydın, 2015:3). BKBY projesine dâhil olan ülkeler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. BKBY Projesine Dâhil Olan Ülkeler

Afganistan	Çekya	İsrail	Makedonya	Polonya	Türkiye
Arnavutluk	Ermenistan	Kazakistan	Macaristan	Rusya	Tayland
Azerbaycan	Endonezya	Kırgızistan	Moldova	Singapur	Timor-
Bangladeş	Estonya	Kuveyt	Moğolistan	Suudi	Leste
Bosna-	Filipinler	Katar	Maldivler	Arabistan	Umman
Hersek	Filistin	Kamboçya	Malezya	Slovenya	Ukrayna
Birleşik	Gürcistan	Karadağ	Mısır	Sırbistan	Ürdün
Arap -	Hırvatistan	Lübnan	Myanmar	Sri Lanka	Vietnam
Emirlikleri	Hindistan	Letonya	Nepal	Suriye	Yemen
Bhutan	Irak	Litvanya	Özbekistan	Türkmenistan	
Belarus	İran	Laos	Pakistan	Tacikistan	
Bahreyn					
Çin					

Dolayısıyla Çin, BKBY projesi çerçevesinde özellikle Orta Asya ülkeleri ile bu projenin istikrarlı bir şekilde ilerlemesi için ticaretin teşviki, altyapı yatırımlarının yapılması, finansal iş birliği ile sermaye ve emeğin değişimine odaklanarak, ortaya çıkan kavram ve fikirleri gerçeklere dönüştürmüştür. Bu kapsamda Çin, Orta Asya ülkeleri ile bu proje sayesinde iş birliğini genişletmek ve medeniyetleri birbirine bağlayan eski İpek Yolu hattını, açılacak yeni güzergâhlar ile birleştirmek istemektedir.

BKBY projesinin bitiş tarihi ise Çin'in 100. Kuruluş yılı olan 2049 olarak hedeflenmektedir (Smotrytska, 2021).

B. Projenin Amaçları

BKBY projesi ekonomik olduğu kadar, jeopolitik ve kültürel amaçları da içinde barındıran çok amaçlı bir projedir. Bu amaçlar iç içe geçmiş olup, çoğu zaman bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur. Bu durum ekonomik hedeflerin ülkelerin jeopolitik hedeflerine de hizmet etmesinden veya bir diğer ifade ile ekonomik politikaların jeopolitik ve siyasi hedeflerin elde edilmesi için bir araç olmasından kaynaklanmaktadır.

Projenin amacı Çin Devlet Başkanı tarafından; uluslararası işbirliğini aktif olarak teşvik etmek olarak açıklanmıştır. Bunu yaparken, politika, altyapı, ticaret, finans ve insanlar arası bağlantı sağlamayı ve böylece ortak kalkınmanın yeni itici güçlerini yaratmak için uluslararası işbirliği için yeni bir platform oluşturmanın amaçlandığı ifade edilmiştir (OECD, 2018:4).

Dolayısıyla projenin kapsamının çok büyük olması, projenin amaçlarının açıkça tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Çinli liderler BKBY projesini; sadece bir dizi ekonomik girişim olarak değil aynı zamanda ekonomik, politik ve askeri unsurlarla ulusal bir strateji olarak tanımlamaktadırlar (Smotrytska, 2021).

BKBY projesinin Çin tarafından yeniden canlandırılması ile genel olarak Orta Asya ülkeleri arasında ekonomik, kültürel ve siyasi birlikteliğin geliştirilmesi, ülkeler arası ulaştırma koridorları inşa ederek toplumların yaşam standartlarının geliştirilmesi ve bu ülkeler arasında güven ortamının artırılması amaçlanmaktadır. Diğer taraftan Çin kendi pazarını bu güzergâh sayesinde Orta Asya üzerinden Avrupa ve diğer kıtalara ulaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca Çin yönetimi, BKBY projesi ile engelsiz bir ticaret ağını geliştirmeyi, politik uygulama ve iletişimi hızlandırmayı, parasal etkinliğin ve paranın dolaşımını artırmayı, ülkeler arasında karayolu bağlantılarını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

BKBY projesi aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da uygulanan Marshall planının ardından ikinci en büyük ekonomik altyapı planı olarak da bilinmektedir. Bu güzergâh sadece ticaret için değil aynı zamanda pek çok ülke ile kargo, enerji, iletişim, altyapı, gümrük, yazılım, ekonomik, ticaret, endüstriyel üretim, e-ticaret ve denizcilik gibi alanlarda gelişmeyi ve büyümeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla proje ile ulaşım ağları, enerji ağları ve iletişim yoluyla uluslararası bir entegrasyon amaçlanmaktadır (Güneş, 2019:804).

Dolayısıyla Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan BKBY projesi, karayolu ile denizyolu temelli ekonomik koridorların oluşturulmasına ve bu güzergâhta bulunan ülkelerin gelişmesi için son derece işbirlikçi ve karşılıklı yarar sağlayan bir proje olarak görülmüştür. Bu kapsamda içeriği oldukça önemli ve hedefleri de oldukça iddialı olan BKBY projesi ile beş ana hedef belirlenmiştir. Bu hedefler; politika koordinasyonu, tesisler bağlantısı, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve insanlar arası bağlar olarak açıklanmaktadır (Haggai, 2016:11).

Bunun yanında BKBY projesinin amaçları 13. Beş yıllık planında da aşağıdaki gibi açıkça yer almıştır (OECD, 2018:10):

- BKBY projesi ülkelerinde ticaret ve yatırımı geliştirmek. Bu kapsamda politika iletişiminin, altyapı bağlantısının, ticaretin, sermaye akışının ve kişiler arası değiş tokuşa odaklanan ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.

- İpek yolu boyunca serbest ticaret bölgeleri oluşturmak.
- Altyapıyı finanse etmek için bölgedeki mali işbirliğini geliştirmek.
- Doğal kaynaklara erişebilmek.
- BKBY projesi koridorlarında ulaşım altyapısını güçlendirmek.
- Bölgedeki kültürel alışverişi derinleştirmek.

BKBY projesinin amaçları genellikle Çin'in projeden beklentileri şeklindeki bir bakış açısıyla açıklanmaktadır. Bu kapsamda Çin'in projeden beklentileri aşağıdaki gibi de açıklanabilir (Silin vd., 2017:5-7)

- Çin ekonomisi için önemli bir faktör olan ihracatı geliştirmek.
- Yeni ekonominin ürün ve hizmetleri için pazarları genişletmek. Yeni ekonomi; dijital ipek yolunu bilgi ve iletişimi, internet bankacılığını, e-ticareti ve endüstriyel bilgisayar ağını kapsamaktadır.
- Çin'in kara ihracat rotalarını çeşitlendirmek ve Çin'in en önemli ticaret ortağı olarak ABD'ye bağımlılığı azaltmak.
- Çin'in Orta Asya ve Afrika ülkelerinin doğal kaynaklarına ve özellikle akaryakıt ve enerji sektörüne erişimini sağlamak.
- Çinli şirketler tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımları artırmak.
- Çin'de bölgelerin ekonomik kalkınma hızını dengelemek.
- Ulusal ekonomideki yavaşlamadan muzdarip olan Çin işgücü piyasası üzerindeki baskıyı azaltmak.

İncelenen çalışmalarda projenin amacının Çin'in jeopolitik ve ekonomik gücünü artırmak için hayata geçirildiğine yönelik görüşler ağırlıklı olarak vurgulanmaktadır (Iqbal vd., 2019:260). Ancak bu çalışmada Orta Asya ülkelerinin projeden elde edebileceği ekonomik kazançlara odaklanılarak bu kazançlar özellikle dış ticaret ve yatırım verileri ile ele alınarak incelenecektir.

C. Projenin Finansmanı

Böyle devasa bir projenin büyük finansman kaynağına ihtiyacı olacağı açıktır. Bu yüzden projeyi yeniden hayata geçirmeye çalışan Çin'in öncülüğünde projenin finansmanını tedarik etme faaliyetlerinin olduğu dikkat çekmektedir.

Bu kapsamda, BKBY projesinin Çin tarafından 2013 yılında Kazakistan'ın Astana şehrinde Dünya'ya ilan edilmesinden sonra, Çin Hükümeti İpek Yolu Fonu (SRF), Çin Yatırım Şirketi, Döviz Devlet İdaresi, Çin İthalat-İhracat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası'nı kurmuştur. Toplam sermaye fonu 40 milyar doları bulan bu finansman gurubunun amacı, BKBY ve 21.yy. Deniz İpek Yolu ekonomik iş birliği kapsamında, ticaretin ve BKBY projesine dâhil olan ülkelerin arasında bağlantıların artırılması ve büyümenin sağlanması için yatırım ve finansman kolaylığı sağlamak olarak belirtilmiştir. Proje, Çin'in kurmuş olduğu yukarıda sayılan fon kaynaklarından başka birçok fon kaynağını da içermektedir. Bunlardan en önemlileri Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB), Yeni Kalkınma Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Yatırım İş birliği Fonu ve Enerji Kalkınma Fonu' dur. Türkiye'nin de içinde yer aldığı AAYB, 2014 yılında 50 milyar dolarlık bir yatırımla faaliyete başlamıştır. Bunların yanında, geliştirilen diğer finansman kaynakları, sosyal, çevresel ve kültürel faaliyetlerde de fon kaynağı görevini üstlenmektedir (Kopuk, 2021:1356).

Dolayısıyla böyle devasa bir projenin sınır ötesi yatırımları için finansman sağlamak ulusal projelere göre daha zordur. Çünkü uluslararası bir projede finansman kaynaklarının fayda ve maliyetleri orantılı bir şekilde paylaşılmadığı takdirde ortaya sorun çıkacaktır. Örneğin bir koridordaki gelişmelerin çoğu transit ticareti olduğunda o güzergâhta olan ülkeler koridordan sadece talep edebilecekleri geçiş oranları aracılığıyla yararlanırlar. Bu geçiş ülkelerinin koridor yatırımlarını ve bakımını finanse etme isteğini azaltacak ve ağın genel verimliliğini etkileyecektir (Özdemir, 2022:83).

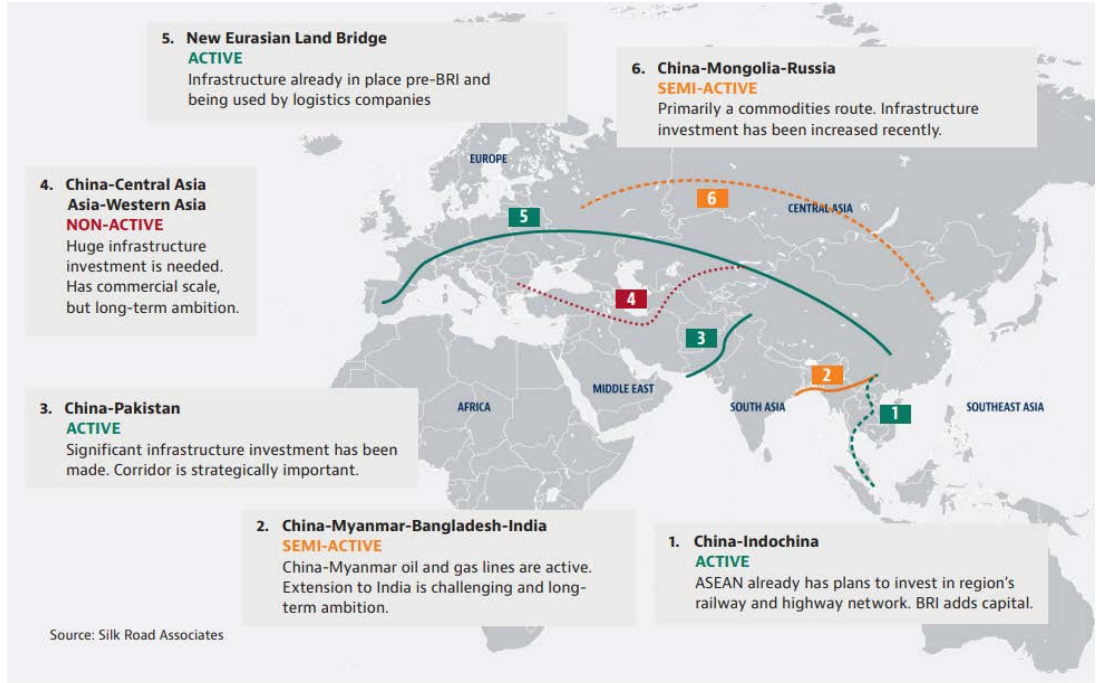
Ancak projenin hayata geçirilmesi için çok sayıda fon kurulması ve özellikle Çin'in bu projenin fonlanmasına öncülük etmesi, şimdilik kaynak sorununun olmadığını göstermektedir.

D. Projenin Güzergâhı

BKBY projesinin güzergâhları deniz, demir ve karayollarından oluşmakta olup altı önemli koridoru vardır. Bu koridorlar;

- Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik koridoru,
- Çin-Merkez ve Batı Asya koridoru,
- Çin-Moğolistan-Rusya koridoru,
- Çin-Pakistan koridoru,
- Çin-Hindiçin Yarımadası koridoru ve
- Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar koridorlarıdır.

Bu koridorlar Şekil 1 'de sunulmuştur:

Şekil 1. BKBY Projesi Ana Koridorları

Kaynak. (Backer McKenzie, 2017:18)

Belirlenen bu koridorlar üzerinde oluşan rotaların biri, Doğu Türkistan'dan Kazakistan-Rusya-Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşırken, bir diğeri ise Doğu Türkistan'dan Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Balkanlar üzerinden Avrupa'ya gitmektedir. Bir diğer güzergâhı ise yine Doğu Türkistan'dan başlayıp Batı Türkistan'daki Türk Cumhuriyetleri'nin değişik

rotalarından geçerek Pakistan üzerinden İran'a ve oradan Ortadoğu'ya bağlanan güzergâhtır. Çin ayrıca Kaşgar'dan Pakistan'ın Gwadar limanına uzanan bir güzergâha bugüne kadar ciddi yatırımlar yapmıştır. Çin, Pakistan'dan kiraladığı Gwadar limanını hem donanması için bir askeri merkez hem de Basra Körfezi, Süveyş ve Doğu Afrika rotalarından yürüttüğü ticaret için alternatif nakil yolu haline getirmek istediği için, bu limana büyük önem vermektedir (Bocutoğlu, 2017:265-270).

Bu güzergâhlar karayolu, denizyolu ve demiryolunu kapsamakta ve Çin'den Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Türkiye'ye gelen karayolu hattı Türkiye'nin Güneydoğusundan girip İstanbul'a uzanmakta, buradan Balkanlar'dan Ukrayna'ya ve Moskova'ya uzanmaktadır. Moskova'dan ise Polonya üzerinden Avrupa'ya uzanmaktadır. Bunun yanında Avrupa'ya bir hat ise denizyolundan olup, Süveyş Kanalı, Yunanistan ve İtalya üzerinden uzanan hattır.

BKBY projesinin Orta Asya coğrafyası üzerinden geçen ve deniz güzergâhlarını kapsayan rotaları Şekil 2'de sunulmuştur.

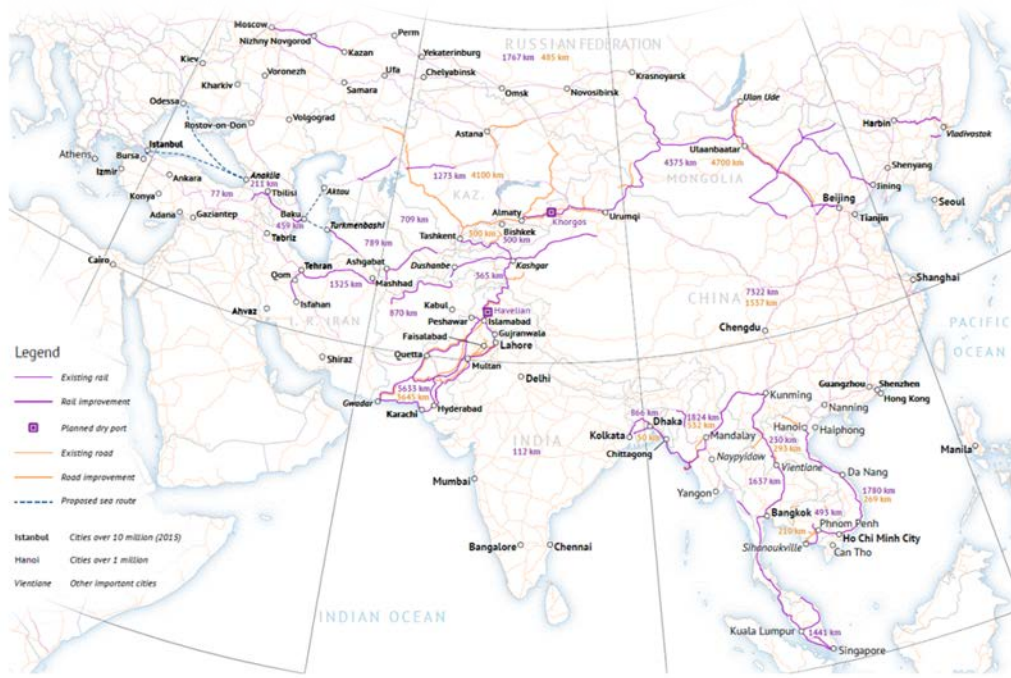
Şekil 2. BKBY Projesi Deniz yolları Güzergâhı

Kaynak. Stratejikortak.com

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya ülkeleri, diğer ülkeler ile ulaşımını daha rahat bir şekilde yapabilmek ve ekonomik gelişmelerini sağlamak için BKBY kapsamında bir koridorun kurulmasını istemişlerdir. Kurulan bu koridor aynı zamanda Doğu ile Batı'nın

birbirine bağlanmasını da sağlamıştır. Bu bağlamda 1993 yılında 13 ülkeden bir araya gelen ulaştırma bakanlarının istişaresi sonucunda Avrupa, Asya ve Kafkasya bölgelerine ulaşımı sağlamak amacı ile TRACECA koridoru kara, hava ve deniz ulaşımında entegrasyon sağlamak adına oluşturulan önemli koridorlardan biri olarak kurulmuştur (Atasoy, 2010:6).

BKBY projesi kapsamındaki karayolu, demiryolu ve denizyolu güzergâhlarına bakıldığında, bu güzergâhların Avrasya kıtasını adeta bir ağ gibi sardığı dikkat çekmektedir. Proje kapsamındaki yollar Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. BKBY Projesi Kapsamındaki Yollar

Kaynak. (Reed ve Trubetsky, 2019:47)

E. Proje Yönelik Yaklaşımlar

BKBY projesi kapsamında Çin’in yapmış olduğu projeler incelendiğinde, ekonomik alanlardaki projelere öncelik verildiği görülmektedir. Bu kapsamda BKBY projesi bölge içi ve bölge dışı Dünya’nın birçok ülkesi tarafından özellikle Batılı güçler tarafından da yakından takip edilmektedir. Çin açısından bölgedeki mevcut ve muhtemel riskler yakından incelendiğinde ise bölgede Çin’in Orta Asya ülkeleri arasında yükselişinden rahatsızlık duyarak Çin’le görülebilir gelecekte rekabete girecek nükleer kapasiteye sahip bir büyük güç

bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler büyük güç statüsünde olmasalar da büyük güçlerin baskılarına karşı bağımsızlıklarını koruyabilecek devlet yapılarına, zengin kaynak ve imkânlarla sahiptirler. Bu nedenle bağımsızlıklarını pekiştirmek için denge kurmalarını kolaylaştıracak Çin gibi yeni güçlerle ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadırlar (Okur, 2017:45-55).

Çin'in yükselişini ve BKBY projesi kapsamında istikrarlı bir şekilde somut adımlar ile ilerleyişini durdurmak için, başta ABD olmak üzere bazı Batılı ülkeler bu projeyi önlemek istemiştir. Bu bağlamda Çin, ABD ile Batı'nın yapmış olduğu bu tür saldırılara karşı BKBY projesine RF'nin dâhil edilmesi gerektiği sonucuna vararak projenin tamamını "Avrasya Yolu"na dönüştürmeye başlamıştır. Böylece BKBY projesi Çin ile RF arasında yapılan görüşmeler neticesinde RF-Çin jeopolitik ittifakına dönüşerek anlam kazanmıştır. Projeyi başlangıçta destekleyen Batılı güçler ise günümüzde projenin önemini azaltmak için Japonya ile Hindistan'ı proje aleyhinde politika izlemeye zorlarken, aynı zamanda projeyi doğrudan önlemeye de çalışmaktadırlar (Dugin, 2020:10).

Bu nedenlerden dolayı başta Çin, RF, ABD ve diğer Batılı güçlerin ilgisi, BKBY güzergâhında olan Orta Asya ülkeleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda bölge, küresel ekonomik savaşların ana konumu haline gelmiştir.

1. BKBY Projesine Bölge Ülkelerinin Yaklaşımları

BKBY projesi kapsamında, SSCB'nin dağılması sonucu Orta Asya ülkelerinde siyasi ve ekonomik dengeler önemli derecede değişmiştir. Bir taraftan bölgede tarihi etnik ve siyasi düşmanlıklar sürerken diğer taraftan ise bölgedeki toplumlar bağımsız birer devlet halinde ayakta kalmak ve çökmüş ekonomilerini canlandırarak bir ulus-devlet haline gelmek ve uluslararası sisteme dâhil olmak için büyük çaba sarf etmektedirler. Orta Asya ülkeleri bağımsızlık sonrası kendi başlarına ekonomik kalkınmalarını gerçekleştiremeyeceklerini düşündükleri için diğer ülkeler ile yeni ekonomik iş birlikleri yapmışlardır.

Bu nedenle, Dünya üzerinde küresel ekonomiyi doğrudan etkileyen ülkeler yanında, bölge ile yakınlığı olan Asya ülkeleri ve Asya kıt'ası haricindeki diğer ülkeler de bu bölgeye ilgi duymaya başlamıştır. Orta Asya bölgesi zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmakla birlikte, bölge ülkelerinin çok sayıda mal ve hizmet ihtiyacını kendilerinin üretememesi, diğer aktörlerin bölgeden ekonomik kâr elde

etmek için yarışa girmelerine neden olmuştur (Kutluay Tutar ve Bahsi Koçer, 2021:622). Bu bölge her ne kadar karasal iklim ve geniş bozkır alanlarına sahip olsa da bölge küçümsenmeyecek kadar yeraltı zenginlikleri ile enerji kaynaklarına sahiptir. Doğalgaz, petrol ve kömür rezervleri bakımından bu bölge Dünya'nın sayılı bölgelerinden biri olup, özellikle Kazakistan ile Türkmenistan Hazar Denizi'nde kıyıya sahip olmalarından ötürü ciddi büyüklükte petrol ve doğalgaz rezervlerini barındırmaktadırlar (Raof, 2020:23).

Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (GOÜ)'ler içinde yer aldığından, bu bölge için BKBY projesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü proje Orta Asya ülkeleri açısından yeni pazarlar yaratılması, iş birliklerinin kurulması, ulaşım hatlarının iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi gibi birçok projenin aktif hale gelerek istihdam yaratma, ülkeler arası etkin bir ticaretin geliştirilmesi ve kalkınmalarını sağlama anlamına gelmektedir. BKBY projesi kapsamında özellikle Orta Asya ülkeleri arasında oluşacak koridorlar sayesinde artacak olan ekonomik kazançlardan dolayı gelecekte birer gelişmiş ülke (GÜ) haline gelmek için, bölge ülkeleri BKBY projesine olumlu yaklaşım sergilemektedirler.

2. BKBY Projesine Bölge Dışı Ülkelerin Yaklaşımları

Orta Asya, Dünya coğrafyasında açık denizlere çıkışı olmayan bir bölge konumundadır. Orta Asya ülkelerinin zengin yeraltı kaynakları kendine özgü coğrafi yapısı ve mevcut güç dengeleri bölgedeki rekabette güvenlikten ziyade ekonomi ve teknoloji unsurlarının öne çıktığı bir süreci meydana getirmiştir. RF'nin de ekonomik bütünleşme arayışlarına girdiği bu süreçte Orta Asya'daki küresel rekabet ekonomi politik bir hal almış ve BKBY projesi bölgedeki yeni büyük oyunun jeo-ekonomik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Bu nedenle Orta Asya'daki rekabetin daha çok ekonomik alanda yoğunlaştığını ve bölgenin enerji ağırlıklı ekonomik potansiyelinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir (Budak, 2013:128).

Dolayısıyla BKBY projesine olumlu yaklaşım gösteren ülkeler kadar olumsuz yaklaşım gösterenler hatta bu projeyi durdurmak ve ilerlemesini engellemek için çaba sarf eden güçlerin olduğu da görülmektedir. Orta Asya Ülkeleri bağımsızlık öncesi SSCB'nin kontrolü altında iken, bağımsızlıklarını

almalarıyla birlikte RF yanında, diğer süper güçlerin de dikkatini üzerlerine çekmişlerdir. Bu güçler, bölgede bulunan zengin yeraltı kaynaklarının Çin kontrolüne girmesi endişesi ile dolaylı bir şekilde bu projeyi engellemeye çalışmaktadır. Ayrıca RF, BKBY projesi üzerinde bulunan ülkeleri etnik farklılıkları ve ayrılıkçı eğilimleri nedeniyle kendisine güvenlik tehdidi olarak görmektedir.

Projeye yönelik Dünya’da farklı bakış açıları olması nedeniyle, ABD, RF, AB ve diğer ülkelerin yaklaşımları aşağıda açıklanmıştır.

a. BKBY Projesine Amerika Birleşik Devletleri’nin Yaklaşımı

Çin’in yükselen ekonomisinin devamlılığını sağlamak için başlatmış olduğu BKBY projesi geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu nedenle ABD, bu projenin Çin tarafından Dünya’ya sunulmasından rahatsız olmuştur. ABD günümüzde siyasi, askeri ve ekonomik gücü ile Dünya’nın en önemli aktörüdür. Çin’in böyle devasa bir projeyi hayata geçirmesi en başta ABD olmak üzere birçok Batılı politik ve akademik çevreler tarafından dikkatlice izlenmektedir. En önemlisi ise ABD bu projeyi kendi çıkarlarına uygun görmemektedir. Bu sebepten dolayı Çin’in bölgesel ve küresel gelişmelerini artıracak hamlelerine karşı birtakım stratejiler geliştirmektedir. Bunlardan biri ABD’nin Asya-Pasifik bölgesinde hegemonyasını genişletmeyi amaçlayan Eksen Stratejisidir (Özdaşlı, 2015:593). Bu bakımdan Orta Asya bölgesi ABD için hem ekonomik hem de güvenlik açısından önemli bir yere sahip olmakla beraber bu bölgenin tek bir devletin etkisi altına girmesini kendi çıkarlarına uygun görmemektedir. Bu kapsamda ABD, geçmişte Japonya ve RF’nin bölgede hegemonya kurmasını istemediği gibi bugünde Çin’in tek başına bölgeyi etkisi altına almasına karşı bir tutum sergilemektedir (Önür, 2021:60).

Dolayısıyla Çin’in başlatmış olduğu BKBY projesi Orta Asya’da Çin-ABD arasında stratejik bir rekabet alanı haline gelmiştir. Bu bakımdan ABD Güneydoğu Asya’da Hint Okyanusundan Büyük Pasifik’e kadar bir güvenlik sağlayıcısı olma potansiyelini ve askeri imkânlarını da kullanarak güçlü bir şekilde bu projeye karşı olan Hindistan’ı desteklediğini belirtmektedir (Karimi, 2018:63). Çin BKBY projesine dahil olan Orta Asya ülkeleri ile ticaretini istikrarlı bir şekilde büyütürken, Orta Asya ülkeleri ile istediği şekilde bir ticaret

ağını oluşturmamasından dolayı ABD, siyasi olarak bu projenin önünü kesmek istemektedir (Hillman ve Sacks, 2021:34).

ABD ayrıca Çin'in Orta Asya ülkeleri ile BKBY projesi kapsamında yaptığı anlaşmalar sonrası, proje güzergâhında bulunan ülkeler üzerinde etkisini daha fazla artırmaya yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bunun amacı ise, Orta Asya havzasında bol miktarda bulunan enerji kaynaklarını elde edebilmek için ulusal çıkarlarını gözetmektir. Diğer taraftan Çin'in Asya ülkeleri ile olan iş birliği ve özellikle RF ile olan yakınlığı Washington'un endişelerini daha da artırmaktadır. Bu nedenle ABD coğrafi olarak bölgeden uzak olsa da Orta Asya yakınlarındaki ülkelerde bulunan askeri üsleri vasıtasıyla BKBY projesini önlemek için siyasi bakımdan etkisini kullanmaktadır.

Nitekim bu konuya değinen Aktaş, ABD'nin Orta Asya ülkeleri ile doğrudan bir ticaret veya doğrudan yatırım gibi bir bağlantısı olmamasına rağmen, bölgede olan gelişmeleri Orta Asya'nın komşu ülkelerinde bulunan askeri üslerinden yönettiği askeri müdahaleler ile önlediğini belirtmektedir. Yazara göre ABD'nin 20 yıla yakın Afganistan'da bulunmasının sebeplerinden biri de Afganistan'ın BKBY projesini doğrudan etkileyecek bir konumda olmasıdır. Çünkü Afganistan, BKBY projesinin Pakistan ile Hindistan gibi ülkelere giden güzergâhlarının stratejik öneme sahip olan konumunda bulunmaktadır. Bu açıdan ABD, Afganistan üzerinden BKBY projesinin enerji-lojistik koridorlarını gözetmektedir (Aktaş, 2019:105). Bu bağlamda ABD'nin Orta Asya bölgesindeki ana hedefi, bu bölgenin enerji kaynaklarını ve geçiş yollarını kontrol altına alarak, Türkiye üzerinden Batı'ya aktarımını sağlamaktır. Bu kapsamda ABD, Çin ve RF gibi büyük güçlerin Orta Asya bölgesinin kaynaklarını kullanarak bir süper güç haline dönüşüp kendisine rakip olmasını engellemek ve ayrıca bölge ülkelerindeki askeri yapısını güçlendirerek Çin, RF ve İran gibi rakiplerini siyasi ve askeri olarak çevrelemek istemektedir (Güneş, 2013:185).

Dolayısıyla ABD Orta Asya üzerinden, özellikle RF ile Çin'in bölgede olan etkisini ve BKBY çerçevesinde oluşacak gelişmeleri önlemek isterken aynı zamanda zengin enerji kaynaklarına sahip olan bu bölgenin kendisinin kontrolü altında olmasını istemektedir. Bunun için de, Orta Asya üzerinden ABD'ye rakip haline gelebilecek güçleri engellemeye yönelik stratejiler geliştirmektedir.

b. BKBY Projesine Rusya Federasyonu'nun Yaklaşımı

Orta Asya ülkeleri SSCB dağıldıktan sonra da, RF yönetiminin hem ekonomik hem de siyasi olarak ilgilendiği bölge olmaya devam etmiştir. Orta Asya, Hazar Denizi'yle Pamir Dağları arasında Avrasya'nın merkezinde stratejik bir bölge olması ve bol miktarda doğal kaynağa sahip olması nedeniyle, RF'nin önem verdiği bir bölge olmuştur. RF bölgedeki düzen ve istikrar kapsamında dış ülkelere gelebilecek olası tehlikelere karşı da Orta Asya'yı bir tampon bölge olarak görmektedir (Başayvaz, 2019:44).

Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri bağımsızlık öncesi SSCB'ye olan ekonomik bağımlılıklarını, bağımsızlık sonrası yaşanan ekonomik çöküşün altından kalkamayınca da güçlü bir şekilde devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Çin dahil herhangi bir süper gücün Orta Asya'da RF'den bağımsız olarak politika yürütmesi oldukça zordur.

Bu kapsamda RF'nin Orta Asya ile olan yaklaşımı her zamankinden daha da güçlü ve istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Çünkü RF, bu bölgeye etkili olabilecek bir güce ve bölgede bulunan zengin yeraltı kaynaklarının başka güçler tarafından işletilmesine temkinli yaklaşmaktadır. Bu nedenle bir taraftan Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi, diğer taraftan Orta Asya'nın komşuları olan Afganistan ile Pakistan gibi ülkelere ABD tabanlı yaşanan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizler, RF'nin bölgeyle daha etkili bir bağ kurmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda, Orta Asya coğrafyasını uluslararası ticarete ve ulaşım politikalarında RF'ye bağımlı hale getirmektedir. Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra özellikle enerji kaynaklarına sahip olan başta Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan kendi ekonomilerini geliştirmeyi ve bölgede önemli bir oyuncu haline gelmeyi planlamışlardır. Bunun için ise ellerindeki kaynakları Dünya pazarına ulaştırmaları gerekiyordu. Ancak bu ülkelere yeterli altyapı yatırımlarının olmamasından dolayı çıkarttıkları kaynakların bir kısmını Rus boru hatlarına aktarmak zorunda kalmışlardır. BKBY projesi ile Çin'in bölgeye ilgi göstermesi nedeniyle durum değişmiştir. Orta Asya ülkeleri enerji kaynaklarını Dünya pazarına ulaştırmak için BKBY projesi kapsamında çeşitli anlaşmalar yapmaya başlamışlardır (Kamalov, 2011:44).

Dolayısıyla Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesinin Orta Asya üzerinden Dünya'ya açılabilmesinin, Çin'in RF ile iyi ilişki içinde olmasıyla ancak mümkün olabileceği ifade edilebilir.

Nitekim RF'nin, Çin'in bölgeye nüfuz etmesi ve Orta Asya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurup bu coğrafya üzerinden mallarını Dünya'ya tanıtmasına sessiz kalmamakta ve Orta Asya ülkelerinde meydana gelen gelişmeleri dikkatli bir şekilde takip etmektedir. Bu nedenle 2015 yılında Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping ve RF devlet başkanı Putin Moskova'da bir araya gelerek, BKBY projesinin Orta Asya üzerinden Dünya'ya ulaşımı için kapsamlı bir anlaşma imzalamışlardır (Tishehyar ve Bakhshi, 2022:424).

Bu bağlamda RF'nin, BKBY projesi ile ilgili birtakım kaygıları olsa da projeyi genellikle olumlu değerlendirdiği söylenebilir. Dolayısıyla RF BKBY projesinin, Orta Asya bölgesindeki ülkelerin kalkınması ve entegrasyonu için önemli olduğunu değerlendirirken, projenin devam etmesi için de kendisini kilit aktörlerden biri olarak görmektedir.

Ancak RF'nin Orta Asya bölgesinde yalnız olmadığını ve bu bölgede başta Çin, ABD ve AB gibi güçlerin de kendi etkinlik alanlarını artırmak için mücadele ettiklerini görmek mümkündür. RF'nin her ne kadar bölge ülkeleri ile kültürel ve dilsel olarak yakınlığının olması açısından bir üstünlüğü bulunsa da, Çin'in BKBY projesini bu bölge üzerinden Dünya'ya duyurması göz önüne alındığında, RF'nin önümüzdeki yıllarda işinin kolay olmayacağı görülmektedir. Çünkü Orta Asya ülkeleri RF ile ilişkilerine önem vermekle birlikte, Çin'in bu proje kapsamında Orta Asya'nın enerji kaynaklarını Dünya pazarına çıkarması, bu ülkelerin bağımsızlıkları açısından da önem arz etmektedir (Kunic, 2020:62).

c. BKBY Projesine Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı

Avrupa Birliği küresel arenada ekonomik ve politik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bu konumu koruyabilmek için Çin ile de ilişkilerini geliştirme ihtiyacını duymuştur. AB'nin Çin ile ortak ilişkileri 1975 yılında başlayan diplomatik ve stratejik ortaklığa dayanmaktadır. Son yıllarda AB ülkelerinde ortaya çıkan yatırım eksikliği ve 2007 yılında Avrupa'da başlayan ekonomik kriz Çin ile olan ilişkilerini değiştirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Çin ile AB arasında 21. yüzyılın ilk yıllarında kurulan 'Kapsamlı Stratejik Ortaklık'

yapısının ardından 2013 yılında iki tarafın da liderlerinin bir araya gelmesi ile Çin-AB stratejik iş birliği pekiştirilmiştir. Çin'in AB ile kurduğu ortaklık, ortak çıkarları hedef alan yeni küresel siyasi düzenin sonucu olarak görülmektedir (Okur ve Aydın, 2018:319).

AB ile Çin arasında 1975 yılında diplomatik taşların yerine oturması ile beraber ticaret hacmi zamanla artmıştır. Çin günümüzde, ABD ve Japonya'nın ardından AB'nin en büyük ticari ortağı haline gelmiştir (Akkaymak, 2009:16).

Çin dijital ekonomi, yarı iletkenler ve gelişmiş makineler gibi alanlarda gelişmiş bir temel teknoloji altyapısına sahip olmadığı için yabancı bileşenlere ihtiyaç duymaktadır. Bu sorunu gidermek için Çin, 2050 yılına kadar bilim ve inovasyonda, 2030 yılına kadar yapay zekâ alanında ve nükleer enerji sektöründe ekonomisini Dünya lideri yapmak için, AB ülkelerine yatırımlarını özellikle Ar-Ge harcamaları yönünde sürekli artırmaktadır. Bu bağlamda Çin, BKBY kapsamında AB ile olan yatırımlarını genişleterek önemli teknolojileri AB şirketlerinden edinmek için çaba sarf etmektedir (Etlioğlu, 2022:223).

Çin, AB ile olan ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmış olup 2020 Stratejik Gündemi Belgesini imzalamış olsa da, BKBY projesi kapsamında AB'nin kendisine rakip olabileceği endişesinden kurtulabilmiş değildir.

Nitekim AB, BKBY projesinin doğuracağı fırsatları değerlendirirken projenin jeopolitik yönünü de dikkate almaktadır. AB kendi arenasında güçlü bir yapıya sahip olsa bile, ortak bir askeri güce sahip olmaması ve ortak bir dış politikasının bulunmaması, BKBY projesi konusunda imzalamış olduğu strateji gündemine rağmen ortak bir tutumun oluşmasına engel olmakta ve her bir birlik üyesinin BKBY projesiyle ilişkilerini bireysel olarak yürütmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla AB'den ayrılan İngiltere bu proje ile, Çin'den İngiltere'ye kolayca ulaşan ucuz ürünlere kendi ürettiği teknolojik ürünleri ilave ederek Dünya pazarlarına sunmayı ve oradan kendine pay çıkarmayı amaçlamaktadır. Almanya aynı şekilde projeye yakından ilgi gösterirken, Fransa ile İtalya projeden doğacak fırsatları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. AB'nin tüm üye ülkeleri hemen hemen aynı tutumu sergilemektedir (Bocutoğlu, 2017:268).

Dolayısıyla AB ülkeleri temelde BKBY projesine karşı olmayıp, her ülke projenin nimetlerinden maksimum fayda elde etmeyi ummaktadır. Bu kapsamda da projeyi yakinen takip etmektedirler.

d. BKBY Projesine Diğer Ülkelerin Yaklaşımları

Çin başlatmış olduğu BKBY projesi kapsamında 70'e yakın ülke ile doğrudan iş birliği kurarak Dünya'nın ekonomik ve siyasi yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla projenin demiryolu, denizyolu ve karayolu güzergâhında bulunan ülkeler projeden doğrudan etkilenirken, bu proje güzergâhında bulunmayan ancak projede önemli roller oynayan diğer ülkelerin de projedeki ülkelerle iş birliği içerisinde olacağı değerlendirilmektedir. BKBY projesinin başlangıcından beri en önemli destekçilerinin Çin, İran ve Pakistan olduğu ve şu an katılım sağlayan ülkelerin başlangıçta tereddütlü bir tavır sergilediği ancak proje dışında kalmaktansa bekleyip görme yaklaşımı sergilediği görülmüştür (Kılıç, 2021). BKBY projesinde yer alan ülkelerin ekonomik ağlarının güçlenmesi ve geçtiği coğrafyalarda ticarete yeni bir soluk getirmesi beklenmektedir. Bu proje kapsamında bölgelerin refahını artırması ve yeni istihdam alanları açacak olması ile proje, özellikle Orta Asya ülkelerini ve daha çok pazar elde etmeyi hedefleyen Ortadoğu ülkelerini olumlu yönde etkileyecektir (Karagöl, 2017:4).

Nitekim Çin'in bu girişimi karşısında başta ABD, RF ve Japonya gibi güçlerin Orta Asya'da nüfuz kurmak istemesi, Çin'in yükselmesine Hindistan gibi diğer bazı ülkelerin endişe ile bakması ve Çin'in bölgede yer alan ülkeler ile sınır sorunlarının olması projenin önündeki engellerdendir (Yalçinkaya ve Güzel, 2021:119).

Bu bakımdan yakın bir gelecekte jeopolitik önemi artma ihtimali bulunan BKBY projesi, Japonya açısından bir güç tehdidi olarak görülmüş, bu yüzden Hindistan ile ortak hareket ederek projeye karşı çıkmıştır. BKBY projesine Türkiye açısından bakıldığında, proje Türkiye'ye çok sayıda fırsat sunmaktadır. Bu proje sayesinde Türkiye dış ticaretini geliştirebilir, Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında ikili ve çoklu ilişkiler kurarak yatırımlarını artırabilir ve Dünya lojistik merkezi olma yolunda adımlar atabilir (Dilek, 2020:267).

Bu bağlamda Türkiye teknoloji altyapısı güçlendirerek, enerji transit geçiş merkezi olma fırsatını bulabilir. Aynı zamanda Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirerek siyasi gücünü artırıp, İstanbul'un uluslararası finans merkezi olması için avantajlar sağlayabilir.

III. SEÇİLMİŞ ORTA ASYA ÜLKELERİNİN EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

Orta Asya ülkeleri özellikle 1991’de bağımsızlıklarını aldıktan sonra ekonomik kalkınmalarını sağlamak için büyük bir çaba içine girmişlerdir. Enerji kaynakları açısından avantajlı olan ülkeler bu amaç doğrultusunda büyük bir ekonomik ivme kazanmışken, ekonomik kaynakları yetersiz olan ülkeler nispi olarak istenen başarıyı sağlayamamışlardır. Bu bölümde seçilmiş Orta Asya ülkeleri olan Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın ekonomik durumları hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, ülkelerin ekonomik gelişmeleri ayrı ayrı incelenecektir.

A. Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü

Orta Asya ülkeleri Merkezi Asya terimi ile de anılan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan ülkelerinden oluşmaktadır. Bu ülkelerin Orta Asya’daki konumu Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Orta Asya Ülkelerinin Konumu

Kaynak. (coğrafyaharita.com)

Bu ülkeler bağımsızlıklarını almadan önce yaklaşık 70 yıl SSCB himayesi altında merkezi planlama ekonomisi ile yönetilmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu bu beş ülke bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Orta Asya ülkeleri 4 milyon km² yüzölçümü ile yaklaşık 76 milyonun üzerinde, daha çok genç nüfusa sahip ülkelerdir. Bu coğrafyanın en büyük alana sahip olan ülkesi Kazakistan, en kalabalık ülkesi ise Özbekistan'dır. Konum itibarıyla bu bölge önemli bir jeostratejik öneme sahiptir. Bölgenin önemi yüzyıllardır Kuzey'den Güney'e, Doğu'dan Batı'ya içinden geçen İpek Yolları ile ve kıt'aları birbirine bağlaması nedeniyle oldukça büyüktür. Dolayısıyla bu bölge dinamik gelişmeye her zaman hazır olan bir coğrafya olarak kabul edilmektedir (Syzykova, 2018:88).

Orta Asya ülkeleri 1991 yılında bağımsızlıklarını aldıktan sonra ilk yıllarında ekonomik açıdan büyük bir düşüş ve istikrarsızlık yaşamışlardır. Bağımsızlıktan iki yıl sonra Orta Asya ülkelerinin hepsinde yüksek enflasyon dönemi (1993 yılı Kazakistan'da %1.660, Kırgızistan'da %1.210, Tacikistan'da %2.195, Türkmenistan'da %1.630 ve Özbekistan'da %1.230) yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu ülkelerin yeni bir yapılanmaya girmesi ile giderek artan bir büyüme trendi yakalamışlardır. Orta Asya ülkelerinin 2000-2021 yılları arasında gerçekleşen GSYİH büyümeleri çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Orta Asya Ülkelerinin 2000-2021 Yıllık GSYİH Artışları

	2000	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazakistan	9,8	6,0	4,2	1,2	1,1	4,1	4,1	4,5	-2,5	4,3
Kırgızistan	5,4	10,9	4,0	3,9	4,3	4,7	3,8	4,6	-8,4	3,6
Tacikistan	8,3	7,4	6,7	6,0	6,9	7,1	7,6	7,4	4,4	9,2
Türkmenistan	5,5	10,2	10,3	6,5	6,2	6,5	6,2	6,3	-	-
Özbekistan	3,8	7,3	6,9	7,2	5,9	4,4	5,4	5,7	1,9	7,4

Kaynak. Dünya Bankası

Çizelge 2'de görüleceği üzere bölge ülkeleri özellikle 2000'den sonra yüksek oranda büyüme düzeyini yakalamışlardır. Pandemi döneminde düşen bu oranlar, 2021 yılından sonra tekrar yönünü yukarı çevirmiştir.

Aynı zamanda Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin hızlı gelişmesiyle ortaya çıkan enerji ihtiyaçlarındaki artış ve petrol fiyatlarında görülen yükselme bu bölgenin enerji ihracatçısı olması nedeniyle ülkelerin ekonomik gelişmesine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Çin için stratejik bir konuma sahip olan Orta Asya

lkeleri BKBY projesi çerçevesinde önem kazanmış, ikili ve çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır (Kasım, 2020:55-73). Çizelge 3'te Orta Asya lkelerinin temel makroekonomik göstergeleri ile ilgili bilgi sunulmuştur.

Çizelge 3. Orta Asya lkelerinin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri (2021)

Orta Asya lkeleri	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Türkmenistan	Özbekistan
Nüfus (milyon kişi)	19	6,7	9,8	6,2	35
lke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYH ya oranı (%)	2,38	2,90	1	1,7	1,10
lke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon dolar)	4.584	247,50	84,1	1.700	682
KBMG (cari fiyatlar-dolar)	10.306	1.283	906	10.111	2.002
GSYH (cari fiyatlar milyar dolar)	197,11	8,54	8,75	62,2	69,2
Mal ve hizmet ihracatı (milyar dolar)	57	2	1,78	3	14
Mal ve hizmet ithalatı (milyar dolar)	46	6	4,21	4	24
Enflasyon (yıllık %)	8	11,9	9	15	10,8
şsizlik (%)	4,9	9	7,6	5,1	9,5

Kaynak. Europe & Central Asia , 2021

Çizelge 3 incelendiğinde görüleceği üzere Orta Asya lkeleri arasında Özbekistan 35 milyon nüfusu ile en kalabalık ülkedir. Bölgede GSYH'sı en yüksek olan ülke ise 197,11 milyar dolar ile Kazakistan'dır. Kırgızistan ve Tacikistan'ın GSYH'ları 9 milyar doların altında olup, oldukça düşük düzeydedir. Kazakistan ve Türkmenistan'ın Kişi Başına Milli Gelir (KBMG)'leri 10 bin doların üzerindedir. Zengin enerji kaynaklarına sahip olmaları bu ülkelerin yüksek gelire sahip olmalarının en önemli nedenidir. Diğer lkelerin KBMG'leri ise 2 bin dolar ve altında olup, oldukça düşüktür. Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırım düzeyleri de oldukça düşüktür. Ancak bölge ülkelerinin enflasyon ve işsizlik oranlarının da çok yüksek olmadığı göze çarpmaktadır.

Orta Asya lkeleri SSCB'den bağımsızlıklarını aldıktan sonra bölgede yeni jeopolitik düzenin oluşması ve buna ilişkin nüfuz alanlarının yeniden paylaşımı başlamıştır. Orta Asya coğrafyası ilk yıllarında hazırlıksız bir Şekilde her ülke kendi çapında politik ve ekonomik sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bağımsızlık sonrası Orta Asya lkeleri bu sorunlara kalıcı bir çözüm getirmek için topraklarında bulunan kaynakları doğru bir Şekilde kullanmaya yönelik adımlar atmış ve yoksulluğu azaltmak ve kalkınmalarını sağlamak için son derece büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Nitekim RF ile olan sıkı bağlarının bir anda

kopması sonucu ve aynı zamanda bölgenin kırsal alandan oluşması nedeniyle işsizliğin ve çevresel sorunların gitgide artması, farklı etnik kökenlerin arasındaki ilişkilerin de kötüleşmesine neden olmuştur (Özdemir ve Çakır, 2007:33).

Bağımsızlık sonrası her bir Orta Asya ülkesinde yaşanan kriz ve ortaya çıkan ekonomik sorunları çözmek için uluslararası boyutta ikili ve çok taraflı iş birliklerinin geliştirilmesine yönelik adımlar atmıştır. Orta Asya'nın zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması, özellikle petrol ve doğalgaz rezervlerini barındırması nedeniyle, bölgede ekonomik bir güç mücadelesi başlamıştır. Bu kapsamda başta ABD, Çin ve RF olmak üzere küresel güçlerin, Orta Asya'ya yönelik politikalarında artış yaşanmıştır. (Aydın, 2015:3). Bu bağlamda BKBY projesi ile Orta Asya ülkeleri hem ekonomik ve hem siyasi olarak birleşirken, projenin bölgeye getirdiği avantajlar sayesinde, var olan doğal kaynaklarını da Dünya ile tanıştırma fırsatını yakalamışlardır (Bird, Lebrand ve Venables, 2019:28). Bu bağlamda Çin'in Orta Asya üzerindeki ekonomik politikasına bakıldığında bu coğrafya sadece Çin malları için önemli bir pazar ve enerji kaynaklarının bol olduğu bir bölge değil, aynı zamanda ulusal güvenlik açısından da en önemli bölge olarak yer almaktadır. Bu bakımdan BKBY projesi çerçevesinde Çin Orta Asya ülkeleri ile ticaretten güvenliğe kadar birçok alanda kapsamlı bir iş birliklerini sürdürmektedir (Duran ve Purevsuren, 2016:282).

Çizelge 4. Orta Asya Ülkelerinin Önemli Enerji Rezervleri (2021)

	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan	Tacikistan
Doğalgaz (trilyon metre küp)	85	0,2	65	400	0,2
Petrol (milyar varil)	30	-	0,6	0,6	-
Kömür (milyar ton)	28.225	1.070	1.516	-	413
Hidroelektrik (milyon kw)	2,8	3,1	1,8	-	5,8

Kaynak. U.S. Energy Information Administration, 2021

Çizelge 4'te görüleceği üzere bölge ülkeleri arasında Kazakistan'ın 30 milyar varil petrol rezervi, 85 trilyon metre küp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Türkmenistan'ın ise doğalgaz rezervi 400 trilyon metre küp olup, Dünya'nın en büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Kazakistan'ın kömür rezervinin de oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bölgenin diğer ülkelerinden Özbekistan'ın da doğalgaz ve kömür açısından Orta Asya'nın önemli yeraltı zenginliklerine sahip ülkelerinden biri olduğu görülmektedir. Tacikistan ile Kırgızistan'ın ise diğer

bölge ülkelerine kıyasla daha çok hidroelektrik üretiminde büyük öneme sahip olduğu görülmektedir (Furuncu, 2018:548).

B. Kazakistan'ın Ekonomik Görünümü

Kazakistan Orta Asya ülkeleri arasında ekonomisi en güçlü ve bütçesi sürekli olarak fazla veren bir ülkedir. Kazakistan SSCB'den bağımsızlığını aldıktan sonra hem komşu ülkelerle hem de çeşitli uluslararası kuruluşlarla ekonomik ve siyasi bütünleşme yolunda adımlar atmıştır. Bunlardan ilki 1991 tarihinde Kazakistan'da kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile gerçekleşmiş ve daha sonra BM, İslam İş birliği Teşkilatı (İİT), Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT), Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi birçok kuruluş ve örgüt ile iş birliği yapmaya başlamıştır. Kazakistan ekonomik olarak RF'den sonra bölgenin en büyük ikinci petrol üreticisidir. Doğalgaz zenginliği bakımından dünyanın %1 rezervini barındırmakta olup, bu oran 85 trilyon metreküpe tekabül etmektedir. Ülkede ayrıca kömür ile altın rezervleri de bulunurken, ülke ekonomisinin temel yapısını ham petrol ile madencilik ve doğalgaz ihracatı oluşturmaktadır (Kunic, 2020:62).

Dolayısıyla Kazakistan sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları nedeniyle uluslararası alanda Orta Asya ülkelerinin en dikkat çeken ülkesi konumundadır. Kazakistan, RF ile ilişkilerini en üst düzeyde geliştirmiş olup, RF üzerinden enerji kaynaklarını özellikle petrolünü uluslararası pazarlara ihraç etmektedir. Nitekim ülkenin altyapısının zayıf olması ve politika ile ekonomik alanların arasında etkileşimin yetersiz kalması nedeniyle yeraltı kaynaklarını tek başına uluslararası pazarlara ihraç edememiştir. Bu nedenle bir taraftan RF ve diğer taraftan BKBY projesi kapsamında Çin ile ilişkilerini geliştirmiş olup iş birliklerini her iki ülke ile üst seviyede devam ettirmektedir.

Kazakistan'ın 2000 yılından sonraki temel ekonomik göstergeleri Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Kazakistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri (2000-2022)

	2000	2013	2015	2018	2019	2020	2021	2022
GSYİH (milyar dolar)	18,3	236,6	184,4	179,3	181,7	171,08	197,11	224,34
GSYİH Büyüme (sabit fiyatlar-%)	9,8	6,0	1,2	4,1	4,5	-2,5	4,3	2,5
KBMG (-\$)	1.270	11.800	11.300	8.070	8.820	8.710	8.880	11.591
Tüketici Fiyat Enflasyonu (%)	17,4	9,5	1,8	9,2	7,6	4,2	13,8	14
Cari işlemler dengesinin GSYİH'ye Oranı (%)	2,0	0,8	-3,7	-0,5	-4,6	-4,4	-4	2,8
İşsizliğin toplam işgücüne Oranı (%)	12,8	5,2	5,0	4,8	4,8	4,9	4,9	4,9

Kaynak. Dünya Bankası 2022

Kazakistan'ın özellikle GSYİH'sındaki ve KBMG'indeki artış oldukça dikkat çekicidir. İşsizlik oranını da yıllar içinde azalttığı görülmektedir. Enflasyon konusunda dalgalanmalar yaşasa da, oranın % 15'lerin altında olduğu, uzun yıllar da enflasyonu tek haneli rakamlarda tuttuğu dikkat çekmektedir.

Kazakistan sahip olduğu üretim yapısı ile hammadde ve yarı mamul ihracatçısı bir ülke konumundadır. Dolayısıyla 2021 yılı ihracat ve ithalatına bakıldığında 57 milyar dolarlık ihracatı ile dünyada 49. sırada yer alırken, 46 milyar dolarlık ithalatla dünyada 58. sırada yer almıştır. Bu bakımdan Orta Asya'nın en önemli ülkelerinden biri olan Kazakistan'ın coğrafyasından geçecek olan BKBY projesinin gelecekte doğal kaynaklarını Dünya pazarlarına arz etmesinde önemli bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır.

Aşağıda Çizelge 6, 7, 8 ve 9'da sırasıyla Kazakistan'ın en çok ihracat ve ithalat yaptığı beş ülkenin 2020-2021 yılına göre verileri ile yapmış olduğu ihracat ve ithalat ürünleri sunulmuştur.

Çizelge 6. Kazakistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (bin Dolar)

Ülke	2020	2021	Pay (% , 2021)	Değişim (% , 2020-2021)
Çin	9.739.389	10.313.868	18,2	5,9
RF	5.054.817	7.132.347	12,6	41,1
Almanya	2.670.405	4.213.191	7,4	57,8
İngiltere	7432.838	4.063.265	7,2	446,3
Özbekistan	2.091.366	2.701.119	4,8	29,2

Kaynak. (Trademap, 2021)

Çizelge 6’da görüleceği üzere Kazakistan’ın en fazla ihracatı Çin’e, sonra ise RF’ye olmaktadır. Özbekistan ise, en fazla ihracat yaptığı 5. Ülke konumundadır.

Çizelge 7. Kazakistan’ın Ülkelere Göre İthalatı (bin Dolar)

Ülke	2020	2021	Pay (% , 2021)	Değişim (% , 2020-2021)
RF	14.051.466	18.493.830	40,5	31,6
Çin	11.707.219	12.597.038	27,6	7,6
Almanya	1.660.225	1.691.837	3,7	1,9
Türkiye	985.685	1.288.305	2,8	30,7
Özbekistan	732.315	1.023.478	2,2	39,8

Kaynak. (Trademap, 2021)

Kazakistan’ın 2021 yılında ithalat yaptığı ilk beş ülke verileri incelendiğinde ise 18,5 milyar dolar ile RF en büyük ticari ortağı olurken, Çin 12,6 milyar dolar ile 2. Sıradadır. Özbekistan ise 5. Sırada yer almaktadır. En çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye’nin 4. sırada olması dikkat çekmektedir.

Çizelge 8. Kazakistan’ın Başlıca İhraç Ettiği Ürünler (2021, milyar \$)

İhraç Edilen Ürünler	Milyar dolar
Mineral yakıtlar ve yağlar	27
Mücevherler	5
Demir ve çelik	5
Metal cevherleri	5
Bakır ve bakırdan eşya	4

Kaynak. (Trademap, 2021)

Kazakistan zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Orta Asya’nın önemli bir ülkesi olarak 2021 yılı ihraç ettiği ürünlerine bakıldığında 27 milyar dolar mineral yakıt ihracı ilk sırada dikkat çekmektedir.

Çizelge 9. Kazakistan’ın Başlıca İthal Ettiği Ürünler (2021, milyar \$)

İthal Edilen Ürünler	Milyar dolar
Makinalar, mekanik cihazlar ve aletler	6
Elektrikli makina ve cihazlar	4
Motorlu kara taşıtlar	3
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2
Eczacılık ürünleri	2

Kaynak. (Trademap, 2021)

Makinalar, mekanik cihazlar ve aletler Kazakistan’ın ithal ettiği ürünlerin başında yer almaktadır.

C. Kırgızistan'ın Ekonomik Görünümü

Kırgızistan Cumhuriyeti Orta Asya'nın kuzeydoğusunda yer alan, kuzeyinde Kazakistan, güneydoğu ve doğusunda Çin, batısı Özbekistan, güneybatısı ise Tacikistan ile sınırlı 198.500 km² yüzölçümüne sahip bir ülkedir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan beş Orta Asya ülkesinden biri olup, madencilik sektöründe öne çıkmış olan bir ülkedir. Kırgızistan Cumhuriyetinde madencilik sektörü hariç diğer sektörler fazla gelişim gösterememiştir. Dolayısıyla ülkenin ekonomisi tarım, madencilik ve yurtdışında çalışan vatandaşların gelirlerine dayanan düşük ve orta gelirli bir ülke konumuna sahiptir. Bağımsızlık sonrası SSCB'nin kaynaklarından mahrum kalan Kırgızistan özel tüketimde gerileme yaşamış ve bunun sonucunda GSYİH bağımsızlığın ilk yıllarında oldukça düşmüştür.

Kırgızistan bağımsızlığını alana kadar diğer Orta Asya ülkeleri gibi merkezi ekonomik program ile yönetilmiştir. Kırgızistan bağımsızlığın hemen ardından merkezi ekonomik programdan serbest piyasa ekonomisine geçmek için reform programı uygulamaya başlamıştır. Ancak ülkenin stratejik öneme sahip olan doğal kaynaklarının az olması ve yeni kazanılmış bağımsızlık dönemindeki olumsuz koşullar nedeniyle yapılan reform programları ilk yıllarda başarılı olamamıştır. Ancak 1996-2000 yılları arasında ülkede sanayi sektöründe yapılan yatırımlar ve tarım sektöründe uygulanan iyileştirmeler sayesinde ülke ekonomisinde bir gelişme meydana gelmiştir. Kırgızistan'ın bağımsızlık öncesine bakıldığında ülkede madencilik sektörünün ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Altın, kömür, uranyum ve antimon en çok çıkarılan madenlerdendir. Ancak altın hariç diğer madenler ülkenin ekonomik gelişmesine katkı sunacak kadar bir gelişim sağlayamamıştır. Bağımsızlık sonrası Kırgızistan ülke altyapısının iyileştirilmesi gibi piyasa reformlarını hızla uygulamaya koymuştur. Kırgızistan BM, BDT, ŞİÖ, DSÖ ve DTÖ gibi birçok uluslararası kuruluşu ve örgüte üye olmuştur (Joldoshov, 2007:52).

Kırgızistan'ın temel ekonomik göstergeleri Çizelge 10'da sunulmuştur.

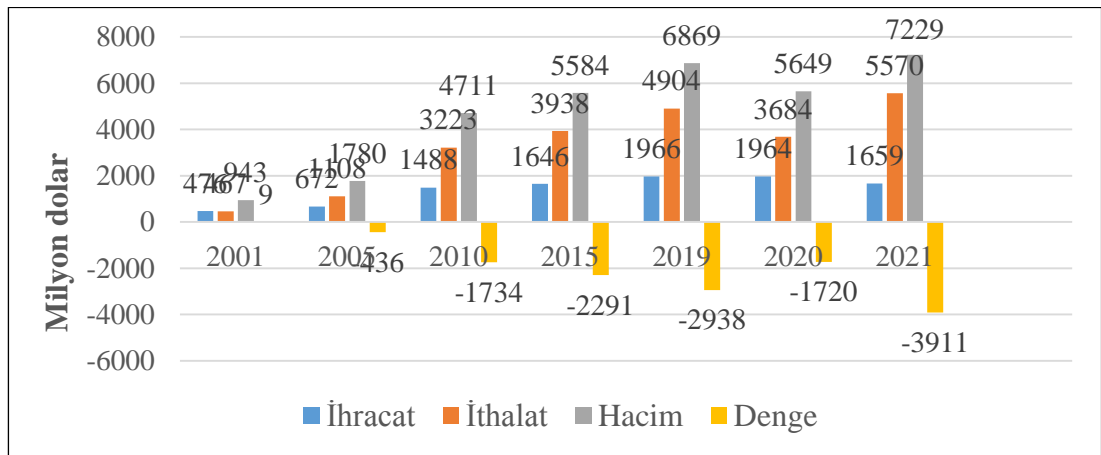
Çizelge 10. Kırgızistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2013	2015	2017	2018	2019	2020	2021
GSYİH (cari fiyatlar milyar dolar)	1,37	7,33	6,68	7,71	8,27	8,87	7,79	8,54
GSYİH Büyüme (sabit fiyatlar-%)	5,4	10,9	3,9	4,7	3,8	4,6	-8,6	3,7
KBMG (cari fiyatlar-\$)	280	1.190	1.180	1.110	1.120	1.240	1.196	1.283
Mal ve Hizmet İhracatının GSYİH'ye Oranı (%)	41,8	42,3	35,2	34,3	31,6	35,2	31,3	39,3
Mal ve Hizmet İthalatının GSYİH'ye Oranı (%)	47,6	91,8	75,8	66,4	67,3	64,1	52,2	69,1

Kaynak. (Kırgızistan Ülke Profili, 2022)

Çizelge 10'da görüldüğü gibi Kırgızistan'ın GSYİH'si 2000 yılında 1,37 milyar dolar iken, 2021 yılına gelindiğinde ise bu rakam sürekli artarak 8,54 milyar dolara yükselmiştir. Kırgızistan'ın KBMG'i ise 2000 yılında 280 dolar iken, bu rakam 2021 yılına gelindiğinde 1.283 dolara kadar çıkmıştır. Ancak bu rakamların oldukça düşük olduğu söylenebilir. Kırgızistan'ın mal ve hizmet ihracatının GSYİH'ye olan oranı 2000 yılında 41,8 iken, 2021 yılına gelindiğinde ise bu rakam 39,3 düşmüştür. İthalatın GSYİH'ye oranında ise artış dikkat çekmektedir. 2000 yılına % 47,6 olan ithalat oranı 2021 yılında % 69,1 olmuştur.

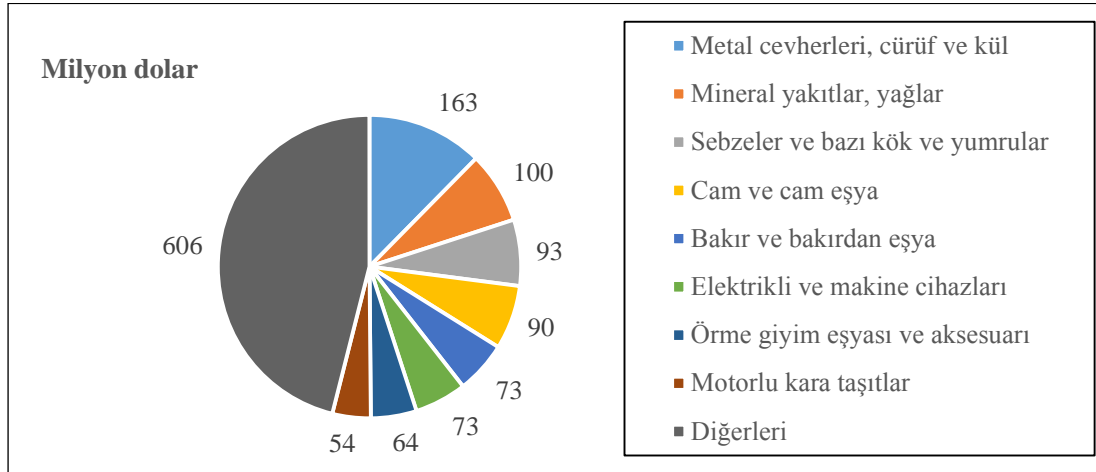
Diğer yandan Kırgızistan bağımsızlığının ilk yıllarında negatif seyirli bir ekonomik gelişme yaşamış olsa da 2005'ten sonra ekonomiyi canlandırmak için geliştirdiği reform programları ile üretimin artırılması, rekabetin teşvik edilmesi ve dış ticaret dengelerinin geliştirmesi için yapısal değişikliklerin hayata geçirilmesine yönelik adımlar atmıştır (Aşçı, 2017:35). Kırgızistan'ın 2001-2021 yılları dönemine ait dış ticaret göstergeleri Şekil 5'te, 2021 yılında yapmış olduğu ihracat mallarının listesi ise Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Kırgızistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar).

Kaynak. (Trademap Kırgızistan Verileri, 2022)

Şekil 5'te görüldüğü gibi Kırgızistan 2001 yılında 476 milyon dolar ihracat yaparken aynı yıl 467 milyon dolar ithalat yapmıştır. 2021 yılında ihracat miktarını 1.659 milyon dolara çıkarırken, ithalat miktarı 5.570 milyon dolara çıkmıştır. Kırgızistan yeraltı kaynakları bakımından diğer Orta Asya devletlerine göre dezavantajlı olduğundan dolayı ithalatının ihracatından daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Yıllar içerisinde dış ticaret açığının arttığı görülmektedir.

Şekil 6. Kırgızistan'ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları (2021)

Kaynak. (Trademap Kırgızistan Verileri, 2022)

Şekil 6'da Kırgızistan'ın ihracatındaki başlıca ürünlerine bakıldığında 163 milyon dolar metal ürünleri ihraç ederken, 100 milyon dolar sebze ve bazı kök yumrular ihraç etmiştir. Bu bağlamda BKBY kapsamında Çin ve diğer komşu ülkeler ile olan ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürmesi durumunda ve yapacağı altyapı tesisleri sayesinde mevcut kaynaklarını uluslararası pazarlara çıkarıp ihracatını birçok ürün gruplarında artırabileceği söylenebilir. Kırgızistan'ın 2021-2022 dönemine ait DYY verileri çizelge 11'de sunulmuştur.

Çizelge 11. Kırgızistan'ın Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri (milyon dolar)

	2021	2022
Ülke dışından gelen DYY	247	100
Ülke dışından gelen DYY'nin GSYİH'ya oranı (%)	2,90	1,00
Ülke dışından gelen DYY stoku (milyon dolar)	5.656	5.756
Ülke dışına giden doğrudan yatırım (milyon dolar)	333	50
Ülke dışına yapılan doğrudan yatırım stoku (milyon dolar)	894	844

Kaynak. (Economist Intelligence, 2022)

Kırgızistan'ın DYY istatistiklerine bakıldığında 2021 yılında ülke dışından 247 milyon dolar DYY çekmiştir. Ülkenin 2021 yılında toplam DYY stoku ise yaklaşık 6 milyar dolara yaklaşmıştır. Madencilik sektörü DYY'ler içinde önemli bir yer tutmaktadır. Kırgızistan'ın en çok ticaret yaptığı bazı ülkelerle olan dış ticaret dengesi Çizelge 12'de sunulmuştur.

Çizelge 12. Kırgızistan Dış Ticaret Dengesi (bin dolar, 2021)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi
RF	412.926	1.872.483	-1.459.557
Çin	64.091	1.463.341	-1.399.250
Kazakistan	374.747	684.791	-310.044
Birleşik Krallık	234.233	11.184	223.0449
Özbekistan	180.142	316.530	-136.387
Türkiye	90.641	321.123	-230.482

Kaynak. (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022)

Çizelge 12'de görüleceği üzere Kırgızistan Birleşik Krallık hariç diğer ülkelere karşı dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Bunun en büyük nedeninin, ekonomik kaynaklarının yetersiz olmasından kaynaklandığı söylenebilir. RF ile Çin'in hem ithalat hem de ihracat açısından Kırgızistan'ın en büyük ticaret ortakları olduğu dikkat çekmektedir.

D. Tacikistan'ın Ekonomik Görünümü

Tacikistan diğer Orta Asya ülkeleri gibi 1991 yılında bağımsızlığını almış olup, bölgenin en küçük yüzölçümüne sahip ülkesidir. Tacikistan bağımsızlığını aldıktan sonra diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak yaklaşık beş yıl boyunca iç savaş yaşamıştır. Bu yüzden ortaya çıkan kriz ve istikrarsızlık sebebiyle Orta Asya ülkeleri arasında en düşük GSYİH ve KBMG'e sahip ülkedir. Tacikistan kaynak bakımından Dünya'nın en büyük hidroelektrik enerji potansiyeline sahip olan ülkelerin başında gelmektedir. Aynı zamanda yeraltı kaynaklarından altın, gümüş, çinko, bakır, demir ve uranyum gibi metal rezervleri yönünden zengin bir ülkedir. Buna rağmen ülkede mevcut siyasi istikrarsızlık nedeniyle Dünya'nın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca reformların ve piyasa ekonomisine geçişin hızlı bir şekilde sağlanamaması da ekonomik yönden gelişmemesine neden olan bir diğer faktördür. Tacikistan geç de olsa diğer Orta Asya ülkeleri gibi BM, İİT, BDT ŞİÖ, IMF ve DTÖ gibi çok sayıda uluslararası kuruluşu üye olmuştur (Habibulloev, 2020:94).

Dolayısıyla Tacikistan bağımsızlığın ilk yıllarında ortaya çıkan iç sorunlar nedeniyle gelişmemiş ancak daha sonra yaptığı birtakım reformlar sayesinde piyasa ekonomisine geçiş sağlamış ve uluslararası kuruluşlar ile ilişkilerini geliştirmek için adımlar atmıştır. Gerek bu gelişmeler kapsamında gerekse BKBY projesi çerçevesinde Çin ile geliştirdiği ikili ilişkilerin sonucu olarak altyapısını geliştirmiş ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi başarmıştır. Tacikistan'ın temel ekonomik göstergeleri Çizelge 13'te sunulmuştur.

Çizelge 13. Tacikistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

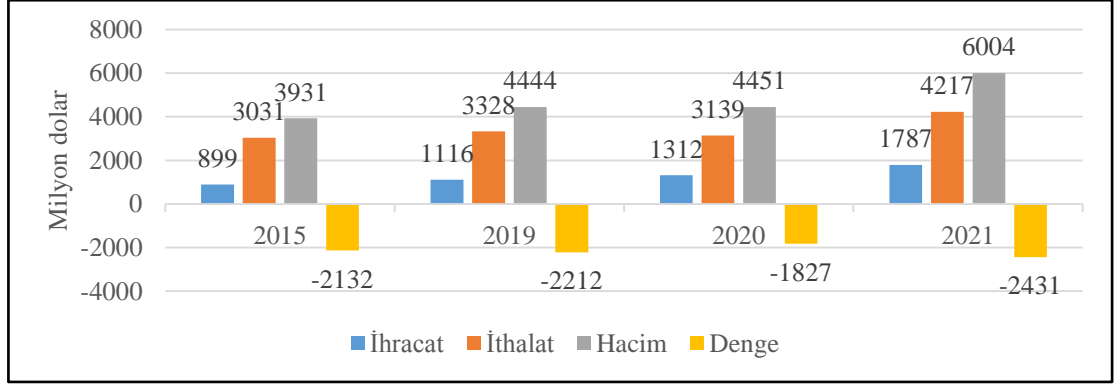
	2020	2021	2022
GSYİH (cari fiyatlar milyar dolar)	8,13	8,75	9,98
GSYİH Büyüme (sabit fiyatlar-%)	4,4	9,2	5,5
KBMG (cari fiyatlar-\$)	858	906	1.015
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ortalama-%)	8,6	9	8,3
Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye Oranı (%)	4,1	8,4	3,8
Devletin Genel Toplam Borçlanmasının GSYİH'ye Oranı (%)	5,4	44,4	39,4

Kaynak. (Tacikistan Ülke Profili, 2022)

Tacikistan'ın temel ekonomik göstergelerini incelediğimizde 2020 yılında 8,13 milyar dolar olan GSYİH'si 2022 yılında 9,98 milyar dolara ulaşmıştır. KBMG'i ise 1.015 dolar olup, oldukça düşük düzeydedir. Enflasyon ise % 8-9 civarındadır. Tacikistan'ın son yıllarda kamu borçlarının artmaya başladığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2020 yılında toplam borçlanmasının GSYİH'ye oranı 5,4 iken, 2022 yılında bu rakam 39,4'a çıkmıştır.

Tacikistan bağımsızlık sonrası yaşanan tüm zorluklara rağmen ekonomisinde 2013 yılından sonra istikrarlı bir ivme yakalamış ve büyüme oranlarında artış yaşamıştır. 2015 yılında yapılan bir dizi reformlar ülkenin önemli ölçüde yoksulluğunun azalmasına ve yaşam kalitesinin artmasına neden olmuştur. 2003 yılında ülke yoksulluğu % 65 iken, 2019 da %27'ye indirilmiştir. Tacikistan son 10 yıl içerisinde yapmış olduğu bir dizi reformlar ve yatırımlar sayesinde dış ticaret hacmini de önemli oranda artırmıştır (Habibuloev, 2020:94). BKBY projesi çerçevesinde Çin'in Orta Asya yatırımlarında Kazakistan'dan sonra en fazla yatırımı Tacikistan'da yer almaktadır. Bu kapsamda Çin'in günümüzde Tacikistan'da sekizin üzerinde faaliyet gösteren üretim tesisi bulunmaktadır (Vakulchuk ve Overland, 2021:1682).

Dolayısıyla Tacikistan'ın en büyük dış ticaret ortağı olan Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi kapsamında Tacikistan'da yapımı devam eden ve ileri dönemlerde yapılması planlanan projeler ile ülkenin istikrarlı bir gelişme sağlayacağı ve daha çok yabancı yatırımcının ülkeye yatırım yapacağı beklenmektedir.

Şekil 7. Tacikistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyon dolar)

Kaynak. (Trademap, Tacikistan Verileri, 2022)

Şekil 7'de Tacikistan'ın dış ticaret göstergelerine bakıldığında 2015 yılında 899 milyon dolar ihracat yaparken aynı yılda 3.031 milyar dolar ithalat yapmış olup, dış ticaret hacmi 3.931 milyar dolar olmuştur. 2021 yılında ise ihracatı önceki yıllara göre artarak 1.787 milyar dolara yükselmiştir. İthalatının da aynı şekilde arttığı ve 2022 yılında 4.217 milyar dolara yükseldiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Tacikistan'ın ekonomik büyümesini sürdürebilmesi için yabancı sermaye yatırımına önemli oranda ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu yüzden yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için bir takım reformlar geliştirerek dış ticarete önem vermektedir.

Tacikistan nüfus ve coğrafi olarak küçük olmasına rağmen Dünya'nın en büyük hidroelektrik enerjisine ve aynı zamanda önemli derecede yeraltı kaynaklarına sahiptir. Ülkede ayrıca altın, çinko, kurşun, antimon, bakır, demir ve kalay gibi maden kaynakları bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer Orta Asya ülkeleri kadar enerji bakımından zengin olmasa da yeteri kadar petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bir ülkedir (Gazel, 2022:245-252).

Tacikistan'ın ihracatında başlıca ürünler Çizelge 14'te sunulmuştur.

Çizelge 14. Tacikistan'ın İhracatında Başlıca Ürünler (bin dolar)

ÜRÜNLER	2019	2020	2021	Pay (%) (%, 2020-2021)	Değişim (%) (%, 2020-2021)
TOPLAM İHRACAT	1.115.850	1.311.879	1.786.685	100	36,2
Altın, platin kaplamalı altın dahil,	223.877	593.973	661.035	37	11,3
Pamuk	139.601	135.994	202.572	11,3	49
Çinko cevherleri ve konsantreleri	128.543	57.755	140.822	7,9	143,8
Kurşun cevherleri ve konsantreleri	117.521	77.956	136.362	7,6	74,9
İşlenmemiş alüminyum	175.177	136.489	135.195	7,6	-0,9
Elektrik enerjisi	34.856	55.493	95.133	5,3	71,4
Bakır cevherleri ve konsantreleri	17.810	7.655	50.418	2,8	558,6
Diğer metal cevherler ve konsantreleri	28.352	14.867	13.125	0,7	-11,7

Kaynak. (Tacikistan Ülke Profili, 2022)

Tacikistan'ın toprağının yaklaşık %93'ü dağlardan oluşan bir yapıya sahip olmasından dolayı yeterli miktarda ekilebilir arazisi bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir miktar pamuk ihracatı da bulunmaktadır. Ancak ülkenin ihracatında maden sektörünün büyük önemi bulunmaktadır. Altın, çinko, kurşun ve alüminyum en önemli ihracat kalemlerini oluşturmaktadır. Tacikistan, 2015 yılında ülkede yapılan bazı reformlar sayesinde dış ilişkilerde gelişmeler yaşamış olup Çizelge 14'te görüleceği üzere çok sayıda madenin ihracatında artış sağlamıştır. Bu bağlamda Tacikistan'ın 2019-2021 arasındaki toplam ihracatına bakıldığında giderek artış gösterdiği görülmektedir.

Tacikistan'ın ithalatındaki başlıca ürünler ise Çizelge 15'te sunulmuştur.

Çizelge 15. Tacikistan'ın İthalatında Başlıca Ürünler (bin dolar, 2021)

ÜRÜNLER	2019	2020	2021	Pay (%) (%, 2021)	Değişim (%) (%, 2020-2021)
TOPLAM İTHALAT	3.327.744	3.139.016	4.217.492	100	34,4
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	333.533	275.650	418.210	9,9	51,7
Buğday	222.775	243.237	265.939	6,3	9,3
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	205.667	195.283	249.820	5,9	27,9
Otomobiller	149.102	116.069	147.270	3,5	26,9
İnşaat demiri	84.735	127.363	129.087	3,1	1,4
Kamış/ şeker pancarı ve kimyaca saf sakaroz	72.633	57.119	86.229	2	51
Elektrik transformatörleri, statik konvertörler	19.307	19.202	84.749	2	341,4
Ayçiçeği, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları	77.341	79.592	82.260	2	3,4

Kaynak. (Tacikistan Ülke Profili, 2022)

Tacikistan’da tarım ve sanayi sektörünün yeterince gelişmemesi ve ülkede mevcut doğal kaynakların kullanılmasında altyapı yatırımlarının olmamasından dolayı petrol ürünleri, buğday, otomobil ve demir gibi ürünler ithal edilen ürünlerin başında yer almaktadır. Bu bağlamda Çizelge 15’te görüleceği üzere Tacikistan’ın ithal ettiği ürünlerinde de artış yaşanmaktadır.

Çizelge 16. Tacikistan’ın Ülkelere Göre İhracatı (bin dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (% 2021)	Değişim (%, 2020- 2021)
TOPLAM İHRACAT (Diğerleriyle)		1.115.850	1.311.879	1.786.685	100	36,2
1.	İsviçre	225.127	595.115	534.977	29,9	-10,1
2.	Kazakistan	218.379	152.214	360.081	20,2	136,6
3.	Türkiye	233.798	203.032	232.168	13	14,4
4.	Çin	55.419	34.411	159.619	8,9	363,9
5.	Özbekistan	171.975	82.372	126.670	7,1	53,8

Kaynak. (Tacikistan Ülke Profili, 2022)

Tacikistan’ın en fazla ihracat gerçekleştirdiği ilk beş ülke Çizelge 16’da sunulmuştur. 2019’da Tacikistan İsviçre’ye 225.127 bin dolarlık ihracat yaparken, 2021 yılında ise 534.977 bin dolara çıkarmıştır. Aynı zamanda 2019 yılında en düşük ihracatı 55.419 dolarla Çin’e yaparken, 2021 yılına gelindiğinde bu rakamı 159.619 dolara çıkarmıştır. Türkiye 2021 yılında Tacikistan’ın ihracatında üçüncü sırada yer almıştır.

Tacikistan’ın en fazla ithalat yaptığı ilk beş ülke Çizelge 17’de sunulmuştur.

Çizelge 17. Tacikistan’ın Ülkelere Göre İthalatı (bin dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (% 2021)	Değişim (% 2020-2021)
TOPLAM İTHALAT (Diğerleriyle)		3.327.744	3.139.016	4.217.492	100	34,4
1.	RF	1.009.128	932.593	1.280.504	30,4	37,3
2.	Kazakistan	739.335	757.571	818.545	19,4	8
3.	Çin	605.468	438.392	679.720	16,1	55
4.	Özbekistan	169.949	238.447	326.073	7,7	36,7
5.	Türkiye	143.477	119.617	158.286	3,8	32,3

Kaynak. (Tacikistan Ülke Profili, 2022)

Tacikistan’ın en fazla ithalat yaptığı ülkeler arasında RF, Kazakistan, Çin ve Özbekistan ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla en fazla ithalatı bölge

ülkelerinden gerçekleştirmektedir. Türkiye ise en fazla ithalat yaptığı beşinci ülke konumundadır.

E. Türkmenistan'ın Ekonomik Görünümü

Türkmenistan, Kazakistan'dan sonra Orta Asya'nın en önemli gelişmiş ülkesi konumundadır. Bu ülke coğrafi olarak Orta Asya'nın güneyinde, Hazar denizi kıyısında yer alır. Güneyinde İran, güneydoğusunda Afganistan, kuzeydoğusunda Özbekistan ve kuzeybatısında ise Kazakistan ile sınır komşuluğu bulunmaktadır. Türkmenistan diğer Orta Asya devletleri gibi SSCB'nin dağılımı sonrası bağımsızlığını almış olup BDT'nin en büyük dördüncü devletidir. Türkmenistan, topraklarında barındırdığı zengin yeraltı kaynaklarına rağmen istenen oranda ekonomik kalkınmasını sağlayamamıştır. Ülkenin %72'si Karakum Çölü ile kaplı olup açık denizlere herhangi bir kıyısı bulunmamaktadır. Türkmenistan toprakları petrole kıyasla daha çok doğalgaz rezervlerini barındırmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'nın diğer ülkelerine kıyasla toprağında barındırdığı zengin doğalgaz sayesinde bölgenin aktif oyuncularından birisi olarak uluslararası arenanın da ilgi odağı olma özelliğine sahiptir. Türkmenistan diğer devletlere göre farklı bir uluslararası siyaset izlemiş ve 1995 yılında daimî tarafsızlık statüsünü ilan etmiştir. Türkmenistan yönetimi bu kararın nedenini ise ülkenin doğal kaynaklar yönünden zengin olması nedeniyle daimî tarafsızlık siyasetinin gerekli olduğu şeklinde açıklamış ve bu kararın bölgede barışın sağlanmasına katkı sunacağını vurgulamıştır (Sarı, 2019:91).

Ülke bağımsızlığını aldıktan sonra günümüze kadar diğer Orta Asya ülkeleri kadar önemli bir ekonomik başarı gösterememiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde birçok uluslararası kuruluş ile ilişkilerini geliştirmiş ve ülke kapısını yabancı yatırımcılara açmıştır. Bu kapsamda iş birliği içinde bulunduğu ülkelerin başında Çin gelmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler 2013 yılında stratejik ortaklık düzeyine ulaşmıştır.

Türkmenistan coğrafi olarak BKBY projesi ile Çin'i merkezi Asya üzerinden Avrupa'ya bağlamak için jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip olan bir ülkedir. Türkmenistan aynı zamanda Dünya'nın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkeleri arasında olup, doğalgaz rezervleri RF, İran ve Katar'ın ardından Dünya'da dördüncü sırada yer almaktadır. Doğalgaz rezervlerini sadece

RF üzerinden değil başka alternatif yollar ile de başta İran, Çin ve Avrupa ülkeleri olmak üzere Dünya piyasasına ulaştırmaktadır. 2009 yılında Türkmenistan'ın RF ile enerji nakli konusunda sorun yaşaması, Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattının ortaya çıkmasına ve ardından Türkmenistan-İran arasında ikinci bir boru hattının çekilmesine neden olmuştur. Çin'e ihraç edilen doğalgaz, ülkenin GSYİH'sinin %25'ini oluşturmaktadır (Özsoy, 2018:457). Çizelge 18'de Türkmenistan'ın temel ekonomik göstergeleri sunulmuştur.

Çizelge 18. Türkmenistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

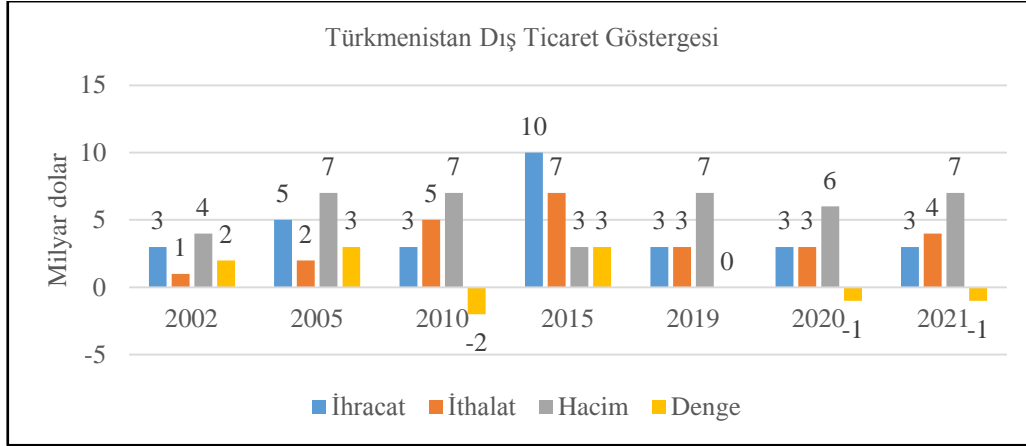
	2020	2021	2022
GSYİH (cari fiyatlar milyar dolar)	53,1	62,2	74,4
GSYİH Büyüme (sabit fiyatlar-%)	-3	4,6	1,2
KBMG (cari fiyatlar-\$)	8.775	10.111	11.929
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ortalama-%)	7,6	15	17,5
Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ye Oranı (%)	-3,3	0,6	2,5
Devletin Genel Toplam Borçlanmasının GSYİH'ye Oranı (%)	13,1	11,1	8,4

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Profili, 2022)

Türkmenistan'ın temel ekonomik göstergelerine bakıldığında 2020 yılında GSYİH'si 53,1 milyar doları iken 2022 yılında 74,44 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı zamanda KBMG 2020'de 8.775 dolar iken, 2021 yılında 10.111 dolara ve 2022 yılında ise 11.929 dolara ulaşmıştır. Enflasyon oranlarında ise son yıllarda bir artış görülmektedir.

Türkmenistan SSCB'den bağımsızlığını aldıktan sonra diğer Orta Asya ülkelerine nazaran dış ticarete farklı vizyon sergileyerek ülkenin dış politikasında çok taraflı veya bölgesel girişimlere karşı mesafeli davranmıştır. Bunun sebebi ise bu ülkenin jeopolitik konumu ve bol miktarda doğal kaynak zenginliğinin küresel güç mücadelesinde yem olmama korkusudur (Geldimyradova, 2022:77).

Öte yandan Türkmenistan bağımsızlık sonrası ilk yıllarda dış ticarete dayalı bir ekonomik büyüme politikası sergileyememiştir. Daha sonraları uluslararası kuruluşlar ile yapılan ikili ve çoklu görüşmeler neticesinde dış ticarete yönelik adımlar atmış ve son 10 yıl içerisinde dış ticaretinde önemli bir artış yaşamıştır. 2021 yılında Türkmenistan üç milyar dolar ihracat yaparken, dört milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir (Bashimov, 2017:137). Şekil 8'de Türkmenistan'ın 2002-2021 yılları arasında yapmış olduğu dış ticaret performansı gösterilmiştir.

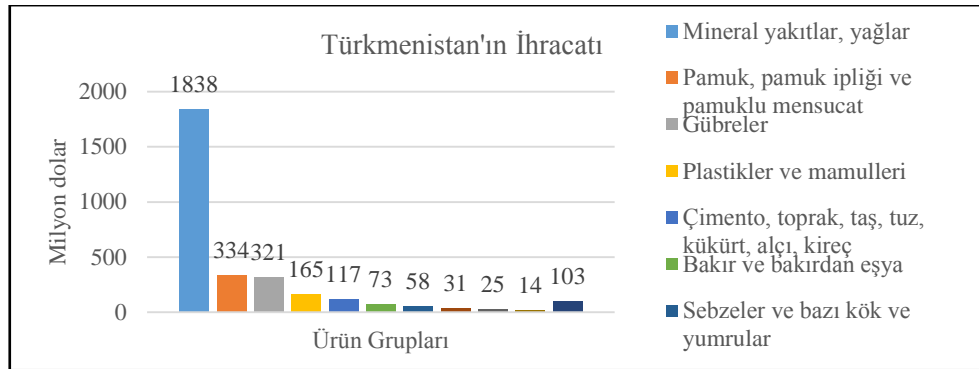

Şekil 8. Türkmenistan Dış Ticaret Göstergeleri (milyar dolar)

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Raporu, 2022)

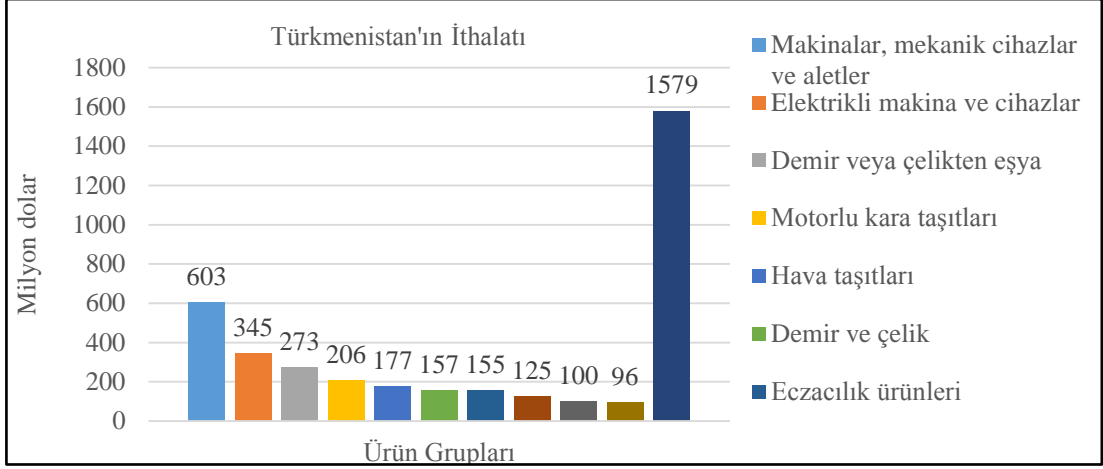
Şekil 8’de Türkmenistan’ın dış ticaret göstergeleri incelendiğinde 2002 yılında 3 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirirken, 1 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Türkmenistan dışa kapalı bir siyaset uygulaması nedeniyle SSCB’den bağımsızlığını aldıktan 2009 yılına kadar var olan enerji kaynaklarını uluslararası arenaya ihraç edememiş ve dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. 2010 yılında alınan bazı kararlar neticesinde 3 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirirken, 5 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirerek dış ticarete fazla vermiştir. 2002-2021 yılları arasında Türkmenistan’ın dış ticaretine bakıldığında en fazla ihracat ve ithalatı 2015 yılında gerçekleştirmiştir. 2019-2021 yılları aralığında Türkmenistan’ın dış ticaretinde bir taraftan Covid-19 etkisi diğer taraftan Ukrayna savaşının etkisi nedeniyle düşüş yaşandığını görülmektedir.

Türkmenistan’ın 2021 yılı ihracat ürün grupları Şekil 9’da ithalat ürün grupları Şekil 10’da sunulmuştur.

Şekil 9. Türkmenistan’ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları (milyon dolar, 2021)

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Raporu, 2022)

Şekil 10. Türkmenistan'ın İthalatında Başlıca Ürün Grupları (milyon dolar, 2021)

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Raporu, 2022)

Türkmenistan'ın 2021 yılında ağırlıklı olarak mineral yakıtlar ve yağlar, pamuk, gübre plastik mamuller ihracatında bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık olarak ise ağırlıklı olarak makine ve mekanik cihazlar, demir ve çelik eşya ile motorlu kara taşıtı ithal etmiştir.

Türkmenistan'ın ihracat gerçekleştirdiği ilk beş ülke Çizelge 19'da sunulmuştur. Türkmenistan 2019 yılında 3 milyar doların üzerinde bir ihracat gerçekleştirmiştir. 2020 yılında yaşanan pandemi nedeniyle ihracat oranında bir düşüş yaşamış ise de 2021 yılında toparlayarak tekrar yükselişe geçmiştir. Türkmenistan'ın ihracatında %23 lük bir pay ile Türkiye birinci sırada yer alırken, bunun sırasıyla Özbekistan ve Çin izlemektedir.

Çizelge 19. Türkmenistan'ın Ülkelere Göre İhracatı (bin dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (% 2021)	Değişim (% 2020-2021)
	Toplam İhracat (Diğerleriyle)	3.165.705	2.519.177	3.082.239	100	22,4
1.	Türkiye	344.774	319.387	710.865	23,1	122,6
2.	Özbekistan	388.801	395.080	687.790	22,3	74,1
3.	Çin	867.841	772.845	509.152	16,5	-34,1
4.	Gürcistan	104.112	72.159	198.245	6,4	174,7
5.	RF	151.475	320.701	140.605	4,6	-56,2

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Raporu, 2022)

Türkmenistan'ın ithalat gerçekleştirdiği ilk beş ülke Çizelge 20'de sunulmuştur.

Çizelge 20. Türkmenistan'ın Ülkelere Göre İthalatı (bin dolar)

Sıra	Ülke	2019	2020	2021	Pay (% 2021)	Değişim (% 2020-2021)
Topal İthalat (Diğerleriyle)		3.367.806	3.361.932	3.816.327	100	13,5
1.	Türkiye	744.766	786.966	984.889	25,8	25,2
2.	RF	543.322	649.475	725.003	19	11,6
3.	Çin	430.853	443.489	513.404	13,5	15,8
4.	İran	289.177	135.486	335.104	8,8	147,3
5.	Almanya	178.024	190.076	211.658	5,5	11,4

Kaynak. (Türkmenistan Ülke Raporu, 2022)

Çizelge 20'de görüleceği üzere Türkmenistan'ın ithalatında Türkiye, RF ve Çin ilk üç sırada yer almaktadır.

F. Özbekistan'ın Ekonomik Görünümü

Özbekistan 1 Eylül 1991 tarihinde SSCB'den ayrılıp bağımsızlığına kavuşan ilk Orta Asya ülkelerinden biridir. Özbekistan konum itibariyle stratejik bir yere ve zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olan bir ülkedir. Bu bakımdan her zaman büyük güçlerin ilgi odağı haline gelmiş ve uluslararası arenada kalkınmasına ve gelişmesine bu kaynaklar büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan ile sınır komşuluğu olan bu ülke Orta Asya'nın merkezinde yer almaktadır. Özbekistan Türkmenistan'dan sonra ekonomisi en fazla tarıma dayalı ikinci ülke olup, Dünya'da en fazla pamuk üreten dördüncü ülke konumunda yer almaktadır. (Küçük, 2020:17).

Orta Asya'da bağımsızlığını alan ülkelerin çoğu merkezi planlı ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı alarak pazar piyasasını işletmeyi amaçlamıştır. Bunlardan biri de Orta Asya'nın en kalabalık nüfusuna sahip, Taşkent, Semerkant ve Buhara gibi şehirleriyle BKBY projesinin kilit noktasını teşkil eden ve yeraltı ve yerüstü kaynakları açısından zengin olan Özbekistan Cumhuriyetidir. Özbekistan'ın Taşkent şehri Merkezi Asya'nın kapısı konumunda yer almaktadır. Bu durum BM, DB, IMF ve AKB gibi pek çok uluslararası kuruluş ve örgütün bu şehirde temsilcilik açmasına neden olmuştur (Demirci, 2022:9).

Ayrıca Özbekistan, Dünya pamuk üretimindeki payına ek olarak tarihi konumu ve zengin yeraltı kaynaklarını topraklarında barındırmasıyla dünya

siyaseti ve ekonomisi ile ilişkiler geliştirmeyi ve yabancı sermayenin bölgedeki ilgisini canlı tutmayı başarmıştır. Çizelge 21’de ülkenin 2000-2022 yılları arasındaki temel ekonomik göstergeleri sunulmuştur.

Çizelge 21. Özbekistan’ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022
GSYİH (cari fiyatlar milyar dolar)	13,8	14,3	46,7	81,8	59,8	69,2	79,1
GSYİH Büyüme (sabit fiyatlar-%)	3,8	6,95	7,59	7,45	1,9	7,4	5,2
KBMG (cari fiyatlar-\$)	979	1.196	1.634	2.138	1.766	2.002	2.243
TÜFE (ortalama-%)	47,3	21,4	39,4	10,4	12,9	10,8	11,2
İşsizliğin Toplam İşgücüne Oranı (%)	12,0	5,86	5	5,2	10,5	9,5	10

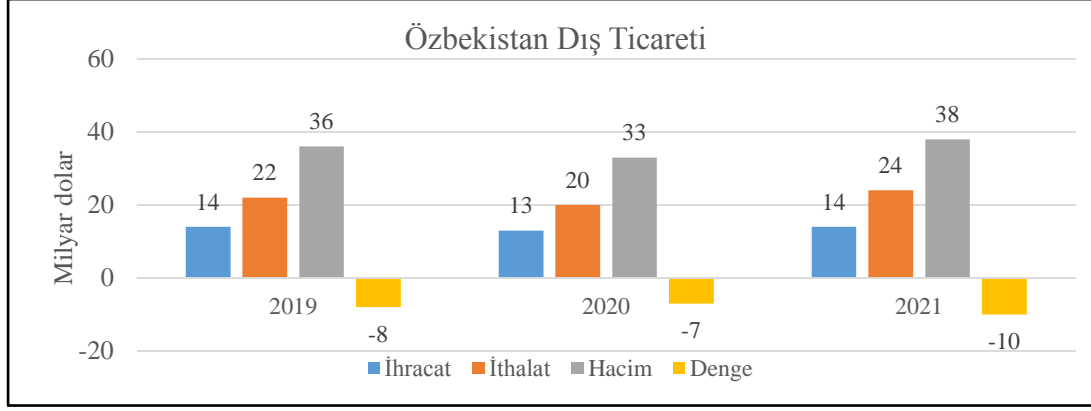
Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

Çizelge 21’de görüldüğü gibi Özbekistan’ın 2000 yılında 13,8 milyar dolar olan GSYİH’si özellikle 2010 yılından itibaren büyük bir ivme yakalamış ve 2022 yılında 79,1 milyar dolara ulaşmıştır. KBMG ise 979 dolardan 2.243 dolara yükseltmiştir. Ayrıca pandeminin yaşandığı 2020 yılı hariç diğer yıllarda yüksek bir büyüme oranı sergilediği de göze çarpmaktadır. 2000’li yıllarda yaşadığı yüksek enflasyonla mücadelede de önemli başarılar elde etmiş ve enflasyonu % 47’lerden % 10’lara kadar düşürmüştür. İşsizlik oranları ise % 10’lar civarındadır.

Bu başarının ardında, Özbekistan’ın 2016 yılından sonra ekonomik ve siyasi alanda gerçekleştirdiği dönüşümlerin payı büyüktür. Bu tarihten sonra Özbekistan iç ve dış politikada önemli derecede değişim yaşamıştır. Öncelikli olarak komşu ülkeler ile ilişkilerini düzeltmeye ve ekonomik ilişkilerini ikili ve çok taraflı olarak geliştirmeye çalışmış ardından uluslararası kuruluşlar ile iş birlikleri kurmuş ve DYY çekmeyi başarmıştır (Demirci, 2022:1-15).

Özbekistan konum itibariyle Orta Asya’nın kalbinde yer almaktadır. Dolayısıyla dış ticaret ilişkilerinde komşu ülkeleri ile daha çok ticari ortaklığı bulunmaktadır. Bu bağlamda Özbekistan’ın en büyük dış ticari ortakları arasında RF, Çin ve Kazakistan kilit rol oynamaktadır.

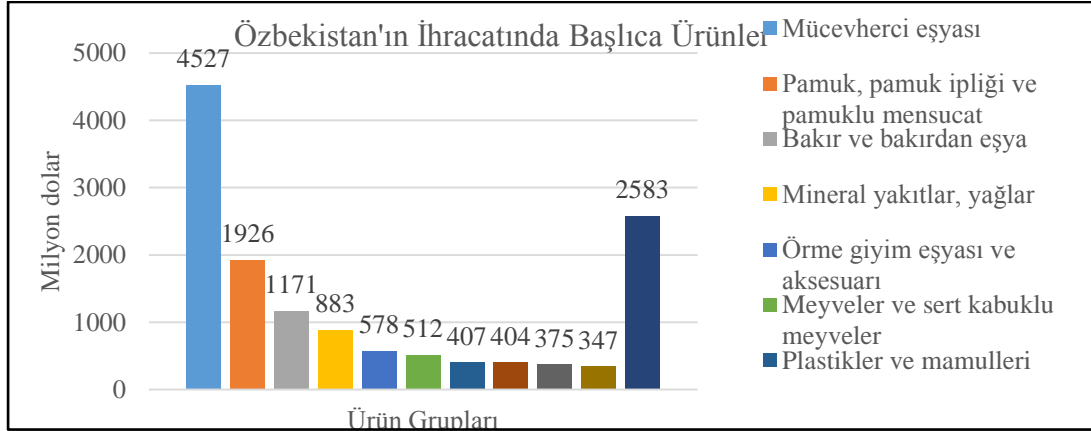
Özbekistan’ın son yıllardaki dış ticaret göstergeleri Şekil 11’de sunulmuştur.

Şekil 11. Özbekistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (milyar dolar)

Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

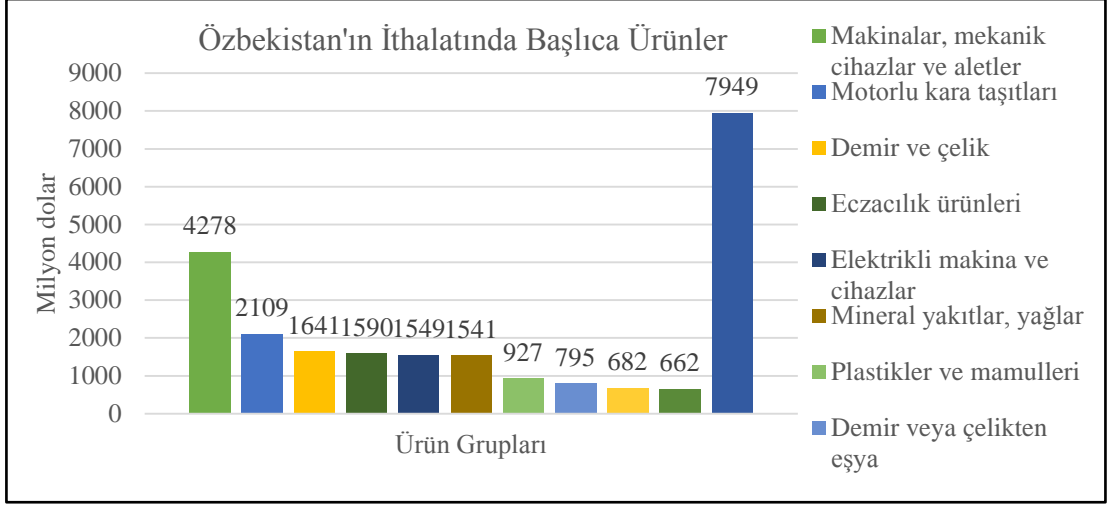
Şekil 11'de görüleceği üzere Özbekistan dış ticaret açığı veren bir ülke konumundadır. Özbekistan'ın ihraç ettiği başlıca ürünler Şekil 12'de sunulmuştur.

Şekil 12. Özbekistan'ın İhracatında Başlıca Ürün Grupları 2021 (milyon dolar)

Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

Özbekistan 2021 yılında 14 milyar dolarlık bir ihracat ile dünya sıralamasında 81. sırada yer almış olup, bu ihracatını çoğunlukla Çin, RF, Kazakistan, Türkiye ve Kırgızistan'a yapmaktadır. Ülkenin ihraç ettiği başlıca ürünler; altın, pamuk, rafine edilmiş bakır, petrol gazları ve diğer hidrokarbonlardır. Özbekistan'ın başlıca ithal ürünleri ise Şekil 13'te sunulmuştur.

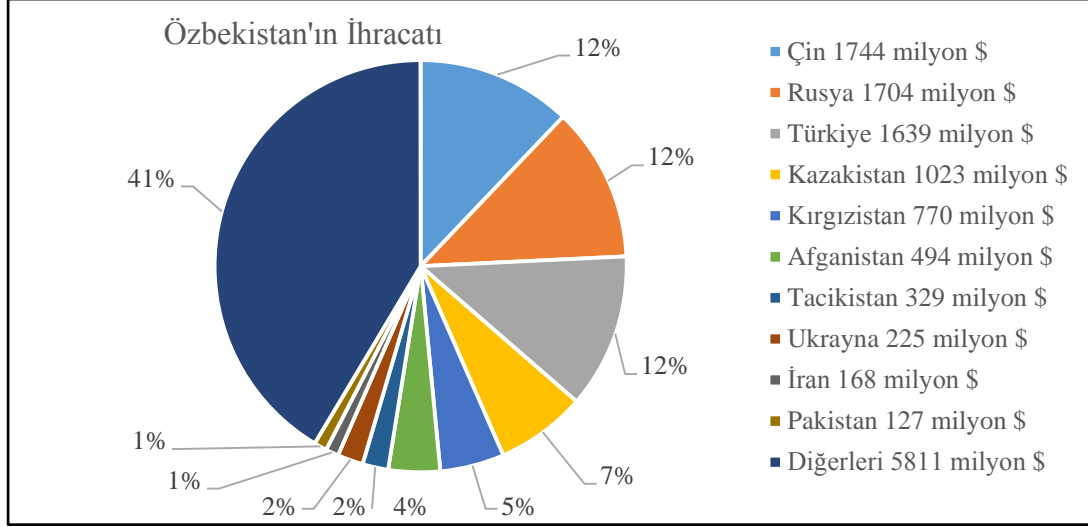
Şekil 13. Özbekistan'ın İthalatında Başlıca Ürün Grupları 2021 (milyon dolar)

Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

Özbekistan ağırlıklı olarak; mekanik cihazlar, motorlu kara taşıtları, demir çelik ve eczacılık ürünleri ithal etmektedir. Bunun yanında, başta çeşitli tüketim malları, taze ve işlenmiş meyve ve sebzeler, gıda ürünleri, tekstil ve örme kıyafetleri ve çeşitli dayanıklı tüketim malları da ithal ettiği ürünler arasında yer almaktadır.

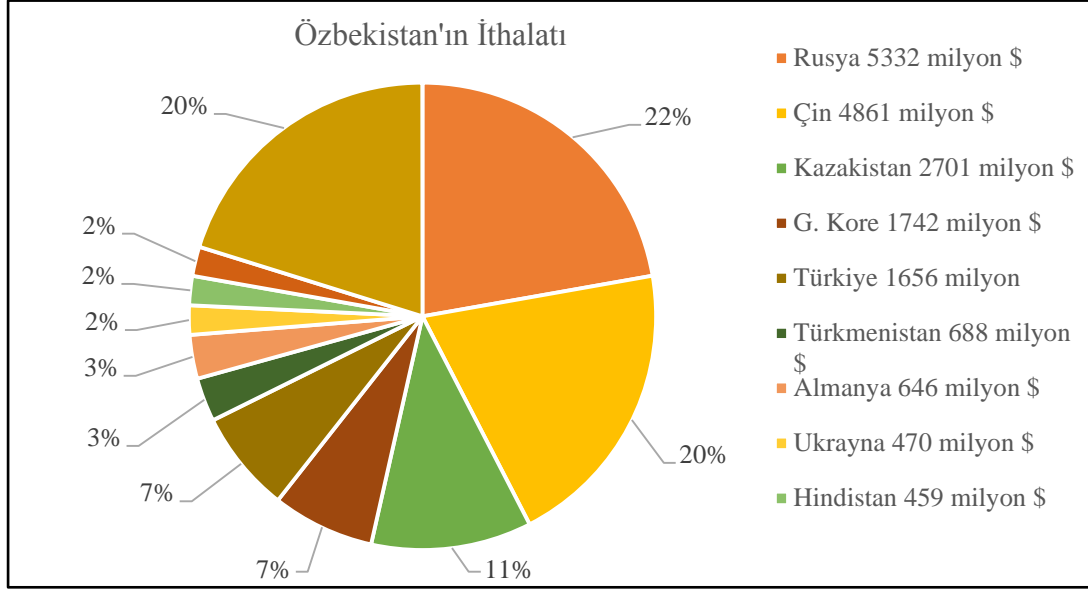
Özbekistan doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Dolayısıyla toprağında bulunan 100'den fazla maden çeşidinin başında altın, çinko, uranyum, bakır, gümüş gelmektedir. Ayrıca doğalgaz ve hammadde kaynakları bakımından da zengin olan Özbekistan'ın en önemli maden kaynağı ise altındır. Altın kaynakları bakımından Dünya'da dördüncü sırada yer alırken, altın üretimi bakımından ise Dünya'da dokuzuncu sırada yer almaktadır (Aydın ve Avcıl, 2022:132).

Özbekistan'ın en çok ihracat yaptığı ülkeler Şekil 14'te, en çok ithalat yaptığı ülkeler ise Şekil 14'te sunulmuştur.

Şekil 14. Özbekistan'ın Ülkelere Göre İhracatı 2021 (milyon dolar, % pay)

Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

Şekil 15. Özbekistan'ın Ülkelere Göre İthalatı 2021 (milyon dolar, % pay)

Kaynak. (Özbekistan Ülke Profili, 2022)

Şekil 14 ve 15'ten görüleceği üzere Özbekistan'ın en büyük ticaret ortaklarının başında RF, Çin, Kazakistan ve Türkiye gelmektedir.

G. Orta Asya Ülkeleri ve Çin Ekonomik İlişkileri

Dünyanın uluslararası aktörlerinden biri olan Çin 1949 yılında kurulmasından itibaren Orta Asya coğrafyasında bulunan ülkeler için değişik

politikalar izlemiştir. Soğuk savaşın sona ermesine kadarki süreçte Çin'in Orta Asya'da belirgin bir politika izlediği söylenemez. Dolayısıyla Çin'in Orta Asya politikası 1994 yılında ÇHC Başbakanının Özbekistan'a yapmış olduğu ziyaret sayesinde şekillenmeye başlamıştır. Daha sonra Çin, ŞİÖ'nün altyapısını kurmuş ve örgüte RF'yi de katarak Orta Asya ülkeleri ile RF arasında çok taraflı bir siyasi platform oluşturmayı başarmıştır (Duran ve Purevsuren, 2016:282).

Çin son yıllarda ekonomisinin dikkat çekici bir şekilde büyümesi ve bunun için enerji ithal etme zorunluluğu nedeniyle Orta Asya enerji kaynaklarına yönelik ayrı bir politika izleme ihtiyacı duymuştur. Çin'in enerji güvenliğinin sağlanması endişesinden dolayı Orta Asya ülkelerinde bulunan enerji kaynaklarının değeri giderek önem kazanmaktadır. Dolayısıyla Çin, 3.000 km'ye yakın sınır komşuluğu bulunan Kazakistan, Türkmenistan ve Tacikistan ile enerji odaklı bir dış politika izlemiştir. Özellikle Orta Asya ülkeleri ile daha çok iş birlikleri kurmak ve enerji ithalatını güvenli bir şekilde Çin ulusal petrol şirketleri ile sağlamak için çalışmalarını sürdürmektedir (Duran ve Purevsuren, 2016:287).

Dolayısıyla Çin, büyümüş ekonomisinin istikrarını sağlamak için enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Çin BKBY projesi kapsamında bir taraftan Orta Asya üzerinden Dünya pazarına ürünlerini kolayca ulaştırmayı amaçlamış ve aynı zamanda bu bölgenin enerji kaynaklarını kolay bir şekilde ithal etme planı yapmıştır. Bu bakımdan Çin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini genişletmiş ve azami bir şekilde bölgeye istikrarı sağlamak için önemli adımlar atmıştır. Bilindiği üzere Orta Asya'nın petrol ve doğalgaz ülkesi olan Kazakistan, 1.82 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ve 30 milyar tona ulaşan bir petrol rezervi ile bölgenin en zengin ülkesi konumundadır. Bölgenin diğer ülkeleri de aynı şekilde doğalgaz, petrol, maden, metaller, uranyum, su kaynakları gibi doğal kaynakları açısından zengin ülkelerdir (Mammadov, 2020:52).

Çin Orta Asya ülkeleri ile sadece doğal kaynakları bakımından ilişki kurmamakta, aynı zamanda başlatmış olduğu BKBY projesinin en önemli güzergâhı olması sebebiyle de bu bölgeye ayrı bir önem vermektedir. Çin, BKBY projesi açısından değerlendirildiğinde, ABD'ye göre bölgede aktif etkisi daha fazla olan RF ile daha olumlu ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. Bu kapsamda Çin, BKBY projesi ile Orta Asya bölgesine siyasi ve ekonomik etkisini artırmış, bölgede yeni pazarların açılmasında önemli rolü olan altyapı yatırımlarının

geliştirilmesi ile ilgili projeleri hayata geçirmiştir (Alperen, 2018:24). Çizelge 22’de Çin’in Orta Asya ülkeleri ile yaptığı ticaret hacmi verileri sunulmuştur.

Çizelge 22. Çin’in Orta Asya Ülkeleri ile Olan Ticaret Hacmi (milyar dolar-2016)

Ülkeler	İthalat	İhracat	Toplam
Kazakistan	8.392.321	4.805.079	13.097.400
Kırgızistan	5.605.426	71.235	5.676.661
Tacikistan	1.725.084	31.245	1.756.329
Özbekistan	2.007.464	1.607.058	3.614.522
Türkmenistan	338.479	5.863.295	6.201.774
Toplam	18.068.774	12.377.912	30.346.686

Kaynak. (International Trade Centre, 2016)

Çin BKBY projesi kapsamında Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik olumlu adımlar atmıştır. Çizelge 22’de görüldüğü gibi Çin Orta Asya’da en büyük ticari ortağı olarak da bilinen Kazakistan’dan 2016 yılında 8,4 milyar dolar civarında ithalat gerçekleştirirken, bu ülkeye 4,8 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. Çin BKBY projesi çerçevesinde Orta Asya’da ikili ticaret ilişkileri kapsamında Kazakistan’dan sonra en fazla ithalatı Kırgızistan ve Özbekistan’dan gerçekleştirmektedir. Çin en yüksek ihracatını ise 5,86 milyar dolar ile Türkmenistan’a yapmıştır. Çin’in Kırgızistan ve Tacikistan’a olan ihracatı ise oldukça düşük düzeydedir.

Diğer yandan Çin BKBY projesi dâhilindeki tüm ülkeler ile ikili ve çoklu ilişkiler geliştirirken, Orta Asya ülkelerine ulaşımdan altyapıya, tarımdan enerji sektörüne kadar birçok alanda yatırım yapmaya devam etmektedir (Pirselami ve Alipour, 2022:43-45). Çin’in Orta Asya ülkelerine yaptığı yatırım miktarları ve sektörleri Çizelge 23’te sunulmuştur.

Çizelge 23. Çin’in BKBY Kapsamında Orta Asya’ya Yaptığı Yatırım (2019, milyon dolar)

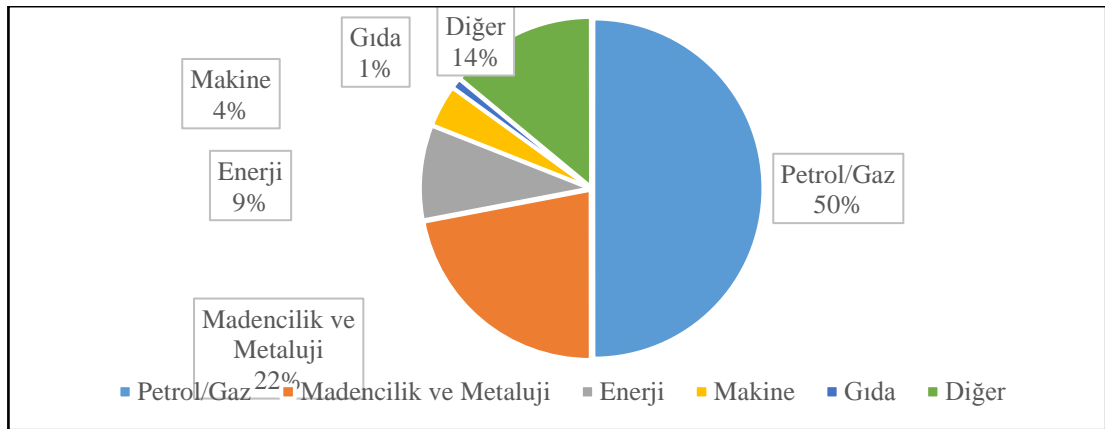
Ülkeler	Ulaşım Sektörü	Enerji altyapı	Endüstri Sektörü	Hidrokarbon	Tarım Sektörü
Kazakistan	14.539	18.849	10.545	37.778	1.049
Özbekistan	1.269	205	923	2209	28
Tacikistan	4.515	4.516	679	416	342
Kırgızistan	1.773	2.713	150	676	31
Türkmenistan	1.042	9.410	-	1403	-

Kaynak. (Pirselami ve Alipour, 2022:43)

Çizelge 23’te görüleceği üzere Çin, BKBY projesi kapsamında Orta Asya’ya ulaşımdan tarım sektörüne, endüstri sektöründen enerji altyapısına kadar

birçok sektör ve alanda yatırım yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Bu kapsamda en büyük yatırımı zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Kazakistan'a gerçekleştirmiştir. Çin Kazakistan'a en büyük yatırımı Hidrokarbon alanına 37.778 milyon dolar ile ve enerji sektörüne 18.849 milyon dolar ile gerçekleştirmiştir. Ayrıca Çin'in Türkmenistan'a yaptığı enerji altyapı yatırımları da oldukça dikkat çekmektedir.

Çin Orta Asya ülkeleri ile her alanda yatırım ve ekonomik iş birliği yaparken, Kazakistan'a ayrıca ilgi duyduğu dikkat çekmektedir. 2012 yılından itibaren Kazakistan'ın en büyük uranyum alıcısı Çin'dir. Ayrıca Kazakistan, Çin'in dış Dünya'ya açılan en önemli kara ve demiryolu kapısıdır. Bunun yanında Kazakistan'ın sahip olduğu geniş tarım arazileri ve zengin maden kaynaklarından dolayı Çin'in dış ticaret hacmi gittikçe bu ülkeye doğru artış göstermiş ve Kazakistan'da Çin firmalarının sayısı gittikçe artmıştır (Şener ve Sugözü, 2022:8). Çin'in Kazakistan'daki yatırımlarının dağılımı Şekil 16'da sunulmuştur.

Şekil 16. Çin'in Kazakistan'daki Yatırımlarının Dağılımı 2019 (%)

Kaynak. (Kazakh Invest, 2019)

Şekil 16'da görüldüğü gibi Çin'in, Kazakistan'a yapmış olduğu yatırımların %50'si doğalgaz ile petrolden oluşmaktadır. Çin'in diğer sektörlerdeki yatırımları da geçmiş dönemlere göre artış göstermektedir. Dolayısıyla Çin, Kazakistan'daki yatırımlarını sadece doğalgaz ve petrol ile sınırlı tutmayarak, mücevher işletmeciliği, enerji, makine imalatı, gıda, cam fabrikası, madencilik ve metalürji gibi alanlarda yaklaşık 28 milyar dolarlık yatırım yapmıştır (Şener ve Sugözü, 2022:8)

IV. BİR KUŞAK BİR YOL PROJESİNİN ORTA ASYA ÜLKELERİ ÜZERİNE EKONOMİK ETKİLERİ

Orta Asya coğrafyası kadim İpek Yolunun merkezinde bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan oluşan bir bölgedir. Önceki bölümde açıklandığı üzere bu ülkeler zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını yıllarca verimli olarak kullanamamış ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirememişlerdir. Dolayısıyla GSYİH ve KBMG'leri düşük kalmış ve halkın refah düzeyini artıramamışlardır. Bu kaynaklarını uluslararası pazarlara yeterince ulaştıramamış ve dış ticaret dengeleri sürekli açık vermiştir. Ancak BKBY projesi ile bölgenin ekonomik kaderi olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Projenin 60'tan fazla ülkeyi kapsadığı dikkate alındığında projenin pozitif ekonomik etkileri ve dışsallıkları Dünya'nın birçok ülkesini ve bölgesini etkilemektedir. Bu bölümde bu olumlu etkiler önce genel olarak, sonra da beş Orta Asya ülkesi için ayrı ayrı incelenmiştir. Bu olumlu etkilerin yanında projenin birtakım zayıflıkları ve fırsatları ile risk ve tehditlerden de bahsetmek mümkündür. Bu konu ise bölümün sonunda yapılan SWOT analizi ile incelenmiştir.

A. BKBY Projesinin Orta Asya Ekonomileri İçin Genel Önemi

Bir Kuşak Bir Yol Projesi literatürde genellikle projeye katılan ülkelere sağlayacağı ekonomik ve jeopolitik etkilerle açıklanmaktadır. Bu etkilerin sadece projeye katılan ülkelerle sınırlı kalmayacağını, yaratacağı pozitif dışsallıkla Dünya ekonomisine de bir etkisinin olacağı söylenebilir.

Nitekim Dünya Bankası raporunda (2018); BKBY projesini kapsamına alan ülke ekonomilerinin, küresel GSYİH ve ticaretin üçte birini ve dünya nüfusunun üçte ikisine yakını oluşturduğu belirtilerek bazı BKBY ülkelerinde yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun yüzdesinin (günde 1,90 dolar) hâlâ yüksek olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yoksulluk oranı Kenya'da % 25, Özbekistan ve

Cibuti'de % 23 ve Laos'ta % 21'dir. Raporda, BKBY projeleri başarılı olursa, çok sayıda yoksul insana ve dünya ekonomilerinin büyük kesimlerine fayda sağlayacağı ve küresel refah üzerinde büyük olumlu yayılma etkileri olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca rapora göre BKBY projesi ekonomileri dünyanın geri kalanıyla ve birbirleriyle giderek daha fazla bütünleşmektedir. Proje ülkelerinin küresel ihracata katkısı son yirmi yılda neredeyse iki katına çıkmıştır. İçinde Tacikistan'ın da yer aldığı çok sayıda ülkede altyapı yetersiz ve dünya ekonomisi ile entegre olamamışlardır. Proje başarılı olursa, dünya ekonomisine tam olarak entegre olamayan bu ülkelerde uluslararası ticaret artabilir. Ayrıca, Şu anda Çin'den Orta Avrupa'ya mal göndermek yaklaşık 30 gün sürmekte ve çoğu mal deniz yoluyla taşınmaktadır. Malların trenle nakliyesi transit süresini yarıya indirmekle birlikte, çok daha pahalıya mal olmaktadır. Fabrika kapısından tüketiciye bir ürün ulaştırmada her gün gecikmenin, ticareti % 1 oranında azalttığı tahmin edilmektedir. Raporda, demiryollarının ve diğer ulaşım altyapısının kapasitesinin ve ağının iyileştirilmesinin, daha fazla sınır ötesi ticarete, artan yatırımlara ve BKBY ülke ekonomilerinde daha fazla büyümeye yol açacağı değerlendirilmektedir (Ruta, 2018).

İpek Yolu bölgesinin küresel GSYİH içindeki payının, son yirmi yılda, İpek Yolu'nun 60'tan fazla ekonomisi arasındaki ticaret ve yatırımın artmasıyla istikrarlı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Hâlihazırda tamamlanmış veya geliştirilmekte olan 1.700'den fazla BKBY projesi bulunmaktadır. Bu ise sadece bir başlangıç olarak görülmektedir. Daha fazla altyapı projesi tamamlandıkça ve BKBY koridorları boyunca ulaşım ve iletişim ağları güçlendikçe, özellikle Çinli özel şirketlerin BKBY ülkelerinde çok daha aktif hale gelmesi ve bunun da çok çeşitli sektörlerde yerel ve uluslararası ortaklar için büyük fırsatlar sunması beklenmektedir (Backer McKenzie, 2017:3-5).

Elbette projenin jeopolitik ve siyasi boyutu da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada projenin Orta Asya ülkelerinin ekonomilerine olan katkısı ele alınacaktır.

Orta Asya bölgesi, Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi sayesinde barındırdığı yeraltı ve yerüstü kaynakları nedeniyle bir kez daha jeopolitik ve ekonomik çıkarların odağı haline gelmiş olup Dünya'nın dikkatini üzerine çekmiş durumdadır. Orta Asya, Doğu Asya ile Avrupa'nın birbirine açılan kapısı ve aynı

zamanda BKBY projesinin ana güzergâhı olarak önemli konuma sahip bir bölgedir. Dolayısıyla Çin'in böyle bir devasa projeyi Orta Asya üzerinden başlatarak Asya'yı Avrupa ile Afrika'ya bağlaması, Dünya'da jeopolitik ve ekonomik dengelerin değişmesine neden olacak kadar önem arz etmektedir. Orta Asya ülkeleri BKBY projesinin en önemli ortakları arasında yerlerini alırken, topraklarında bulunan zengin doğal kaynakların çıkarılması, işletilmesi ve BKBY projesi sayesinde Dünya pazarına sunarak ülkelerin kalkınması için iş birlikleri kurulması da bölge için önem arz etmektedir (Karimi, 2018). Dolayısıyla proje güzergâhı, önemli bir lojistik koridor olarak ortaya çıkmakta ve hem bir aktarma merkezi hem de mal tedarikçisi olarak Orta Asya için yeni fırsatlar yaratmaktadır (Backer McKenzie, 2017:5).

Bu kapsamda özellikle ticaret yollarının geliştirilmesi yönündeki yatırımlara büyük önem verilmektedir. Bu yatırımlar hâlihazırda büyük bir istihdam yaratması nedeniyle ülke ekonomilerine önemli oranda katkı sunduğu gibi aynı zamanda proje tamamlandığında dış ticaretin geliştirilmesine yapacağı katkı ile de ülke refahlarının artması beklenmektedir.

Yapılan araştırmalarda BKBY projesi kapsamında yapılacak yatırım tutarı hakkında farklı rakamlara ulaşılmaktadır. Bu rakamlar yıllık 2,9 trilyon dolar ile 6,3 trilyon dolar arasında değişmektedir. 2030 yılına kadar toplam yatırım tutarlarının ise 49 trilyon dolar ile 96 trilyon dolar arasında olacağı tahmin edilmektedir (OECD, 2018:5) Dolayısıyla bu büyüklükteki yatırım tutarlarının değişik oranlarda da olsa ülke ekonomilerin büyüme, istihdam ve refah artışı gibi değişkenlerini pozitif etkileyeceği beklenmektedir.

Nitekim Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmada, sadece BKBY ulaşım altyapısı projelerinin bile, proje kapsamındaki ülke ekonomilerinin GSYİH'sini % 3,35'e kadar artırdığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise ulaşım maliyetlerinin azalmasından dolayı üretim maliyetlerinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu oranın yüksekliği, ülkelerin ticari açıklığını belirleyen ticaret politikalarına bağlıdır (de Soyres vd., 2020:5-21).

BKBY projesinin ekonomik etkilerinin sadece bölge ülkeleriyle sınırlı kalmayacağı ve Dünya'da çeşitli ekonomik göstergeler üzerinde etkili olacağı hesaplanmaktadır. Bu kapsamda projenin Dünya'da GSYİH'nın artışına ve

yoksulluğun azaltılmasına da katkı sunması beklenmektedir. Projenin toplam Dünya GSYİH'sini % 2,9 oranında, projeye dahil olmayan ülkelerin GSYİH'sini ise % 2,6 oranında artırması beklenmektedir. Bunun yanında 2015 yılında % 9,5 olan küresel aşırı yoksulluk oranının ve % 25,8 olan ortalama yoksulluk oranlarının proje ile birlikte 2030 yılında sırasıyla % 3,9'a ve % 10,4'e düşmesi beklenmektedir. Dolayısıyla BKBY projesi ile 7,6 milyon kişinin aşırı yoksulluktan, 32 milyon kişinin de orta yoksulluktan kurtulabileceği öngörülmektedir. Bunlardan aşırı yoksulların 4,3 milyonu ve orta yoksulların 26,7 milyonu proje ile ilgili ülkelerde yaşayanları kapsarken, aşırı yoksulların 3,3 milyonu ve orta yoksulların 5,3 milyonu diğer ülkelerdeki insanları kapsamaktadır. (World Bank, 2019:59).

BKBY projesinin ayrıca küresel ticareti %12 oranında artırarak 65'ten fazla ülkeyi ve dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisini etkilemesi beklenmektedir. Küresel GSYİH'yi ise 2040 yılında % 4,2 artırması beklenmektedir (Smotrytska, 2021).

DYY'leri ve ihracatı artırması nedeniyle BKBY projesinin Orta Asya ülkelerinin GSYİH'sına yapması muhtemel katkı Çizelge 24'te sunulmuştur.

Çizelge 24. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkelerinin GSYİH'sine Muhtemel Etkisi (%)

Ülkeler	Üst Sınır	Alt Sınır
Kazakistan	20,70	10,74
Türkmenistan*	-	-
Tacikistan	31,94	28,13
Kırgızistan	31,66	21,91
Özbekistan*	-	-

Not: *İlgili ülkeler için hesaplama yapılmamıştır.

Kaynak. (de Soyres vd., 2020:45-46)

Çizelge 24'ten görüleceği üzere BKBY projesinin Orta Asya ülkelerinin GSYİH artışları üzerinde oldukça önemli oranda pozitif etkisi olacağı tahmin edilmektedir. BKBY projesinin gelir üzerine olan pozitif etkisi, daha ucuz girdi yanında daha kaliteli girdilerin ithal edilmesiyle, verimliliğin artırılmasıyla, ihracatın geliştirilmesi ve gelirlerin artırılması için kaynakların yeniden tahsis edilmesiyle gerçekleşmektedir (World Bank, 2019:57).

BKBY projesinin Orta Asya ülkeleri ekonomilerine yapacağı toplam katkı yanında, çeşitli sektörlerdeki yatırımların büyümeye olan etkisi ile ilgili de çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda özellikle ulaşım altyapı yatırımları üzerinde en fazla çalışılan konulardan biridir. Ulaşım altyapı yatırımlarının ticaret maliyetlerini azaltması nedeniyle Orta Asya ülkelerinin reel gelirlerine yapacağı pozitif katkı dört ayrı modele göre Çizelge 25’te sunulmuştur.

Çizelge 25. BKBY Projesi Ulaşım Yatırımlarının Orta Asya Ülkelerinin Gelir Artışına Muhtemel Etkisi (%)

Ülkeler	Doğrudan Etki	Ortalama Reel Gelir Artışı		Ölçeğe Göre artan Getiri ve Emek Hareketliliği***
		Armington Kıyaslaması*	Tekelci Rekabet**	
Kazakistan	1,9	1,6	2,1	5,2
Kırgızistan	1,6	4,9	4,4	4,6
Tacikistan	1,6	1,7	1,5	1,0
Türkmenistan	0,4	0,3	0,0	-0,3
Özbekistan	0,7	0,8	1,0	1,6

Not: * Bu model, uluslararası ticareti yapılan ürünlerin menşe ülkeye göre farklılaştığı varsayımına dayanır.

** Bu model, imalat firmalarının kârlılıklarındaki değişikliklere yanıt olarak yer değiştirmelerine izin verir.

*** Bu model, hem imalat üretiminde ölçeğe göre artan getirileri hem de ülke içindeki değişen ücret farklılıklarına yanıt olarak her ülkelerin bölgeleri arasındaki işgücü hareketliliğini modeller.

Kaynak. (World Bank, 2019:62)

Araştırma sonucuna göre BKBY projesi ulaşım yatırımlarının hangi model ile hesaplanırsa hesaplanırsa Orta Asya ülkelerinin gelir artışına önemli katkısı olacağı dikkat çekmektedir.

SSCB’nin 1991 yılında dağılmasıyla ortaya çıkan bağımsız Orta Asya ülkelerinin siyasi ve ekonomik açıdan zayıf olması ve çeşitli krizler ile karşı karşıya kalması, Çin için kaçırılmayacak derecede bir fırsat doğurmuştur. Çin büyüyen ekonomisini Dünya’ya Orta Asya ülkeleri üzerinden açmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda ihtiyacı olan enerji kaynaklarını bu bölgeden temin etmek için Orta Asya ülkeleriyle ucuz kredi, altyapı yatırımları ve mali destekler gibi projeler ile ilişki kurmuştur. Bağımsızlık yıllarında krizlerle boğuşan Orta Asya ülkeleri, Çin’in geliştirmiş olduğu bu projelerle önemli bir finansman kaynağına sahip olmuşlardır. Bu projeler aynı zamanda Çin’in Orta Asya’ya girişini kolaylaştırmış ve bu bölgede ikili ve çok taraflı ilişkilerin gelişmesine katkı sunmuştur.

21. yy.'da tüm ülkelerin artan nüfusları, üretim ve hizmet faaliyetlerinde ihtiyaç duydukları enerjiye olan taleplerini hızla artırmıştır. Bu yüzden Dünya üzerinde dengesiz dağılım gösteren enerji kaynaklarına sahip olmak için ülkeler arasında büyük mücadele başlamıştır. Dolayısıyla BKBY projesi girişiminin en önemli güzergâhlarından biri olan Orta Asya ülkeleri, sahip oldukları önemli yeraltı kaynakları ve enerji rezervleri nedeniyle büyük güçlerin de ilgi alanı içinde olmuştur. Orta Asya'nın Kuzeyinde RF, Doğusunda Çin, Güneyinde ise ciddi bir ekonomik potansiyele sahip olan Pakistan ile Hindistan yer almaktadır. BKBY projesi ile bölge ülkelerinin yakın bir gelecekte Dünya ticaretini etkileyecek güce sahip olacağı beklenmektedir. Orta Asya'nın BKBY projesi için en büyük önemi, her bir ülkenin zengin doğalgaz rezervlerine sahip olmasıdır. Bu ülkeler yakın gelecekte topraklarında barındırdıkları petrol ve doğal gaz kaynaklarını Dünya pazarlarına bu proje sayesinde arz edeceğinden, projenin ülkelerin ekonomik büyümesine olumlu katkılar yapması ve Dünya ticaretinde önem kazanmaları beklenmektedir (Tezer, 2018:16).

Çin'in Orta Asya ülkeleriyle işbirliğinin çok yönlü gelişimi, BKBY projesinin uygulanması için de bir ön koşul olarak görülmektedir (Kokushkina ve Soloshcheva, 2019:296). Çünkü projenin alternatif yollarının hemen hepsi Orta Asya ülkeleri üzerinden geçmektedir. Bu yüzden Çin son yıllarda bölge ülkeleri ile ticaretini önemli ölçüde artırmıştır.

Çizelge 26'da BKBY projesi kapsamında Orta Asya'daki Çin projelerinin toplam yatırım miktarı, Çizelge 27'de ise Çin'in BKBY kapsamında Orta Asya ülkeleri ile yaptığı karşılıklı projelerin yatırım sayısı yer almaktadır.

Çizelge 26. BKBY Projesi Kapsamında Orta Asya'daki Çin Projelerinin Toplam Yatırım Miktarı (2019, milyon dolar)

	Ükelere Göre Toplam	Demiryolu ve Otoyol	Enerji ve İletişim	Sanayi	Tarım Gıda	Maden, petrol arama işleme	Finans IT	İnsandan insana projeler
Sektörler İtibariyle Toplam	136.251	23.499	35.693	12.299	1.451	55.159	8.100	46.00
Kazakistan	90.862	14.539	18.849	10.545	1.049	17.778	8.100	-
Türkmenistan	24.842	1.402	9.410	-	-	14.03	-	-
Tacikistan	10.518	4.515	4.516	679	342	465	-	-
Kırgızistan	5.391	1.773	2.713	150	315	676	-	46
Özbekistan	4.635	1.269	205	923	28	2.209	-	-

Kaynak. (Aydın ve Avcıl, 2022:132)

Çin ürettiği ürünler için gerek pazar yeri bulmak gerekse ihtiyacı olan enerji kaynaklarına ulaşmak için BKBY projesi kapsamında Orta Asya ülkelerine yoğun ilgi göstermektedir. Tahmini yatırım miktarının 136 milyar dolardan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Çizelge 24'te görüldüğü üzere Çin bölgeye olan yatırımlarında en fazla yatırımı Kazakistan'a yaparken, bunu sırasıyla Türkmenistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan takip etmektedir. Bu yatırımlar sektörel olarak incelendiğinde ise maden, petrol arama ve işletme sektörü ilk sırada yer alırken, bu projeleri enerji iletişimi, demiryolu ve otoyol, sanayi, finans bilgi teknolojileri, tarım ve gıda ile insandan insana projeler takip etmektedir.

Genel olarak Orta Asya ülkeleri Çin'e hammadde ihraç ederken, Çin'den emek ve sermaye yoğun mallar ithal etmektedirler (Kokushkina ve Soloshcheva, 2019:296).

Çizelge 27. Çin'in Orta Asya'da BKBY Kapsamında Yaptığı Karşılıklı Proje Yatırım Sayıları (2019)

Sektörler	Yatırım Sayısı	Kazakistan	Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan	Türkmenistan
Ükelere göre toplam	261	102	46	44	43	26
Ticaret ve endüstriyel kalkınma	131	61	17	17	24	12
Demiryolu ve otoyol	51	14	11	16	5	5
Enerji ve iletişim	48	20	5	7	12	4
İnsandan insana projeler	31	7	13	4	2	5

Kaynak. (Aydın ve Avcıl, 2022:133)

Çin BKBY kapsamında çeşitli sektörlerde 102 proje ile en fazla yatırımı Kazakistan'a yaparken, Kazakistanı sırasıyla Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan takip etmektedir. Bu projelerin 131 tanesi Orta Asya'nın genelinde ticaret ve endüstriyel kalkınma alanında yatırımları kapsarken, bu sektörü sırasıyla demiryolu ve otoyol, enerji ve iletişim ve insandan insana projeler takip etmektedir.

Dolayısıyla BKBY projesi yeni küresel Dünya'da ekonomik güç dengesinin Batı'dan Doğu'ya kaymasına ve özellikle Çin'e geçmesine büyük katkı

sağlayacak bir projedir. Çin ihtiyacı olan enerjiyi BKBY projesi kapsamında Orta Asya bölgesinden ithal etmek ve üretmiş olduğu ürünleri de Orta Asya'ya ve oradan da Dünya pazarlarına arz etmek istemektedir. Bu nedenle Çin açısından Orta Asya bölgesi ne kadar önemli ise Orta Asya için de BKBY projesi o kadar önemlidir. Çünkü Orta Asya ülkeleri Çin ile iş birliği kurarak ekonomik kalkınmalarını sağlamak, yatırımlarını artırmak, dış ülkelere yatırım çekmek ve topraklarında bulunan doğal kaynakları Dünya pazarına arz etmek istemektedirler. BKBY projesine dâhil olan Orta Asya ülkelerinin dış ticaret verileri Çizelge 28'de sunulmuştur.

Çizelge 28. BKBY Projesine Dâhil Olan Orta Asya Ülkelerinin Dış Ticaret Göstergeleri

Ülkeler	İhracat (milyon \$)			İthalat (milyon \$)		
	2008	2013	2019	2008	2013	2019
Kazakistan	71.172	84.700	57.309	37.889	48.806	37.757
Kırgızistan	1.856	2.058	1.966	4.072	6.070	4.904
Tacikistan	1.409	1.162	1.250	3.273	4.151	3.350
Türkmenistan	11.945	16.800	9.695	5.600	10.000	2.913
Özbekistan	10.298	12.000	14.024	9277	13.138	21.866

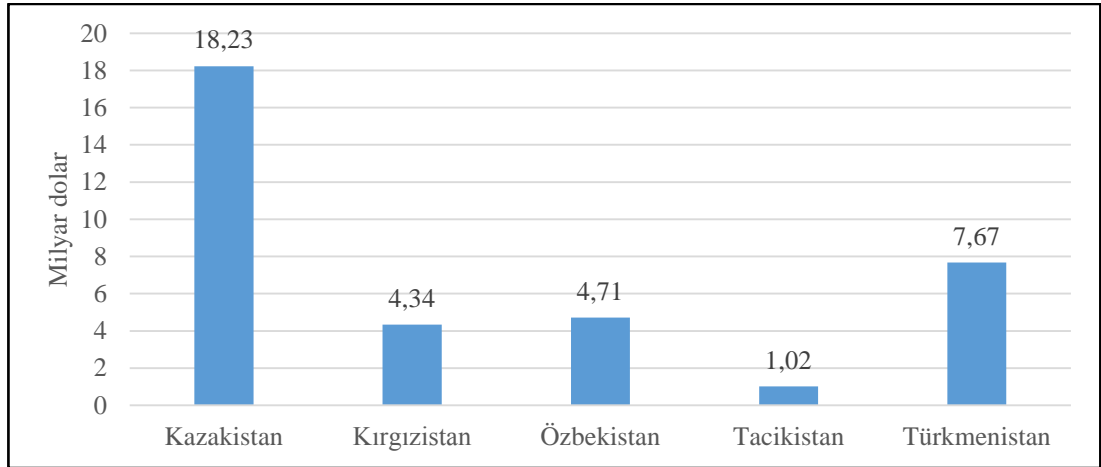
Kaynak. (www.wto.org, 2020)

Çizelge 28'de görüleceği üzere Kazakistan ve Türkmenistan hariç incelenen diğer ülkelerin dış ticaret dengesinin açık verdiği göze çarpmaktadır. Yine bu iki ülke hariç diğer ülkelerin ihracat ve ithalat rakamlarının göreceli olarak çok düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri BKBY projesi ile ihracatlarını artırarak dış ticaret dengelerinde fazla vermeyi amaçlamaktadırlar.

Dolayısıyla BKBY projesine dahil olan Orta Asya ülkeleri, dış ticaretlerinin artması ile daha uygun koşullarda ve miktarlarda kredi elde etme ve yatırımları ülkelere çekme açısından büyük ekonomik fayda sağlamaktadırlar (Kokushkina ve Soloshcheva, 2019:297).

Çin, BKBY projesi kapsamında Orta Asya ile ulaşımdan ticarete kadar çok sayıda alanda bağlantılarını genişletmek ve buradan Avrupa pazarına ticaret ağını genişletmek için BKBY projesinin önündeki engelleri aşmaya ve bu projeyi her boyutu ile hayata geçirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde ekonomik ve siyasi olarak bölgeye boru hatları, elektrik şebekeleri, fabrikalar, inşaat tesisleri gibi stratejik yatırımlar yapmaya devam etmektedir (Dave ve Kobayashi, 2018:7).

Yeraltı doğal kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya ülkelerinin, BKBY projesi kapsamında yapılacak projeler sayesinde doğal kaynaklarını uluslararası arenaya çıkardıklarında, yakın gelecekte önemli derecede ekonomik bir gelişme yaşayacağı tahmin edilmektedir. Çünkü bu ülkeler altyapı tesislerinin gelişmemesinden dolayı topraklarında barındırdıkları enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara arz etmekte zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla BKBY projesi kapsamında yapılacak projeler sayesinde bu projenin özellikle ekonomik alanda önemli etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda Çin yatırımcıları, Orta Asya ülkelerine petrol, doğalgaz, madencilik ve altyapı inşaatı alanlarında yatırımlarını daha çok yoğunlaştırmış durumdadırlar. Örneğin Çin ulusal petrol şirketi CNPC, Kazakistan'daki en büyük yabancı yatırımcılardan biridir. Bu şirket Kazakistan'daki petrol ve doğalgazın satın alınması, araştırılması ve üretimi ile uğraşmaktadır (Yu, 2022:8).

Şekil 17. Çin'in 2013-2021 arası Orta Asya Ülkelerine Yaptığı Yatırımlar

Kaynak. (American Enterprise Institute, 2022)

Şekil 17'de görüleceği üzere Çin 2013-2021 yılları arasında en çok yatırımı 18,2 milyar dolar ile Kazakistan'a yaparken, 1,02 milyar dolar ile en az yatırımı Tacikistan'a yapmıştır. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri arasında Çin'den yatırım çekme açısından Kazakistan birinci sırada yer alırken bunu 7,67 milyar dolar ile Türkmenistan, 4,71 milyar dolar ile Özbekistan ve 4,34 milyar dolarlık yatırım ile Kırgızistan takip etmektedir.

BKBY projesi kapsamındaki altyapı yatırımlarının artması ve bölge içi işbirliği, Orta Asya'da sadece Çin'e yönelik değil Japonya'ya yönelik de yatırım

ve ticaret beklentilerini artırmıştır. Dolayısıyla Projenin Japonya ile de yeni iş fırsatları yaratması beklenmektedir (Toktogulova ve Zhuang, 2020:47).

B. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri

Orta Asya ülkelerinin farklı nüfus ve coğrafi büyüklük yanında farklı ekonomik yapılarının olması BKBY projesinin ülkelere yapacağı ekonomik etkinin de farklı olmasına neden olmaktadır. Bu yüzden projenin ülkelere olan ekonomik etkilerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Aşağıda bu etkiler ülkeler bazında incelenmiştir.

1. BKBY Projesinin Kazakistan Üzerine Ekonomik Etkileri

BKBY Projesine yönelik atılan adımlar Kazakistan ekonomisini çok yönlü ve olumlu olarak etkilemektedir. Özellikle projenin fikir babası ve aynı zamanda en büyük ortağı olan Çin'in Kazakistan'a yaptığı yatırımlar proje henüz tam olarak bitmemiş olmasına rağmen Kazakistan ekonomisinde etkisini göstermeye başlamıştır. Bu yüzden Kazakistan'ın Çin ile olan ticari ilişkileri ve Çin'in Kazakistan'a yaptığı yatırımlar ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Enerji yatırımları ve bunun Kazakistan ekonomisine etkisi de enerji yatırımlarının öneminden dolayı ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Bunun yanında projeye yönelik atılan adımlar Kazakistan turizmini de olumlu olarak etkilemektedir.

a. BKBY Projesi Kapsamında Kazakistan-Çin Ticari İlişkileri ve Projenin Kazakistan Ekonomisine Etkisi

Kazakistan Orta Asya'nın en büyük yüzölçümüne sahip, Çin ile 1.533 km ortak sınırı paylaşan bir ülkedir. Kazakistan bulunduğu konum ve toprağında bol miktarda bulunan yeraltı ve yer üstü doğal kaynaklardan dolayı BKBY projesi bakımından Orta Asya ülkelerinin en stratejik bölgesidir. Dolayısıyla Kazakistan bağımsızlığını aldıktan sonra Çin ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik hem siyasi hem de ekonomik adımlar atmıştır. Çin'in hayata geçirmiş olduğu BKBY projesinin 2013 yılında ilk Dünya'ya duyurma yerinin Kazakistan olduğu dikkate alındığında, bu ülkenin bu proje için ne kadar önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Çin'in Kazakistan ile yapmış olduğu ilişkilerin esas noktasını ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. Kazakistan'ın ihracatında ilk sırada yer alan Çin, ithalatında da ikinci sırada yer almaktadır. Kazakistan ise Çin'in Orta Asya

coğrafyasındaki en büyük ekonomik ve ticari ortağı durumuna gelmiştir. Kazakistan Çin'in BKBY projesi kapsamında, konum itibariyle Avrupa'ya açılan kapısı konumundadır (Aydın ve Avcıl, 2022:132). Çin ile Kazakistan arasında deniz kıyısı bulunmamaktadır.

Orta Asya üzerinden özellikle Türkmenistan ile Özbekistan'dan Çin'e giden doğalgaz boru hatlarının önemli bir bölümü de Kazakistan'ın Sincan bölgesinden geçmektedir. Bu nedenle Çin, Kazakistan ile sadece siyasi ve askeri konularda değil, ekonomik alanda da iş birliği yapmaktadır. İki ülke yaklaşık 20 milyar dolar civarında bir ticaret hacmi ile Orta Asya'da en büyük ticaret hacmine sahip ülkelerdir. Çin'in Kazakistan ile olan ticaret hacmi, Türkmenistan ile olan ticaret hacminin iki katı kadardır. Bu nedenle BKBY projesi için Orta Asya ülkeleri içinde Kazakistan ayrı bir öneme sahiptir (Myradov, 2017:95).

Uzun vadede BKBY projesi, Kazakistan'ın Orta Avrasya'da önemli bir lojistik merkez olmasını sağlayacaktır. Nitekim Kazakistan'ın kalkınma programı, BKBY projesinin hedeflerinin çoğunu içermektedir. Kazakistan kendi ekonomik hedeflerini proje hedefleri ile koordine etmektedir. Aynı zamanda BKBY projesi aracılığıyla Çin'in tüm bölgeyle ticari ilişkilerinde arabuluculuk rolünü artırmaktadır (Vakulchuk ve Overland, 2019:119).

Kazakistan BKBY projesinin Orta Asya ve oradan Avrupa'ya bağlanabilmesi için önemli bir konuma sahip olduğundan dolayı Çin, bu proje kapsamında Kazakistan ile ikili görüşmelerini istikrarlı bir şekilde devam ettirmektedir. Çünkü Kazakistan, Çin'in Orta Asya bölgesindeki en büyük ekonomi ve ticari ortağıdır. Bu bakımdan Çin bu ülke ile ilişkilerini sadece bir sözleşme olarak görmemekte, aynı zamanda istikrarlı bir iş birliği için güvenilir, siyasi, ekonomik ve stratejik çalışma alanları yaratarak devam ettirmektedir. BKBY kapsamında bulunan diğer ülkeler ile kıyaslandığında Kazakistan'ın Çin'e olan sınır yakınlığı nedeniyle Çin'in Avrupa'ya açılan ana kapısı konumundadır (Yılmaz, 2020:5281).

Nitekim sadece 2015-2016'da bile Kazakistan ile Çin arasında ulaşım altyapısı, ticaret, işleme endüstrileri, inşaat, tarım ve diğer alanlarda küme işbirliği bölgeleri oluşturmayı amaçlayan beş anlaşma imzalanmıştır. Buna bağlı

olarak da Çinli yatırımcılar Kazakistan'da yatırımlarını büyük oranda artırmışlardır (Vakulchuk ve Overland, 2019:119).

Bu kapsamda Çin'in Kazakistan'da çoğu BKBY projesi kapsamında ve değişik sektörlerde olmak üzere 2015'ten 2020 yılına kadar değeri 27,6 milyar doları bulan 55 adet yatırım projesi bulunmaktadır. Bu projelerin 15'i tamamlanmış, 11'i devam etmekte, 29 adedi ise planlama aşamasındadır (Taliga, 2021:11).

Çin büyüyen ekonomisini ayakta tutabilmek ve istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamak için enerji ithalatına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Kazakistan topraklarında bulunan zengin enerji kaynaklarının en önemli ithalatçısı Çin'dir. Dolayısıyla Kazakistan BKBY kapsamında Çin'in bölgeye olan yatırımlarını ve teknolojilerini çekmekte olup Orta Asya bölgesinin en büyük transit merkezidir. Bu bağlamda Çin'in BKBY projesi kapsamında Kazakistan'da faaliyete giren projeleri çizelge 29'da sunulmuştur.

Çizelge 29. Çin'in BKBY Kapsamında Kazakistan'da Yürüttüğü Projeler

Yapılması Planlanan Projeler	Maliyet (Milyon Dolar \$)
Khorgos Terminali	239
Kuryk Limanı	280
Zhezkazgan-Beineu Demiryolu	1.203
Arkalyk-Shubarkol Demiryolu	260
Almatı-Shu Demiryolu	110
Astana Yeni Demiryolu Aktarma Merk	603
Çimkent Lojistik Terminali	46
Astana Lojistik Terminali	88
Aktav Limanının Yenilenmesi	121

Kaynak. (Kazyna, 2018:9)

BKBY projesi kapsamında Çin tarafından Kazakistan'a yapılan bu projeler sayesinde Çin bölgenin enerji kaynaklarına kolayca erişim sağlamıştır. Çizelge 29'da görüleceği üzere Çin Kazakistan'da 1.203 milyon dolarlık yatırımı Zhezkazgan-Beineu Demiryolu projesine tahsis etmiştir. Ayrıca Kazakistan'ın Khorgos terminaline Çin ile sınır olması nedeniyle 239 milyon dolarlık yatırım yaparken, Aktav'daki Hazar bölgesinin Batı kıyılarındaki limanın yenilenmesi için 121 milyon dolarlık yatırım yaparak bölgeyi Avrupa'ya ana kapısı haline getirmiştir.

2015 yılında Kazakistan sınırında yapımı başlanan uluslararası kara liman ve sınır işbirliği merkezi olan Khorgos limanı ile Kazakistan'ın Çin'in Lianyungang limanına bağlanmasına olanak sağlanmıştır. Projenin amacı, sınır ötesi ticareti ve işbirliğini artırmak ve 500.000 kargo konteyneri kapasitesine ulaşarak dünyanın en büyük kara limanı haline gelmektir. Bu merkez aynı zamanda gümrüksüz ticaretin yapılabildiği bir lojistik merkez olup, iddialı bir şekilde Yeni Dubai olarak da adlandırılmaktadır (Vakulchuk ve Overland, 2019:119).

Çin BKBY projesi kapsamında Kazakistan ile ağırlıklı olarak ekonomik ilişkiler üzerinde stratejiler geliştirmiş ve her iki taraf da bu proje çerçevesinde ilişkilerin devamı için olumlu adımlar atmışlardır. Çin'in Orta Asya ülkeleri arasında en büyük ticaret ortağı olan Kazakistan'ın 2015-2019 yılları arasında Çin'e en fazla ihraç ettiği beş ürün Çizelge 30'da sunulmuştur.

Çizelge 30. Kazakistan'ın Çin'e En Fazla İhraç Ettiği Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)	2015-2019 Yılları Arası Değişim (%)
Toplam Ürün	9.258.8	16
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların yan ürünleri	2.933.8	18
Bakır ve bununla ilgili ürünler	1.738.0	17
Cevher cüruf ve kül	1.634.1	58
Demir ve Çelik	908.7	17
Meyveler ve fındık	869.3	-11

Kaynak. (China and Central Asia: Bilateral Trade, 2021)

İki ülke arasında 2015- 2019 arası ticaret hacmi enerji ilişkileri haricinde incelendiğinde Kazakistan'ın Çin'e olan metal ürünlerdeki ihracat artışı dikkat çekmektedir. BKBY projesi kapsamında iki ülkenin istikrarlı bir şekilde ekonomik ilişkilerini artırdığı dikkat çekmektedir. Kazakistan'ın 2015-2019 yılları arasında Çin'den en fazla ithal ettiği beş ürün Çizelge 31'de sunulmuştur.

Çizelge 31. Kazakistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler

Ürünler	Tutar (Milyon \$)	2015-2019 Yılları Arası Değişim (%)
Toplam Ürün	12.807.0	12
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer aletler, bunların parçaları	1.564.2	7
Elektrikli makineler ve bunların parçaları	1.498.0	18
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünleri	1.438.7	34
Ayakkabı ve benzeri eşyalar	970.3	-10
Mineral metaller ve giyim fabrika ürünleri	897.4	10

Kaynak. (China and Central Asia: Bilateral Trade, 2021)

İthalat açısından değerlendirildiğinde ise Kazakistan'ın 2015 yılından bu yana Çin menşeli makine ve mekanik cihazlar, nükleer aletler, elektrikli makineler, mineral yakıtlar ile ayakkabı ve hazır giyim ürünleri ithal ettiği görülmektedir.

2020 yılında Dünya çapında yaşanan pandemi salgını Kazakistan-Çin enerji iş birliğinde birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Salgından dolayı petrol tüketiminde düşüş yaşanırken, Kazakistan ile BKBY çerçevesinde olan anlaşmalar doğrultusunda Çin'in bu ülkeden ihtiyacı olan petrolü ithal edememesi, ülke ekonomisinde yavaşlama yaşanmasına neden olmuştur. Çizelge 32'de iki ülkenin arasındaki ticaret verileri sunulmuştur.

Çizelge 32. Kazakistan-Çin Ticaret Verileri (milyar dolar)

Yıl	Kazakistan'ın Çin'e ihracatı (milyar \$)	Çin'in Kazakistan'ın Toplam ihracatındaki payı (%)	Kazakistan'ın Çin'den ithalatı (milyar \$)	Çin'in Kazakistan'ın Toplam ithalatındaki payı (%)	Çin'in Kazakistan'a yatırımı (milyar \$)
2014	9.741.822	12,2	7.357.220	17,7	3,22
2015	5.848.947	12,6	5.087.801	16,3	2,49
2016	4.805.079	13	3.665.652	14,3	0,52
2017	6.378.691	12,9	4.694.999	15	3,21
2018	8.529.554	13,9	5.384.154	16,3	2,78
2019	7.823.406	13,6	6.537.806	17	1,17

Kaynak. (Tok, 2021)

Çizelge 32'den görüleceği üzere Kazakistan Çin ile olan dış ticaret dengesinde fazla vermektedir. Bu özellikle Kazakistan'ın Çin'e enerji ihracatının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. BKBY projesindeki yatırımların tamamlanması ve projenin hayata geçmesi ile birlikte Kazakistan'ın ihracatının daha da fazla artacağı tahmin edilmektedir.

b. BKBY Projesi Kapsamında Kazakistan'ın Enerji Sektörünün Önemi ve Kazakistan Ekonomisine Etkisi

Kazakistan Orta Asya'nın en büyük ve önemli fosil enerji kaynakları (petrol, doğalgaz, kömür ve uranyum) rezervlerine sahip olan ülkesidir. Kazakistan coğrafi konumu ve toprağında barındırdığı zengin yeraltı kaynakları yönünden SSCB'den bağımsızlığını aldıktan sonra dikkatleri üzerine çeken ülkelerden biri olmuştur. Buna rağmen bu kaynakların üretimi, taşınması ve kullanımı bağlantılarının az olması sebebiyle, bağımsızlığın ilk yıllarında ülke

ekonomisine katkısı fazla olamamıştır. Kazakistan'da BP'nin 2019 verilerine göre tespit edilmiş petrol rezervleri 30 milyar varil olarak kanıtlanmıştır Üretilen petrolün %85'i ihracata yöneliktir. Ayrıca Kazakistan doğalgaz bakımından da zengin bir ülkedir. 2019 yılında ülkede doğalgaz üretimi 19 milyar m³ olarak tespit edilmiş ve 2025 yılı sonuna kadar 45 milyar m³ olması beklenmektedir (Syzdykova, 2020:87-99).

Kazakistan'ın 2015-2021 yılları arasındaki yıllık petrol, doğalgaz ve kömür üretimi Çizelge 33'te sunulmuştur.

Çizelge 33. Kazakistan'ın 2015-2021 Petrol, Doğalgaz ve Kömür Üretimi

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Petrol Yıllık Üretim (Milyon ton)	80.2	78.6	87.0	90.5	91.0	86.0	86.0
Doğalgaz Yıllık Üretim (Milyar metreküp)	31.2	31.5	31.4	31.1	31.1	33.3	32.0
Kömür Yıllık Üretim (Milyon ton)	1.93	1.85	2.02	2.13	2.07	2.05	2.09

Kaynak. (Statistical revio of world energy 2022)

Çizelge 33'te Kazakistan'ın 2015-2021 yılları arası petrol, doğalgaz ve kömür üretimi verilerine bakıldığında 2015 yılından 2021 yılına kadar doğalgaz üretimi istikrarlı bir şekilde devam ederken, petrol ve kömür üretiminin arttığı göze çarpmaktadır.

Kazakistan BKBY projesi kapsamında Orta Asya bölgesinde, özellikle de Kazakistan'da yapılan altyapı tesisleri ve boru hatları sayesinde enerji üretimini artırarak uluslararası arenaya ihraç edebilmek için büyük bir fırsat yakalamıştır. Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından Dünya'da ilk 15 ülke arasında olması göz önüne alındığında BKBY projesinin Kazakistan için önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yüzden Kazakistan, 2050 yılına kadar Dünya'nın ilk 30 küresel ekonomisi arasına girebilmek için özellikle enerji sektörü üzerinden çeşitli siyasi ve sosyal stratejiler geliştirmektedir (Özdaşlı ve Gonca, 2016:154).

1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığına kavuşan Kazakistan, ülkenin bağımsız kalabilmesi için bir takım reformlar uygulayarak uluslararası bağlamda dış ülkeler ile ikili ilişkiler kurmaya gayret etmiştir. Bu ülkelerin başında bir taraftan komşu olması diğer taraftan ise büyüyen ekonomisinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının Kazakistan ile oluşacak anlaşmalar çerçevesinde ithal etmek istemesi nedeniyle Çin gelmektedir.

Nitekim Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Çin ile olan ilişkileri, çıkan sınır sorunları nedeniyle, iki ülke arasındaki enerji sektöründeki anlaşmaları olumsuz etkilemiştir. Ancak tarafların bir araya gelerek yaptıkları görüşmeler sonucu sınır sorunları büyük ölçüde çözülmüştür. Bu vesileyle Çinli yatırımcılar Kazakistan'ın enerji sektörüne girerek bazı petrol sahalarını işletmeye başlamıştır. 2009-2020 yılları arasında Çin, Kazakistan ile özellikle enerji alanında kapsamlı bir şekilde projeler üretmeye ve ve doğalgaz boru hatlarını genişletmeye yönelik olumlu adımlar atmış ve Kazakistan'ı en büyük ticari ortağı haline getirmiştir (Gökbel ve Turganbayeva, 2021:17). Kazakistan'ın doğalgaz ve petrol sektörleri GSYİH'sının yaklaşık dörtte birini, ihracatının ise %70'ini oluşturmaktadır. Kazakistan'ın yeraltı kaynakları sadece doğalgaz ve petrol ile sınırlı kalmayıp ayrıca uranyum, krom, kurşun, çinko, bakır, kömür, elmas ve altın rezervleri bakımından da Dünya sıralamasına giren zengin ülkeler arasında yerini almaktadır (Doğan, 2022:25).

c. BKBY Projesinin Kazakistan Turizmine Etkisi

Kazakistan bağımsızlık sonrası ülkenin gelişmesi için yapılan reformlar çerçevesinde turizm sektörü için de stratejik adımlar atmıştır. Doğal cazibe merkezleri açısından Orta Asya bölgesinde oldukça zengin olan Kazakistan'da 13 milli park, 10 doğa koruma alanı, 6 koruma alanı, 50 vahşi yaşam koruma alanı olmak üzere 79 alan bulunmaktadır. BKBY projesi çerçevesinde Orta Asya ülkelerinin en önemli güzergâhını teşkil eden Kazakistan, turizm sektörünün gelişmesi ve ülke ekonomisine katkı sağlaması için 2001'de Turizm Faaliyetler Yasasını çıkarmıştır (Kuryshzhan, 2022:49).

Bu kapsamda Çizelge 34'te görüleceği üzere 2016'dan 2019 yılına kadar Kazakistan'dan turizm amaçlı giden ve turizm amaçlı gelen ziyaretçi sayısında artış yaşanmıştır. Ancak 2019 yılının sonlarında küresel alanda ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle 2020'de turizm amaçlı seyahatlerde düşüş meydana gelmiştir.

Çizelge 34. Kazakistan'dan Turizm Amaçlı Diğer Ülkelere Giden ve Gelen Ziyaretçi Sayısı

	2016	2017	2018	2019	2020
Giden ziyaretçi sayısı	9.755.593	10.260.813	10.646.241	10.707.270	2.865.004
Gelen ziyaretçi sayısı	6.509.390	7.701.196	8.789.314	8.514.989	2.034.753

Kaynak. Kazakistan Stratejik Planlama ve Reform Ajansı Ulusal İstatistik Bürosu

BKBY projesinin getirdiği enerji ile turizm faaliyetlerinde de artış yaşanacağı ve Kazakistan ekonomisinin bundan olumlu etkileneceği öngörülmektedir.

2. BKBY Projesinin Kırgızistan Ekonomisine Etkileri

Çin ve Kırgızistan sınır komşusu olmalarından dolayı uzun yıllar sıcak dostluk ilişkisi içinde olmuşlardır. Bu iki ülke arasında Kırgızistan'ın SSCB'den bağımsızlığını aldıktan sonra bir takım sınır sorunlar yaşanmış ancak bu sorunlar ikili görüşmeler neticesinde çözüme kavuşturmuştur. Kırgızistan ile Çin arasında kurulan diplomatik ilişkiler çerçevesinde ticaret, yatırım, bölgesel ilişkiler ve kültürel iletişim alanlarında diğer Orta Asya ülkelerine nispeten daha yakın bir şekilde bağlarını sürdürmüşlerdir. Kırgızistan, Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesini ilk destekleyen ülkelerden biri olmuştur. Bu kapsamda Kırgızistan ve Çin tarım, altyapı yatırımları, ticaret gibi alanlarda karşılıklı iş birliğini geliştirmek için çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Çizelge 35'te 2015-2019 yılları aralığında iki ülkenin ikili ticaret hacmi sunulmuştur.

Çizelge 35. Kırgızistan-Çin İkili Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Yıl	İkili Ticaret Hacmi
2015	4.34
2016	5.68
2017	5.45
2018	5.61
2019	6.37

Kaynak (China Kyrgyzstan Bilateral Trade, 2021)

Çizelge 35'te Kırgızistan'ın Çin'le olan ticaret hacmini BKBY projesinin de etkisiyle artırmaya devam ettiği dikkat çekmektedir.

Çin'in başlatmış olduğu BKBY projesi Kırgızistan tarafından oldukça olumlu karşılanmıştır. Bu çerçevede Kırgızistan, altyapıdan yabancı yatırım çekebilme hususuna kadar birçok alanda stratejik hedefler oluşturmuştur. Dolayısıyla Kırgızistan için bu proje Kırgızistan'a getireceği ekonomik ve siyasi kazanımlar açısından büyük önem arz etmektedir. BKBY projesi kapsamında Çin Kırgızistan'a özel bir ilgi göstermektedir. Çünkü Çin'in ihraç edeceği malları Kırgızistan üzerinden Özbekistan'a ve oradan demiryolu vasıtasıyla yine Kırgızistan üzerinden Avrupa demiryolu ağı bağlantısına kadar Tacikistan, Afganistan, İran ve Türkiye'ye kadar bağlamaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan Çin'in BKBY projesi için önemli bir konuma ve güzergâha sahiptir (Aydın ve Avcıl, 2022:134).

Çin BKBY projesi kapsamında Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürürken, Kırgızistan da Çin'e kendisine yakın olması nedeniyle jeopolitik ve bölgesel strateji bakımından ayrı bir önem vermektedir. Dolayısıyla iki ülke arasında siyasi ve askeri iş birliklerin yanında ekonomik iş birliği daha çok önem kazanmıştır. Bu vesileyle Çin BKBY projesi kapsamında Kırgızistan'a altyapı tesisleri, teknolojik ürünler, karayolları inşaatı ve onarımı gibi pek çok alanda yatırımlarını istikrarlı bir şekilde devam ettirmektedir (Dunanbaev, 2020).

Kırgızistan'daki yabancı yatırımcıların üçte birini Çinli şirketler oluşturmaktadır. Çoğunluğu BKBY projesi kapsamında olmak üzere Kırgızistan'da 2019 yılında 400 adet Çin'li şirket, 170 tane de Kırgız-Çin ortak girişimi faaliyet göstermektedir. Çinli yatırımcı ve girişimcilerin Kırgızistan'da 2013 yılından 2019 yılına kadar çoğunluğu enerji ve ulaşım sektörleri olmak üzere 4,3 milyar dolarlık yatırımı bulunmaktadır. Kırgızistan'ın dış borçlarının % 45'i de Çin'den alınmıştır (Taliga, 2021:13-14).

Kırgızistan'daki ana yolların yapımında genellikle Çinli şirketler yer almaktadır. Örneğin Çinli ortak tarafından sağlanan 389 milyon dolar değerindeki Datka Kemin elektrik iletim hattı inşaatı 2015 yılında tamamlanmış, ayrıca iki petrol istasyonu inşaatı bitmiştir. Çinli firmalar doğal kaynak çıkarımına da katılmaktadır. Kırgızistan için en büyük ekonomik fırsat ise, her ikisi de Kırgız topraklarından geçen BKBY projesinden önce başlayan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu ve Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattının inşasında yatmaktadır. Özellikle demiryolu projesi, yük taşımacılığı için yıllık 200 milyon

dolar tutarında potansiyel gelir sağlayabileceği için Kırgızistan ekonomisi için önem taşımaktadır (Vakulchuk ve Overland, 2019:121-122). Kırgızistan'ın Çin'e ihraç ettiği ilk beş ürün Çizelge 36'da, Çin'den ithal ettiği ilk beş ürün ise Çizelge 37'de sunulmuştur.

Çizelge 36. Kırgızistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)	2015-2019 Yılları % Yıllık Değer
Toplam Ürün	66.0	0
Cevher cüruf ve kül	34.3	48
Ham deriler ve deri ürünleri	9.2	-22
Kurşun ve eşyalar	5.9	-
Mineral yakıtlar ve Mineral yağlar	4.7	92
Yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokuma kumaş	3.2	25

Kaynak. (China Kyrgyzstan Bilateral Trade, 2021)

Çizelge 37. Kırgızistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)	2015-2019 Yılları % Yıllık Değer
Toplam Ürün	6.312.1	8
Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	1.6676.5	22
Giyim eşyası ve giyim aksesuarları, örülmüş veya tığ işi	969.2	-3
Ayakkabı, tozluk ve benzeri eşyanın aksesuar parçaları	824.2	7
Pamuk	276.5	-5
Elektrikli makine, teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve televizyon	276.1	21

Kaynak. (China Kyrgyzstan Bilateral Trade, 2021)

Çizelge 36 ve 37'den görüleceği üzere Kırgızistan Çin'e 2015-2019 arasında en çok maden cevheri, ham deri, kurşun, mineral yakıt ve yağlar ile yün vb. malzemeler ihraç ederken, giyim eşyası ve giyim aksesuarları, ayakkabı, pamuk ve elektrikli makineler ithal etmektedir.

Kırgızistan'ın coğrafi konumu dağlık araziden oluştuğundan dolayı ekonomisini ayakta tutabilmesi için tarım ve hayvancılık sektörü önemli derecede rol oynamaktadır. Bağımsızlık sonrası yapılan bazı reformlar sayesinde Orta Asya ülkeleri arasında IMF den ilk desteği alan ve aynı zamanda DTÖ'ne üye olan ilk Orta Asya ülkesi olmuştur. SSCB'nin dağılması sonucu Kırgızistan özellikle

tarım sektöründe gübre ve tarımsal makinelerin yedek parçalarının yokluğu ile karşı karşıya kalmış ve bu sektörler önemli ölçüde zarar görmüştür. Bu yüzden bağımsızlığın ilk yıllarında Kırgızistan'ın ekonomisini ayakta tutan tarım ve hayvancılık sektörlerinde şok düşüşler yaşanmıştır (Joldoshev, 2007:52).

Kırgızistan konum itibariyle BKBY projesinin kavşağında yer almaktadır. Halkın % 60'ı kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Kırgızistan ekonomisinde hayvancılık sektörünün toplam tarım içerisindeki payı % 45 olup, hayvancılık ülkenin tarihi boyunca önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Kırgız halkı Orta Asya'nın diğer ülkelerine nazaran hayvancılık konusunda uzun tarihli önemli bir geçmiş birikime sahiptir. Özellikle ülkedeki çok geniş yayla ve meralar günümüz modern yetiştiricilik teknolojileri ile birleştirildiğinde, ekolojik, ucuz ve kaliteli üretimin yapılmasını sağlamış ve ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir yer tutmuştur. Bağımsızlık sonrası ülkenin gelişmesi için kendi pazarını oluşturmaya ve geliştirmeye çalışan Kırgızistan'da imkânların yetersizliği ve ortaya çıkan sorunlar nedeniyle tarım ve hayvancılık önemli oranda olumsuz etkilenmişken, ülkede yapılan reformlar sayesinde tarım ve hayvancılık konusunda önemli adımlar atılmıştır (Tülöbaev, 2020:103).

Kırgızistan göçebe kültür yapısına sahip olan bir ülkedir ve bu kültürün temelini yaylalar ve hayvancılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla BKBY projesinin bu ülkenin hayvancılık sektörü yoluyla ülke ekonomisine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Çünkü Kırgızistan'ın ekonomik yapısının zayıf olmasından dolayı tarımsal altyapı tesislerin geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların başarısız olması nedeniyle yabancı yatırımcıların bu konuda yatırım yapması ve bu ilişkiler sayesinde ekonomik gelişmelerin yaşanacağı öngörülmektedir.

3. BKBY Projesinin Tacikistan Ekonomisine Etkileri

Tacikistan dışa bağımlı bir ülke olduğu için Çin ile iyi ilişkileri olan ve aynı zamanda BKBY projesini destekleyen bir ülkedir. İki ülke ilişkilerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için önemli adımlar atarak ticaret ortaklıklarını genişletmişlerdir. Dolayısıyla Tacikistan ülkenin ekonomik kalkınması için BKBY projesini önemli bir şans olarak değerlendirerek Çin ile BKBY projesini imzalayan ilk ülkelerden biri olmuştur. Çin bu proje kapsamında her iki taraf için

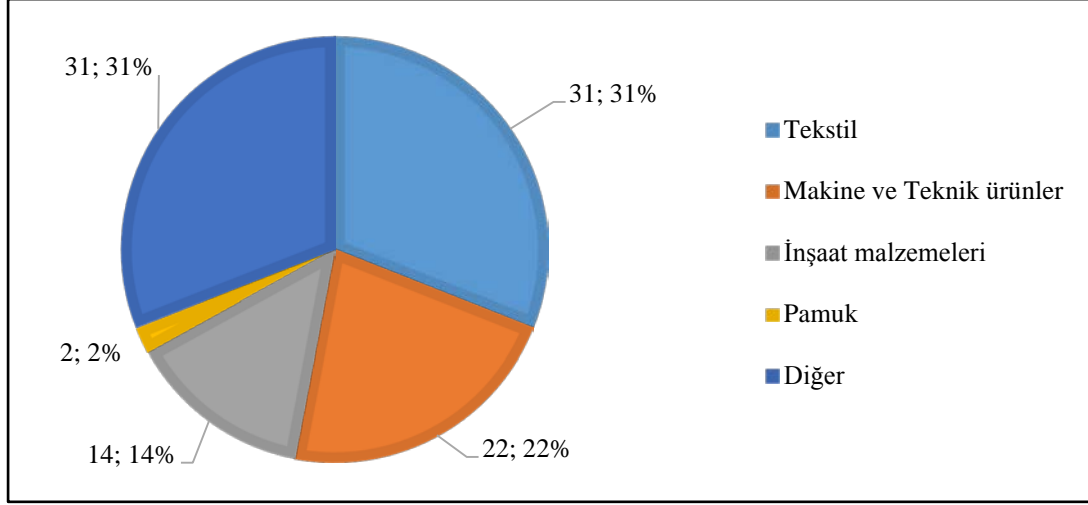
de önemli bulduğu bazı otoyolların onarımı ve yapımı için yatırımlarda bulunmayı üstlenmiştir (Bal vd., 2022:136).

Çin BKBY projesi kapsamında Tacikistan'ın öncelikli olarak doğal kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi konusunda yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Bu yüzden Tacikistan, BKBY projesi sayesinde doğal kaynaklarının çıkarılması ve Dünya pazarına açılıp ekonomik bir büyüme elde etmeyi amaçladığı için projeye olumlu bakmaktadır. Bu kapsamda Çinli şirketler ve yatırımcılar Tacikistan'da madencilik sektöründen altyapı yatırımlarına kadar çok sayıda yatırıma olumlu yaklaşmaktadırlar.

Ülkenin hemen hemen her yerinde olan altyapı inşaatlarının başında Çinli yatırımcıları görmek mümkündür. Çin'in Orta Asya politikasında Tacikistan'ın önemli bir konumu vardır. Çin yönetimi diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Tacikistan'a da BKBY projesi çerçevesinde bu ülkenin altyapı ve ulaştırma alanlarını genişletmeyi ve dolayısıyla kendi ürünlerini BKBY çerçevesinde bu koridor üzerinden pazarlamayı ve bu topraklarda bulunan yeraltı kaynaklarına kolay ulaşımın sağlanmasını da amaçlamaktadır. Bu bakımdan Çin için Tacikistan ne kadar önemli bir konuma sahip ise, aynı zamanda küçük bir ekonomiye sahip olan Tacikistan için de Çin'in bu ülkeye olan ilgisi ve yatırımı büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu proje sayesinde Tacikistan kendi bünyesinde barındırdığı yeraltı kaynaklarını Dünya pazarına arz ederek daha fazla yabancı sermaye çekmeyi ve uluslararası iş birliklerinin daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır (Türk, 2017:86).

Nitekim BKBY projesinin ilan edilmesinden 2021 yılına kadar Çinli yatırımcıların Tacikistan'daki yatırımları iki milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin sermayeli şirketlerin ülkedeki sayısı ise 300 dolayındadır. Tacikistan dış borçlarının % 50'sinden fazlasını ise Çin'den sağlamıştır (Taliga, 2021:15).

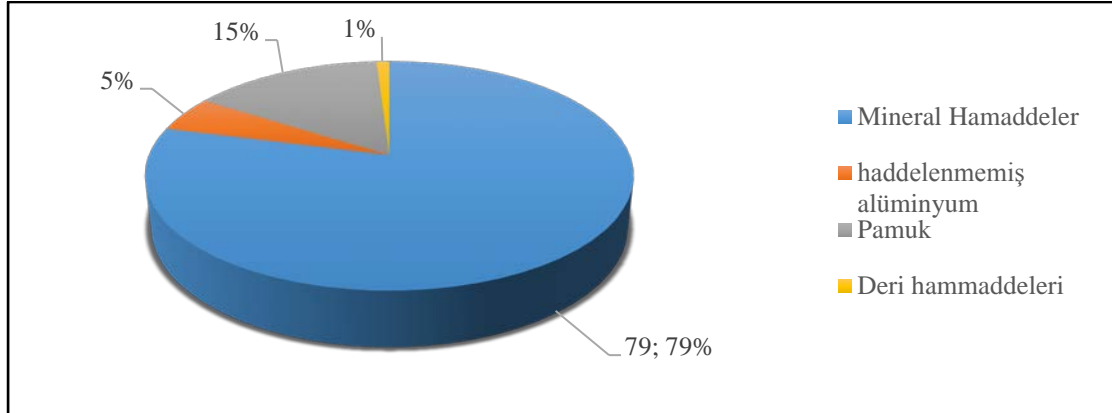
Çin bu bağlamda Orta Asya ülkeleri ile ticaretini güçlendirmiş ve her bir Orta Asya ülkesi ile ikili ticaret bağlarını genişletmiştir. Bu kapsamda Tacikistan ile olan ikili ticaret potansiyeli Şekil 18 ve Şekil 19'da sunulmuştur.

Şekil 18. Tacikistan'ın Çin'den Yaptığı İthalat, 2021

Kaynak. (Barotov, 2021:192)

Şekil 18'de görüldüğü üzere Tacikistan'ın Çin'den yaptığı ithalatın %31'i tekstil sektöründe, %22'si makine ve teknik ürünler sektöründe, %14'ü inşaat malzemeleri alanında %33'ü ise diğer alanlardadır.

Şekil 19. Tacikistan'ın Çin'e Yaptığı İhracat, 2021

Kaynak. (Barotov, 2021:192)

Şekil 19'da görüldüğü üzere Tacikistan'ın Çin'e yapmış olduğu ihracatın yaklaşık % 80'i mineral hammaddelerden oluşmaktadır. Bunun yanında alüminyum ve pamuk da ihraç ürünleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Tacikistan'ın Çin'e yaptığı ihracatın önemli bir kısmı maden kaynaklarından oluşmaktadır. BKBY projesi kapsamında iki ülke arasındaki ticaretin daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Nitekim BKBY projesi kapsamında Tacikistan'da Çin'in yatırımları sadece BKBY güzergâhlarını tesis etmekle kalmayıp aynı zamanda bu ülkenin yeraltında

bulunan zengin maden yataklarının çıkarılması ve işletilmesi açısından da önem kazanmıştır. Tacikistan'ın en büyük altın maden yataklarının bulunduğu Sughd eyaletindeki işletme merkezlerinin çoğu Çin yatırımcılar tarafından işletilmektedir. Bu bakımdan son yıllarda Çin, başta altın madenciliği olmak üzere 400'den fazla maden yatağına sahip olan Tacikistan ile iş birliğini istikrarlı bir şekilde artırmaktadır. Bu kapsamda Çin, Tacikistan'a 2022 yılında yaklaşık 136 milyon dolar sadece altın işletme tesislerinin kurulması ve bu çerçevede 2,2 ton altın ve 21 bin ton petrol çıkarılması için yatırım yapmıştır (Abduvaliev, 2023:4).

Çizelge 38. Tacikistan-Çin İkili Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Yıl	İkili Ticaret Hacmi
2015	1.8
2016	1.76
2017	1.37
2018	1.51
2019	1.68

Kaynak. (China-Tajikistan Bilateral Trade, 2021)

Çizelge 38'de görüleceği üzere Tacikistan ile Çin'in ticaret hacminin henüz istenen yüksek düzeye çıkmadığı görülmektedir. Ancak BKBY projesinin gerçekleşmesiyle bu oranın artacağı tahmin edilmektedir.

Nitekim Tacikistan'ın dış ticaret ortaklığında RF, Kazakistan ve İsviçre önemli olmasına karşın Çin'in de bu ülkeyle olan ticari ilişkileri son yıllarında artış göstermiştir. İthalat bakımından Çin, Tacikistan'ın üçüncü büyük ticaret ortağı olup Tacikistan'ın toplam ithalatının %14'ünü oluşturmaktadır. Çin Tacikistan'ın en büyük ticaret ortağı olmamasına ve her iki ülkenin son birkaç yıl içerisinde ticaretinde dalgalanma yaşanmasına rağmen 2019 yılında Çin, ülkenin en hızlı büyüyen ticaret pazarını oluşturarak Tacikistan'dan ithalatını artırmıştır. Tacikistan'ın Çin'e ihraç ettiği ürünler Çizelge 39'da, Çin'den ithal ettiği ürünler ise Çizelge 40'ta sunulmuştur.

Çizelge 39. Tacikistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ana Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)
Toplam Ürün	84,5
Cevher cüruf ve kül	55,5
Pamuk	22,0
Kürk\ ham post ve deriler	5,4
Doğal ve kültür incileri, metallere, değerli taşlar ve yarı değerli taşlar	0,7
Meyveler ve fındık	0,5

Kaynak. (China-Tajikistan Bilateral Trade, 2021)

Çin, Tacikistan ile BKBY projesi kapsamında ekonomik ve ticari bağları genişletmek ve sürdürmek için yıllarca süren ortak çabaların ardından iki ülke arasında önemli gelişmelerin yaşandığı bir ortam yaratmıştır. Çizelge 39'da görüleceği üzere maden cevheri ve pamuk ürünleri ihracatı, Tacikistan'ın Çin'e ihraç ürünleri arasında önemli yer tutmaktadır.

Çizelge 40. Tacikistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ana Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)
Toplam Ürün	1.612.4
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer aletler, bunların parçaları	204.3
Elektrikli makineler ve bunların parçaları	197.3
Ayakkabı, tozluk ve benzeri eşyanın aksesuar parçaları	133.3
Demiryolu ve tramvay vagonları ve bunların aksesuar parçaları bunlar dışındaki araçlar ve parçaları	115.5
Plastikler ve bunlardan eşya	82.2

Kaynak. (China-Tajikistan Bilateral Trade, 2021)

Tacikistan Orta Asya'nın en fakir ülkesi olması sebebiyle elektrik ve ulaşım altyapısının sağlama açısından başarısız olmuştur. Bu yüzden Çizelge 39'dan görüleceği üzere Tacikistan Çin'den daha çok makineler, mekanik cihazlar ve elektrikli makineler ile bunların parçalarını ithal etmektedir.

Ancak BKBY projesinin Tacik toplumunda yeterince ilgi gördüğünü söylenemez. BKBY projesi ile birlikte artan Çin-Tacik işbirliği medya veya uzmanlar topluluğu tarafından geniş çapta tartışılmamıştır (Vakulchuk ve Overland, 2019:119).

4. BKBY Projesinin Özbekistan Ekonomisine Etkileri

Özbekistan BKBY projesinin hem Kuzey-Güney hem de Doğu-Batı güzergâhlarında yer aldığından önemli bir jeostratejik konuma sahiptir. Özbekistan Çin ile olan ilişkisini 2001 yılında ŞİÖ'ne üye olduktan sonra

ekonomik yönden geliştirmeye çalışmıştır. BKBY projesi Orta Asya ülkeleri üzerinden Avrupa'ya entegre edildiğinde ülke ekonomisine katkı sağlayacağı için projeye olumlu yaklaşmıştır. Çin yönetimi BKBY projesinin Orta Asya ülkeleri üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını sağlamak için bu ülkeler ile ikili görüşmeler yapmış ve iş birliklerinin devamı için çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla Çin ile Özbekistan arasında son yıllarda ticari anlaşmaların artmıştır. Çin Özbekistan'ın özellikle yeraltı doğal kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi için yatırımlarına hız vermiştir. Çünkü Özbekistan'ın gerek Orta Asya'nın kilit noktasında olan coğrafi konumu gerek yeraltı zenginlikleri ve gerekse bölgedeki politik konumu ile BKBY projesi için önemli yeri bulunmaktadır (Budulgan, 2020:177).

Dolayısıyla Özbekistan hem konum itibariyle Hazar Denizi'ne yakın olması hem de Çin'in BKBY projesi kapsamında hem karadan hem denizden bağlantı koridorlarını genişletebilmesi için özel bir öneme sahiptir. Bu bakımdan iki ülke arasındaki ticaret hacmi son yıllarda artış göstermiştir. Çin'in Özbekistan'a yaptığı yatırımlara karşı Özbekistan'ın da önemli miktarda doğalgaz, pamuk ve kimyasal ürünler başta olmakla beraber birçok sektörde Çin'e olan ihracatının arttığı görölmektedir.

Özbekistan dış politikada Dünya'nın bir diğer güçlü ekonomisine sahip olan ABD yönetimiyle mesafesini koruyarak RF ile iş birliklerini artırırken, diğer yandan 2001 yılında ŞİÖ'ne katılarak dış politikada Çin ile ilişkilerin gelişmesinin ve iş birliklerinin artırılmasının önünü açmıştır. Dolayısıyla Çin BKBY proje kapsamındaki planları çerçevesinde diğer Orta Asya ülkelerine olduğu gibi Özbekistan'a da ilgisini artırmış ve yatırımlarını yoğunlaştırmıştır. Nitekim Özbekistan Çin'e, Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattı üzerinden yıllık 5 milyar metreküp doğalgaz satışı gerçekleştirmektedir. Çin aynı zamanda özellikle doğalgaz kaynaklarına olan ilgisinden dolayı Özbekistan'a yatırımlarını artırmakta ve özel bir önem vermektedir. (Budulgan, 2020:167-184).

BKBY projesi kapsamında Çin ile Özbekistan arasında bir sınır komşuluğu bulunmazken, iki ülke arasındaki ticari transit ilişkiler Kazakistan ile Kırgızistan üzerinden geçen yollar vasıtası ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Çin açısından Özbekistan Avrupa ülkelerine giden güvenli, istikrarlı, kısa ve düşük maliyetli bir güzergâh olarak Çin mallarının gelişmiş nakliye kolaylığı nedeniyle düşük

fiyatlarla hammadde ithal etme alanı olarak görülmektedir. Diğer yandan Özbekistan kendi ürettiği ürünleri ve topraklarında barındırdığı kaynakları uluslararası pazarlara sunmak için değişik sorunlar ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla BKBY projesi dört tarafı kara ile çevirili olan Özbekistan için Dünya pazarlarına kolay ulaşım sağlayacaktır. Dolayısıyla bu proje her iki ülke için hayati önem taşımaktadır (Jafarli, 2021:65).

Çin kaynaklarına göre Çinli yatırımcıların BKBY projesi kapsamında 2013-2020 yılları arasında Özbekistan'daki yatırımları 2,24 milyar civarında olmuştur. Özbekistan kaynaklarına göre ise sadece 2017-2020 yılları arasındaki Çin DYY'leri 3,9 milyar dolar olmuştur. 2025 yılına kadar yatırım tutarının beş milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir. 2020 yılının başında Çinli yatırımcıların girişim sayısı 1.652 olarak açıklanmış olup bu oran ülkedeki yabancı girişimlerinin % 16'sını teşkil etmektedir. Özbekistan'ın mevcut projelerden kaynaklı olarak Çin'den borçlanma oranı % 7'den % 25'e yükselmiştir (Taliga, 2021:17).

Çizelge 41. Özbekistan- Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Yıl	Ticaret Hacmi	Büyüme Oranı
2015	3.50	-18.2
2016	3.61	3.4
2017	4.22	16.9
2018	6.27	48.5
2019	7.21	15.1

Kaynak. (China-Uzbekistan bilateral trade, 2021)

Nitekim iki ülke arasındaki ticaret hacminin giderek arttığı Çizelge 40'da görülmektedir. 2015 yılında 3.5 milyar dolar olan ticaret hacmi 2019 yılında 7.21 milyar dolara yükselmiştir. Özbekistan'ın Çin'e ihraç ettiği ana ürünler Çizelge 42'de, Çin'den ithal ettiği ürünler ise Çizelge 43'te sunulmuştur.

Çizelge 42. Özbekistan'ın Çin'e İhraç Ettiği Ana Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)	2015-2019 Yılları % Yıllık Değer
Toplam Ürün	2.180.6	10
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	1.186.6	36
Pamuk	569.1	39
Bakır ve bundan eşya	118.0	118
Değerli metaller, nadir toprak metallerinin kimyasal mamullerin bileşikleri	113.1	-23
Plastikler ve plastik eşyalar	69.0	108

Kaynak. (China-Uzbekistan bilateral trade, 2021)

Çizelge 43. Özbekistan'ın Çin'den İthal Ettiği Ürünler

Ürünler	Tutar (milyon \$)	2015-2019 Yılları % Yıllık Değer
Toplam Ürün	5.044.6	26
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer aletler, bunların parçaları	1.593.8	37
Elektrikli makineler ve bunların parçaları	576.7	17
Demiryolu ve tramvay vagonları ve bunların aksesuar parçaları bunlar dışındaki araçlar ve parçaları	400.9	50
Plastikler ve bunlardan eşya	306.7	20
Demir ve Çelik	278.7	23

Kaynak. (China-Uzbekistan bilateral trade, 2021)

Çizelge 42 ve 43'ten görüleceği üzere Özbekistan Çin'e ağırlıklı olarak mineral yakıtlar, pamuk ve bakır ihraç ederken, Çin'den makineler, mekanik cihazlar ve elektrikli makineler ithal etmektedir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin özellikle BKBY projesi kapsamında istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu kapsamda Özbekistan, Çin yatırımları için bölgede merkezi bir ülke olup gelecek yıllarda daha çok ekonomik iş birliklerinin olacağı öngörülmektedir.

5. BKBY Projesinin Türkmenistan Ekonomisine Etkileri

Çin 1991 yılında bağımsızlıklarını alan Orta Asya ülkeleri ile ticari, siyasi ve askeri olarak ikili ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Çünkü büyük ekonomiye sahip olan Çin'in ihtiyacı olan enerji kaynakları bakımından bu ülkeler hem zengin hem Çin için ulaşımı kolay bir bölge olarak görülmüştür. Dolayısıyla Çin ile Türkmenistan arasında olan ikili ekonomik ilişkiler ticari olarak istikrarlı bir şekilde 2010 yılından bu yana gelişmeye başlamıştır. 2011 yılından itibaren Türkmenistan'ın Çin'e yaptığı doğalgaz ihracatı sayesinde Çin BKBY projesi kapsamında da ekonomik ilişkilerin en üst seviyelere gelmesi için olumlu adımlar atmaktadır. İki ülke arasında 2017-2021 tarihleri aralığında yapılan ticaret Çizelge 44'te sunulmuştur.

Çizelge 44. Türkmenistan- Çin Ticaret Hacmi (milyar dolar)

Yıl	Toplam Ticaret	Türkmenistan'ın Çine İhracatı	Türkmenistan'ın Çin'den İthalatı
2017	6,94	0,37	6,57
2018	8,44	0,32	8,12
2019	9,12	0,43	8,69
2020	6,52	0,44	6,07
2021	7,35	0,51	6,84

Kaynak. (China- Turkmenistan Bilateral Trade, 2023)

Çizelge 44'te görüleceği üzere pandemi yılları bir kenara bırakılırsa iki ülke arasındaki ticaret hacminin artma eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Türkmenistan'ın Çin'den ithalatının ihracatından oldukça fazla olduğu görülmektedir. Türkmenistan'ın Çin'e en çok ihraç ettiği ürünler Çizelge 45'te, Çin'den ithal ettiği ürünler Çizelge 46'da sunulmuştur.

Çizelge 45. Türkmenistan'dan Çin'e En Çok İhraç Edilen Ürünler (milyon dolar, 2021)

Ürünler	Tutar (milyon \$)
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	459,4
Plastikler ve bunlardan eşya	10,4
Tuz; kükürt, toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	10,7
Bitkisel ürünler	7,9
Kimyasallar; değerli metaller	6,0

Kaynak. (China- Turkmenistan Bilateral Trade, 2023)

Bağımsızlık sonrası kapalı bir dış politika stratejisi izleyen Türkmenistan son yıllarda özellikle BKBY projesi kapsamında Çin ile ilişkilerin ilerlemesi konusunda olumlu adımlar atmıştır. Dolayısıyla Türkmenistan'ın Çin'e yaptığı ihracatındaki ana ürünlerin başında petrol gazı, rafine petrol, ham petrol, pamuk ve azotlu gübreler yer alırken, ihracatın %80.2'sinden fazlasını ise Çin'e yapmaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan'ın ekonomisinde ana ilişkiyi kuran Çin gittikçe ağırlığını özellikle doğalgaz ve petrol çıkarma konusunda derinleştirmektedir (Şener ve Sugözü, 2022:8).

Çizelge 46. Türkmenistan'ın Çin'den En Çok İthal Ettiği Ürünler (milyon dolar, 2021)

Ürünler	Tutar (milyon \$)
Makineler, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	112.8
Elektrikli makine, teçhizat ve bunların parçaları;	61.5
Demir veya çelikten eşyalar	52.2
Eczacılıkla ilgili ürünler	47.7
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	42

Kaynak. (China- Turkmenistan Bilateral Trade, 2023)

Türkmenistan'ın Çin'den ithal ettiği ürünlerin başında ise makineler, elektrikli aletler, demir ve çelikten eşyalar, eczacılık ürünleri ve demiryolu parça ve aksesuarları gelmektedir.

Türkmenistan 2015 yılında özellikle doğalgaz ihracatı bakımından dış ticarete iş birliklerini genişleterek ihracatını 10 milyar dolara çıkarmıştır. Bu

nedenle Türkmenistan'ın dış ticaretinin gelişmesi ülke ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak yön değiştirmektedir. Çünkü Türkmenistan'ın dış ticaretindeki politika ülkenin enerji kaynaklarını özellikle doğalgaz ve petrolün ihracatını sağlamak için hammaddelerin işletilmesinde gereken endüstri altyapısının kurulması ve bu kaynakları ihraç edebilmek için transfer yollarını genişletmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Çin ile BKBY projesi kapsamında özellikle son yıllarda birtakım görüşmelerin olumlu sonuçlar verdiği ve Türkmenistan'da Çin tarafından yapılacak altyapı yatırımlarından enerji nakil boru hatlarına kadar iki ülke arasında ilişkilerin genişleyeceği öngörülmektedir.

Ekonomik büyümenin temelinde yatan faktörler ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte büyümenin temelinde; ülkelerin sermaye birikimi, teknolojik düzeyi, doğal kaynakları gibi faktörler yer almaktadır. Bu bağlamda Türkmenistan küresel ekonomide jeostratejik konumu ve zengin doğal kaynakları ile bağımsızlık sonrası ülkede yapılan reformlara rağmen ekonomik gelişmesi yavaş olmuştur. Bunun sebebi ise sahip olduğu doğal kaynakların çıkarılması ve işletilmesi konusunda yetersiz altyapı tesisatı ve teknolojinin eksik olmasından kaynaklanmıştır (Nurlaev, 2021:14).

Dolayısıyla BKBY projesi kapsamında Çin ile olan ilişkilerin iki ülke arasında olumlu gelişme göstermesi durumunda Türkmenistan, topraklarında zengin doğal kaynaklarını uluslararası pazara ihraç ederek GSYİH'sine büyük katkı sağlayacaktır.

Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsünü aldıktan bu yana uluslararası arenada hep ikili ilişkiler üzerinden iş birliğini yürütmüş ve herhangi bir uluslararası veya bölgesel iş birliğine ve askeri örgüte üye olmamıştır. Dolayısıyla BKBY projesi bakımından önemli bir konumu ve Çin'in ihtiyacı olan bol miktarda doğalgaz rezervlerine sahip olmasından dolayı, Çin ile 2013 yılında ikili ilişkilerini stratejik anlaşmalar üzerinden yürütmüş ve BKBY mutabakatı kapsamındaki zaptını imzalamamıştır. Bu bakımdan Türkmenistan, Çin ile BKBY projesini ikili anlaşmalar çerçevesinde yürütmektedir. Ancak Türkmenistan ekonomisi doğalgaz ihracatı üzerine dayalı olduğundan dolayı özellikle son yıllarda Çin'e yaptığı doğalgaz ihracatı Türkmenistan ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Nitekim Türkmenistan-Çin ticari ilişkilerinin ticaret hacmi 2017 yılında 6,9 milyar doları bulmuş ve bu ticaretin esas noktası Türkmenistan'ın

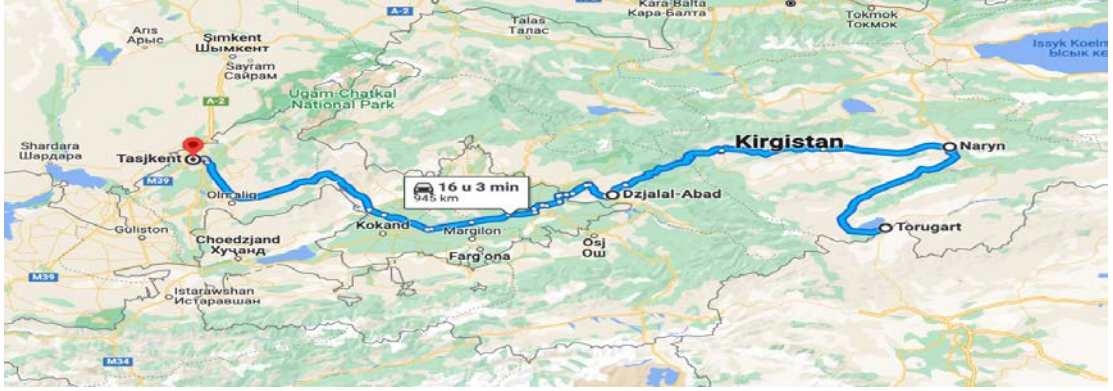
Çin'e yapmış olduğu doğalgaz ihracatı üzerinde olmuştur. Bu sebepten dolayı Çin, Türkmenistan ile doğalgaz ticareti üzerinden ikili ilişkilerini geliştirmeye yönelik çaba sarf ederken, Türkmenistan'ın da en büyük dış ticaret ortağı haline gelmiştir (Omunkulov, 2020:84).

Çin açısından Türkmenistan doğalgazı ve diğer yeraltı kaynakları önemli olduğu kadar, BKBY projesi kapsamında Çin'in Hazar Denizi'ne kolay ulaşımının sağlanmasının önünü açacak Türkmenistan güzergâhı da ayrı bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu projenin Orta Asya'nın diğer ülkeleri gibi Türkmenistan için de uluslararası iş birliklerini daha çok geliştirmesi ve bu proje çerçevesinde yabancı yatırımın ülkeye çekilmesi yönleriyle büyük önem arz etmektedir.

6. BKBY Projesi kapsamında Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi ve Ekonomik Etkileri

Orta Asya ülkeleri 1991 yılında bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra BKBY projesi kapsamında ülkeler arası yapılan projeler ile adından söz ettirmektedirler. Bu projenin önemli hatlarından biri Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesidir. Bu proje Çin'den başlayarak değişik güzergâhlar vasıtasıyla Özbekistan'a doğru Kırgızistan toprakları üzerinden geçmektedir. Bu üç ülke arasında kurulan demiryolu projesinin uzunluğu 268 kilometredir. Çin BKBY projesi ile Orta Asya bağlantı yollarından önemli bir bölümünü bu güzergâh üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu yol üzerinde 48 tünel, 95 köprü ve 4 demiryolu istasyonunun kurulması planlanmıştır (Salman ve Özbay, 2020:324).

Dolayısıyla bu proje ile yapılacak tüneller, köprüler ve demiryolları istasyonlarının yatırım harcamalarını artırması yönüyle ekonomik açıdan pozitif dışsallık sağlaması beklenmektedir. Demiryolu Projesi güzergâhı Şekil 20'da sunulmuştur.

Şekil 20. Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi Güzergâhı

Kaynak. (Anadolu Ajansı, 2022)

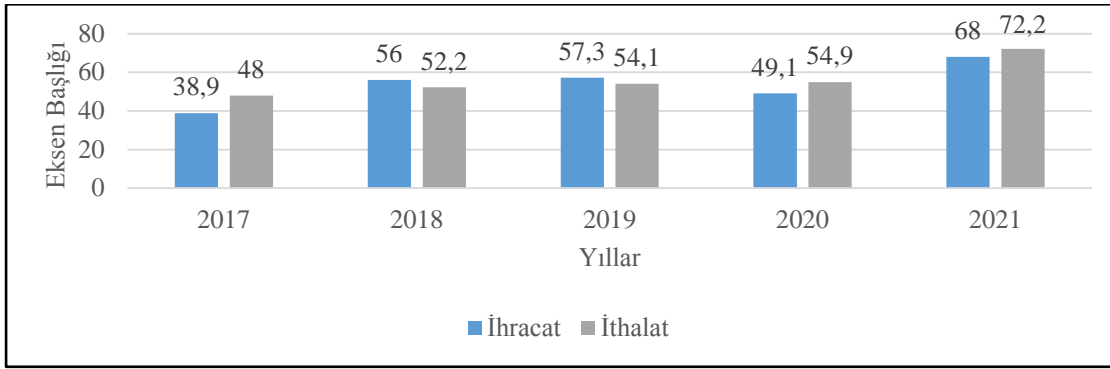
Ancak Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu projesi Kırgızistan için ekonomik fayda sağlayacak olmakla birlikte, projenin sürekli artan maliyetleri nedeniyle Kırgızistan bu güzergâhın ilerlemesine tereddütle yaklaşmaktadır. Çünkü Kırgızistan zayıf bir ekonomiye sahip olup, ülkede de politik çalkantılı durumlar bulunmaktadır. Dolayısıyla böylesi büyük ölçekli bir projeden istediği ekonomik faydayı elde edememesi durumunda ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı için olumsuz sonuçlar doğuracağı endişesi taşımaktadır (Saparov ve İbraimov, 2021).

7. BKBY Projesi Kapsamında Çin-Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkileri

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya bölgesinde jeopolitik bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşluğu doldurmak ve bu bölgenin zengin doğal kaynaklarına erişmek için süper güçler bölgeye yönelik adımlar atmıştır. Çin, Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile doğrudan sınır komşuluğunun bulunması sebebiyle dış politikada ciddi bir değişim süreci başlatmıştır. Bu bağlamda Çin, BKBY projesini Orta Asya ülkelerindeki yatırımlarıyla genişletirken, RF ise bu bölgenin enerji kaynaklarının eskiden olduğu gibi kendi toprakları üzerinden dış pazarlara açılması konusundaki politikasını sürdürmüştür. Dolayısıyla Çin'in Orta Asya'daki siyasetini büyük ölçüde RF etkilemektedir (Başayvaz, 2019:61).

Bu yüzden Çin hem siyasi ve hem ekonomik olarak komşu ülkeleri ile ilişkilerini daha çok genişletmek istemiş ve BKBY projesi kapsamında RF ile bir dizi ilişki ve ikili yatırımlarını artırmaya yönelik adımlar atmıştır. Çin, RF'nin yakın komşuları ile ilişkilerini siyasi ve ekonomik alanlarda genişletirken, RF ile

de askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda bağlarını güçlendirmiş ve 2020 yılında karşılıklı olarak yatırımlarını artırmışlardır. Bu bağlamda iki ülkenin tamamlayıcı ortak bir sınır, büyük ölçekli ulaşım projeleri, endüstri alanlarında iş birliği ve ŞİÖ'ye katılım gibi bazı faktörler bu bağlılığı sürdürmelerine neden olmuştur (Yang vd. 2023:1). Her iki ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri göz önünde alındığında bu bağlılığın çoğunlukla ticaret üzerinden ilerlediği görülmektedir. Çünkü RF'nin petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynakları bakımından zengin olması ve Çin'in petrol ve doğalgaz ithalatı konusunda RF'ye bağımlılığının artması bu ilişkilerin olumlu olarak gelişmesine katkı sağlamıştır (Aksenov, 2023:4). Çin'in RF'ye ihracat ve ithalat verileri Şekil 21'de sunulmuştur.

Şekil 21. 2017-2021 Çin-Rusya Ticaret verileri

Kaynak. (Aksenov, 2023:21)

Şekil 21 incelendiğinde görüleceği üzere Çin ve RF ticaret hacminin artış trendinde olduğu dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla Çin ile RF arasında gelişen ekonomik ilişkilerin istikrarlı bir şekilde ivme kazanması, Çin'in Orta Asya üzerinden BKBY projesiyle Dünya'ya bağlanabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Çin ile RF küresel sistemde çok merkezli bir Dünya düzeni oluşumuna katkı sunarak daha kapsayıcı ve demokratik bir uluslararası ilişkiler sistemi içinde bağımsız güç merkezleri olarak hareket etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle Çin ve RF, başta ABD ve müttefiklerine tabi olmayacakları ve statü bakımından eşit olacak şekilde bir uluslararası düzen çerçevesinde ikili ilişkilerini adım adım ilerletmektedirler (Kireeva, 2022:107).

8. Çin'in BKBY Projesinden Ekonomik Beklentileri

Dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücüne sahip olan Çin, SSCB'nin dağılması sonrası asırlardır rüyasını kurduğu BKBY projesini tekrar canlandırarak, Orta Asya üzerinden uluslararası arenada ekonomik ve siyasi olarak etki alanını genişletmek istemiştir. Çin 2000'li yıllardan sonra bu proje kapsamında özellikle Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerin geliştirmesine yönelik adımlar atmış ve bölgenin bir numaralı oyuncularından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla Dünya'nın ekonomik ve siyasi olarak ilgi ve ağırlığının Orta Asya'ya kayması bölgeyi cazibe merkezi haline getirmekle beraber bir o kadar tehdit ve sorun unsurlarını Çin için beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Çin yakın komşusu olan Orta Asya bölgesinden gelebilecek bir tehlikeyi önlemek adına da bu proje üzerinden bölgede hâkimiyetini kurmak istemektedir (Kocatepe, 2023:567).

Bu bakımdan Çin'in Orta Asya ile olan ilgi ve ilişkilerini sadece ekonomik olarak dikkate almamak gerekmektedir. Çünkü Orta Asya devletleri Çin'in ekonomik pazarı için ne kadar önemli ise aynı zamanda siyasi bakımdan da o kadar önem arz etmektedirler. Dolayısıyla bölgeye olan yakınlığı nedeniyle Orta Asya üzerinden doğabilecek bir tehdide karşı önlemini almak ve doğal kaynakları bakımından zengin bir varlığa sahip olan bu ülkelerden enerji ihtiyacını karşılamak için BKBY projesi Çin için hayati önem taşımaktadır. Bu proje ayrıca Çin'in Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan son yıllarda Çin'in, Orta Asya ülkeleri ile ekonomik bağlamda ilişkilerini artırdığı görülmektedir.

Çizelge 47. Çin'in Orta Asya Ticaret Ortaklığındaki Rolü, 2019

Orta Asya Ülkeleri	Orta Asya Ülkelerinin Çin'den Yaptığı İthalat			Orta Asya Ülkelerinin Çin'e Yaptığı İhracat		
	Çin'in Ticaret Ortaklığındaki sırası	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Ülkelerin toplam ithalatındaki payı (%)	Çin'in Ticaret Ortaklığındaki sırası	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Ülkelerin toplam ihracatındaki payı (%)
Kazakistan	2	6.537	17.0	2	7.823	13.6
Kırgızistan	1	1.733	35.4	6	81	4.1
Tacikistan	3	605	18.2	5	55.4	5.0
Türkmenistan	3	431	14.3	1	8.686	80.2
Özbekistan	1	5.052	23.1	3	1.768	12.3

Kaynak. (China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook, 2021)

Çizelge 47’de görüleceği üzere 2019 yılında Çin ithalatta Kırgızistan ve Özbekistan’ın en büyük ticaret ortağı iken, ihracatta ise Türkmenistan’ın en büyük ticaret ortağı konumuna gelmiştir. Ayrıca Çin diğer Orta Asya ülkelerinin ithalat ve ihracatında bir hedef ülke olarak üst sıralarda yer almıştır.

Çizelge 48. Orta Asya Ülkelerinden Çin’e Yapılan İhracat (milyon dolar)

	2015	2016	2017	2018	2019	Büyüme Oranı (2015-2019, payı %)
Kazakistan	5.849	4.805	6.379	8.530	9.259	58
Kırgızistan	59	71	87	54	66	13
Tacikistan	52	31	47	77	84	62
Türkmenistan	7.828	5.563	6.575	8.119	8.686	11
Özbekistan	1.267	1.607	1.471	2.324	2.181	72
Toplam Orta Asya	15.054	12.078	14.559	19.104	20.276	35

Kaynak. (China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook, 2021)

Çizelge 48’de Orta Asya ülkelerinden Çin’e yapılan ihracata bakıldığında, 2015’ten 2019’a kadar Orta Asya ülkelerinden Çin’e yapılan mal ihracatının %35 artarak 15.054 milyon dolardan 20.276 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. Bu kapsamda Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan’ın ihracatlarını %50’nin üzerinde artırdığı dikkat çekmektedir.

Çizelge 49. Çin’den Orta Asya Ülkelerine Yapılan İhracat (milyon dolar)

	2015	2016	2017	2018	2019	Büyüme Oranı (2015-2019, payı %)
Kazakistan	8441	8292	11.564	11.327	12.807	52
Kırgızistan	4282	5605	5337	5547	6312	47
Tacikistan	1795	1725	1301	1426	1612	-10
Türkmenistan	815	338	368	317	431	-47
Özbekistan	2229	2007	2749	3942	5045	126
Toplam Orta Asya	17.563	17.969	21.320	22.558	26.207	49

Kaynak. (China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook, 2021)

Aynı dönem aralığında Çin’den Orta Asya ülkelerine yapılan ihracat Çizelge 49 üzerinden incelendiğinde, bu ülkelere ihraç edilen mallar 2015 yılında 17.563 milyon dolar iken, 2019 yılında bu tutar 26.207 milyon dolara ulaşarak % 49 oranında artış göstermiştir. Bu bağlamda 2015-2019 aralığında Özbekistan

%126 artışla Çin'den bölgenin en fazla mal ithal eden ülkesi konumuna gelirken, Tacikistan ile Türkmenistan'ın ithalatında düşüş yaşandığı görülmektedir.

Orta Asya ülkeleri ile olan ticari ilişkileri incelendiğinde Çin'in, Türkmenistan dışındaki diğer tüm Orta Asya ülkeleri ile pozitif bir ticaret ilişkisinin olduğu göze çarpmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise Türkmenistan'ın uluslararası tedarik zincirine düşük katılım sağlaması ve bu ülkenin ihtiyacı olan temel gıdalardan enerji ihtiyacına kadar ürünlerde kendi kendine yetebilecek bir potansiyele sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan'ın ithalat hacmi nispeten küçüktür. Buna karşı ihracatının % 90'dan fazlasını enerji ve maden kaynakları oluşturmaktadır.

Dolayısıyla BKBY projesi çerçevesinde Çin, öncelikli olarak Orta Asya ülkeleri ile hem ekonomik hem siyasi bakımdan ilişkilerin gelişmesini sağlamak, altyapı alanlarını genişletmek ve bu ülkelerin yeraltı kaynaklarına özellikle kendi ihtiyacı olan petrol ve doğalgaz kaynaklarına kolayca ulaşabilmek için boru hatlarını ikili anlaşmalar üzerinde genişletmeyi amaçlamıştır. Bu sebepten dolayı Çin bu stratejik hedef çerçevesinde altyapı projelerini bu ülkelerde genişleterek hem bölge ülkeleri hem de Dünya ile bütünleşmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle Çin istikrarlı bir şekilde Orta Asya ülkeleri ile komşuluğu ve dostluğu güçlendirmek için her iki tarafın da yararına olacak şekilde iş birliklerini geniş bir şekilde ilerletmekte olup, bu ülkeler ile ikili ve çok taraflı kanallar aracılığıyla Orta Asya politikasını sürdürmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini genişletmek için kurulan ŞİÖ iyi bir örnektir (Imomnazar, 2018:32).

Öte yandan Çin ile Orta Asya ülkeleri arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde oluşacak koridor inşaatları, bu ülkelerin kaynaklarını RF'ye bağlı kılmadan ihraç edebilmeyi sağlamaktadır. Çin, BKBY kapsamında Orta Asya ülkelerini birbirine bağlı kılmadan iki ana alana yani doğal kaynaklara ve tarıma odaklı projeleri geliştirmeye yönelik kapsamlı bir şekilde yatırım yaparak projeler geliştirmiştir. Çin'in BKBY projesi kapsamında Orta Asya'daki 261 projesinin 237'si ikili anlaşmalar çerçevesinde, 24'ü ise çok taraflı projeler olarak yürütülmektedir. Yani karayolu altyapı projesi dışındaki diğer tüm projeler Çin ile ikili anlaşmalar kapsamlı yürütülmektedir (Çakan, 2022:72).

BKBY projesi kapsamındaki güzergâhların Çin açısından en önemli avantajı, ticaretin deniz yoluna bağımlıktan kurtarılmasıdır. Bununla birlikte güzergâh üzerindeki ülkelerle siyasi ilişkilerin de artması beklenmektedir. Bu sayede Çin, dünya genelindeki etkinliğini önemli ölçüde artırma beklentisi içerisinde (Günay vd., 2020:169)

9. BKBY Projesinin Orta Asya Ülkeleri İçin SWOT Analizi

SWOT (Strengths-Güçlü Yönler, Weaknesses-Zayıf Yönler, Opportunities-Fırsatlar ve Threats-Tehditler) analizi, dünya çapında eski ve en yaygın şekilde benimsenen strateji araçlarından biridir.

Bu analiz planlayıcılara, genellikle neyin başarıldığı ve onlar tarafından nelerin dikkate alınması gerektiği konusunda yardımcı olur. Güçlü ve zayıf yönler içsel şartları/çevreyi oluştururken, fırsatlar ve tehditler dışsal şartları/çevreyi oluşturur. İçsel şartların tahmini, hangi kaynakların kullanılacağı ve hangi sorunların çözülmesi gerektiği gibi projenin veya organizasyonun bugünkü konumunun belirlenmesine yardımcı olur. Dışsal çevre tahmini, kuruluş dışında olup bitenlere veya henüz stratejiyi etkilemeyen ancak stratejiyi hem olumlu hem de olumsuz etkileyebilecek alanlara odaklanma eğilimindedir (Oetomo ve Ardini, 2009:174-175).

Güçlü yönler, organizasyonun iyi yaptığı şeyleri ifade eder. Güçlü yanları belirlemek için, organizasyonun veya programın başarılı olduğu düşünülen alanlar dikkate alınır. Zayıf yönler, organizasyonun iyileştirmesi gereken şeyleri ifade eder. Organizasyonun istenen bir hedefe veya misyona ulaşmasını engelleyen kaynaklardaki veya yeteneklerdeki zayıflıklardır. Fırsatlar, kuruluşun/projenin yararlanabileceği eğilimlerdir. Bunlar, kuruluşu/projeyi istenen bir hedefe veya misyona ulaşmada olumlu bir şekilde etkileyebilecek dış etkenler veya durumlardır. Tehditler; kuruluşun/projenin karşılaştığı engeller ve kuruluşu/projeyi olumsuz yönde etkileyen mevcut dış etkenlerdir (Orr, 2013:381-382).

SWOT analizinin birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir: SWOT Analizi, genel bir bakış açısına sahip ve genel çözümler sunan bir analiz tekniğidir. Ayrıntılara ve spesifik konulara odaklanmaz. Organizasyonun iç ve dış çevresinin olumlu ve olumsuz yönlerine odaklanma

fırsatı sağlar. Organizasyon/proje yöneticilerinin avantaj sağlayacak fırsatları ortaya çıkarmasına yardımcı olabilir. Zayıflıklar anlaşılabilir ve tehditler yönetilebilir ve ortadan kaldırılabilir. Bir kuruluşu ve rakiplerini SWOT Analizi ile incelemek için, bir şirketi rakiplerinden ayırmaya yardımcı olan stratejiler formüle edilebilir. SWOT Analizi, stratejik kararlar için alt yapıyı hazırlar. Diğer teoriler ve stratejik karar araçları ile birlikte kullanılabilir. Beyin fırtınası, grup toplantıları gibi yaratıcı katılımcı teknikleri kullanarak bilgi havuzu sağlar. Örgüt/proje yönetimlerinin örgütün geleceği ve hedefleri için bir tartışma başlatmasına yardımcı olur. Bireysel düzey, organizasyonel düzey, ulusal düzey, uluslararası düzey gibi farklı analitik düzeylerde uygulanabilir (Gürel ve Tat, 2017:1003).

Bunun yanında bu analiz tekniğinin bazı dezavantajları ve sınırlamaları da bulunmaktadır. Bunlar ise şu şekilde sıralanabilir: Güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi ön yargıya açıktır. Bir SWOT Analizinde yer alan bilgiler, kurum kültürünün etkisi altında güvenilir olabilir ve tamamı organizasyon yönetimine dahil olan bireylerin özelemleri, önyargıları ve umutlarıyla bağlantılıdır. SWOT Analizi yaklaşım olarak genel bir bakış açısına sahiptir ve genel çözümler sunar ve çevre koşullarının durgun olduğu dönemlerde geliştirilmiştir. Bu nedenle değişim ve rekabete dayalı günümüz dünyasında geçerli bir teknik olmadığı da düşünülmektedir. Çünkü meydana gelen dinamik ve yapısal değişiklikler, analizin geçerliliğini etkiler. Ayrıca dinamik değil statik bir analizdir. SWOT Analizinin zayıf bir şekilde formüle edildiğini savunan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu analizin kullanılması deneyim ve eğitim gerektirir. Analizde; belirlenen önceliklerini belirlemek, bunlar üzerinde ayrıntılı olarak odaklanmak, gelişmeleri ve çatışmaları farklı boyutlarda çözmek, farklı veri ve analizlere dayalı görüş ve önerilere yer vermek mümkün değildir. (Gürel ve Tat, 2017:1004-1005)

Bu kapsamda BKBY projesinin Orta Asya ülkeleri açısından SWOT analizi, BKBY projesinin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditler başlığı altında, tez boyunca incelenen konular dikkate alınarak yapılmıştır:

a. BKBY Projesinin Güçlü Yönleri

- Projenin geniş kapsamlı olması ve çok sayıda ülkenin ekonomik çıkar sağlamasının, projenin ilerlemesini kolaylaştırması beklenmektedir.

- Projenin çok sayıda ülkeyi kapsamaması yatırım için gerekli uluslararası ve karşılıklı fon tedarikini kolaylaştırmaktadır.

- Projeye ekonomik ve siyasi açıdan güçlü Çin'in öncülük etmesi yanında süper güç olarak kabul edilen RF'nin projeye karşı olmaması projenin başarısını artıracak faktörlerdir.

- Orta Asya ülkelerinin zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olması (Tezer, 2017:16).

b. BKBY Projesinin Zayıf Yönleri

- Projenin kapsamının çok büyük olması, projenin ülkeler açısından ekonomik, siyasi ve jeopolitik amaçlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Smotrytska, 2021).

- Projenin çok sayıda ülkeyi kapsamaması, ülkeler arasında koordinasyonu ve işbirliğini gerektirmektedir. Ancak ülkelerin değişik gümrük, ticaret ve yatırım mevzuatı uygulamaları projenin gecikmesine neden olabilmektedir.

- Proje ağırlıklı olarak Çin ve Çinli şirketler tarafından finanse edilmektedir. Ancak projenin büyüklüğü dikkate alındığında sadece bir ülke tarafından projenin finanse edilmesi ve proje içinde yer alan bazı yatırımların çok büyük finansman gerektirmesi, bu yatırımların finansmanını zorlaştırmaktadır.

- Projedeki şirketlerin ağırlıklı olarak Çinli olması, kullanılan teknoloji konusunda da sınırlamalar getirmektedir. Projelerde Batı teknolojisinin yeterince kullanılmaması, yatırımların verimliliklerinin ve ömürlerinin kısalmasına yol açabilecektir.

- Bazı ülkeler kendi topraklarından geçen ve sadece geçiş koridoru olarak düşünülen bazı kara ve demiryollarının bakım ve onarım maliyetlerinden kaçınmak isteyebileceklerdir. Bu da bu yatırımların orta ve uzun vadede verimliliğini düşürebilecektir (Özdemir, 2022:83).

- Projeyi kendi çıkarları ve bölgedeki nüfuzları açısından engellemek isteyen ABD, Hindistan ve Japonya gibi ülkelerin varlığı, projenin ilerlemesinin yavaşlamasına neden olabilecektir (Dugin, 2020:287). Nitekim ABD'nin projeyi engellemeye yönelik siyasi faaliyetleri bulunmaktadır (Hillman, 2021; Aktaş, 2019; Güneş, 2013).

- Orta Asya ülkelerinde genellikle ekonomik ve siyasi açıdan büyük oranda istikrarsızlıklar bulunmaktadır. Bu durum planlanan ve başlanan projelerin başarısını olumsuz etkileyecek hususlar arasında bulunmaktadır (Azimzadeh, 2022:122).

- Orta Asya ülkelerinin bir kısmında düşük teknoloji üretim yapılmaktadır (Azimzadeh, 2022:122). Bu da ortak yapılan projelerin verimliliğini düşürecek bir faktördür.

- Orta Asya ülkelerinin çoğunda alt yapı yetersizdir (Azimzadeh, 2022:122). Bu durum ise projenin finansman maliyetini artıran bir etkidir.

c. BKBY Projesinin Yaratacağı Fırsatlar

- Proje Orta Asya ülkelerine, oluşturulacak güzergâhlar ve dış ticaret bağlantıları yoluyla petrol, doğalgaz, kömür ve madenler açısından zengin yeraltı kaynaklarını dış pazarlara ulaştırma fırsatı sunacaktır (Yu, 2022; Karimi, 2018).

- Başta Orta Asya ülkeleri olmak üzere çok sayıda ülkenin dış dünya ile daha fazla entegre olması ve dış ticaretini artırma fırsatı doğacaktır (Ruta, 2018).

- Yapılan yollar ve ulaştırma koridorları Orta Asya ülkelerinin taşıma maliyetlerinde azalma yaratacağından, ihraç mallarının maliyeti düşerken, ithal mallarını da daha ucuza temin etme imkânı yaratacaktır.

- Yeni pazarların yaratılması ve iş birliklerinin geliştirilmesi için yapılan ulaşım hatları ve altyapının geliştirilmesi gibi birçok projenin aktif hale gelmesi Orta Asya ülkelerinde istihdamı artırma fırsatı yaratacaktır.

- Projenin gerçekleşmesi, gerek Orta Asya ülkeleri için, gerekse yaratacağı dışsallıkla çok sayıda ülkenin daha fazla büyümesi ve ekonomik kalkınması için fırsat yaratacaktır.

- Projenin başarılması, Orta Asya ülkelerinin yoksulluk oranının azalmasına katkı yapacağı gibi, küresel refah artışına da katkı yapacaktır (Ruta, 2018).

- Ulaşım ağlarının ve dış ticaretin artması ve çok sayıda yatırımın gerçekleşmesi, çeşitli sektörlerde ulusal ve uluslararası ticaret ortaklıklarının artmasına fırsat sağlayacaktır (Backer McKenzie, 2017:3-5; Karimi, 2028). Bu ise uluslararası rekabet avantajı sağlayabilecek büyük şirketlerin gelişmesine ve istihdama katkı sağlayacaktır.

- Proje ile Orta Asya bölgesi önemli bir lojistik koridor olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da hem bir aktarma merkezi hem de mal tedarikçisi olarak Orta Asya için ekonomik yeni fırsatlar yaratacaktır (Backer McKenzie, 2017:3-5).

- Proje ile birlikte dış ticaretin yaygınlaşması ve ülkelerin daha entegre olması, hem daha ucuz hem de daha kaliteli girdilerin ithal edilmesine fırsat yaratacaktır. Bu durum ise verimliliğin artırılmasına, ihracatın geliştirilmesine ve dolayısıyla gelirlerin artırılması katkı yapacaktır (World Bank, 2019).

- Orta Asya ülkeleri bu projeler sayesinde kalkınmalarını için gerekli altyapı yatırımlarını yaparken, bu yatırımlar için gerekli finansman kaynağını Çin'den temin etme fırsatı yakalamışlardır.

- Orta Asya ülkeleri BKBY projesi ile birlikte daha fazla yatırımı ülkelere çekme fırsatı yakalamışlardır (Kokushkina ve Soloshcheva, 2019:297).

d. BKBY Projesinden Beklenen Tehditler

BKBY projesinin, projeye katılan ülkelere ekonomik açıdan önemli faydalar sağlayacağı beklenmektedir. Nitekim yatırımların artması, ülkeler arasındaki dış ticaretin gelişmesi, istihdamın artması ve GSYİH'daki artışlar bunun en önemli göstergesidir. Ancak bu faydalar yanında proje Orta Asya ülkeleri için bazı ekonomik ve jeopolitik riskleri de barındırmaktadır. Bu risk ve tehditleri aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür (Bocutoğlu, 2017:270):

- Orta vadede ekonomisi zayıf ülkelere Çin'den alınan kredilerin zamanında geri ödenememesi riski bulunmaktadır.

- Bunun yanında yapılacak yatırımlarda Çin'den işçi getirilmesi ve artan talebin Çin mallarından karşılanması Çin'in lehine bir durum yaratırken, ekonomisi zayıf ülkelere olumsuz bir durum yaratacaktır.

- Ayrıca stratejik öneme sahip güzergâhların ve limanların Çin askeri gücü tarafından korunması, BKBY projesinin saf bir ekonomik işbirliği projesinden çıkıp, karma ekonomik ve jeopolitik hedefleri olan bir projeye dönüşmesine neden olabilir. Hatta ekonomisi zayıf ülkelerin Çin'in ekonomik ve askeri hegemonyası altına düşmesi, küresel güçler ile Çin arasında bir çıkar çatışmasına neden olabilir. Bu da projenin tamamen jeopolitik bir hedef haline dönüşmesine neden olabilir.

- Projeye karşı olan Japonya ve Hindistan, Çin'i dengelemek için yanlarına diğer küresel ekonomik güce sahip ülkeleri de alarak yeni bir ekonomik işbirliğine gidebilirler. Bu da birbirine rakip iki işbirliği doğurarak BKBY projesinin ekonomik amaçlarının gerçekleşmesini engelleyebilir.

- RF Çin hegemonyasını bir tehdit olarak görüp BKBY projesine tamamen karşı bir tutum alabilir.

- Orta ve uzun dönemde Çin'in ekonomik nüfuzunun artması, malların, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı Orta Asya ülkelerinin nüfus dengesinin bozulmasına yol açabilir.

Özellikle Çinli şirketlerin yatırımlar için gerekli malzemeyi ve işçiyi kendi ülkelerinden getirmesi, Çin'den Orta Asya ülkelerine olabilecek göçmen akışı, Orta Asya'daki büyük projelerde Çinli şirketlerin hâkimiyeti ve yerel şirketlerin Çinli şirketlerle rekabet edememesi, Orta Asya ülkelerinin karşılaşacağı diğer ekonomik risklerdir. Bunlara ilave olarak projeye yönelik çeşitli aşırı grupların terör faaliyetleri de projenin uygulanmasını tehdit eden risklerdir (Imomnazar, 2018:36).

Bunlara ilave olarak projenin ulaştırma altyapısının karbondioksit emisyonlarını Dünya çapında %0,3 oranında artıracığı tahmin edilmektedir. Daha yüksek emisyonlu sektörlerde ise üretim genişledikçe bazı ülkelerde %7 veya daha fazla emisyon artışı olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca petrol sızıntıları ve biyo-çeşitlilik kaybı gibi çevresel riskler de bulunmaktadır. Çin'in insan gücünü, hammaddelerini ve teknolojilerini kullanmayı tercih ettiği projeleri uygulayan ülkelerde teknolojilerin gerileyebileceği değerlendirilmektedir. İlgili ülkeler projeleri devam ettiremezse, Çinli şirketlerin bu projeleri devralma ve ilgili ülkenin proje üzerinde kontrolünü kaybetme riski de bulunmaktadır. Projelerdeki yolsuzluk ise en çok konuşulan konular arasındadır (Smotrytska, 2021).

Bunun yanında projenin uygulanmasını zorlaştıran bazı durumlar da söz konusudur. Örneğin mal ve hizmetlerin, sermayenin ve DYY'lerin sınır geçişlerinde uygulanan hantal gümrük prosedürleri ve gecikmeler, BKBY projesinin etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Çünkü bu prosedürler G-7 ülkelerinde 10 gün civarında sürerken, Orta Asya ülkelerinde 50 gün civarında sürmektedir. Ayrıca sınır ötesi BKBY projelerinde yer alan farklı yasal sistemler

de önemli zorluklar yaratmaktadır. Çünkü büyük projelerin sözleşmelerinin birçoğu ülke bazında ayrı ayrı müzakere edilip yürütülmektedir. Bu da yatırımcıların bazen aynı anda farklı ülkelerle farklı forumlarda mücadele etmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Bunun yanında Orta Asya ülkelerinin Çin'den borçlanma ve BKBY faaliyetleri konusunda şeffaf olmamaları, halkta yolsuzluğun yaygın olduğuna dair inanç ve hükümetlere güven eksikliği protestolara da neden olmakta ve projeyi olumsuz etkilemektedir (Toktogulova ve Zhuang, 2020:47-48).

Projenin jeopolitik ve askeri açıdan da bazı risk ve tehditleri bulunmakta olup (Smotrytska, 2021), bu çalışmada sadece ekonomik riskler ele alındığından diğer risk unsurlarına değinilmemiştir. Bu kapsamda bölgede ekonomik savaşlar yanında, özellikle büyük bir nüfuz mücadelesinin sürmesinin, bölgeyi istikrarsızlığa ve kaosa sürüklenme ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Dolayısıyla yukarıda sayılan olumsuzlukların gerçekleşmesi, projenin Orta Asya ülke ekonomilerine faydalarını azalttığı gibi, yatırımların ve projelerin zamanında bitirilememesi, gecikmesi veya ülke ekonomilerini negatif etkilemesi gibi çok sayıda olumsuzluğu da beraberinde getirme ihtimali bulunmaktadır.

V.SONUÇ

Dünyada meydana gelen küreselleşmesinin de etkisiyle Çin tarihinde eşi benzeri olmayan bir ekonomik büyümeyi yaşamaktadır. Çin bu ekonomik büyümenin istikrarını sağlayabilmek için dış politika da attığı olumlu adımlar neticesinde öncelikli olarak komşu ülkelerle ekonomik iş birliklerini sürdürme ihtiyacı duymuştur. Bu maksatla Çin, Dünya çapında dış ilişkiler vizyonunu geliştirmiş olup ticaret ağının deniz güzergâhının yanına kara güzergâhını da eklemiştir. Bu bağlamda Çin Devlet Başkanı Eylül 2013'te tarihi çok eskilere dayanan Dünya'nın en eski ticari ve kültürel yolu olma özelliğine sahip olan eski İpek Yolunun yeni versiyonu olan Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) projesini Orta Asya'nın önemli ülkelerinden Kazakistan'dan dünyaya duyurmuştur.

Çin özellikle son yıllarda büyüyen ekonomisinin istikrarlı bir şekilde gelişmesini sağlamak için başta Orta Asya olmak üzere Dünya'nın birçok ülkesini etkileyecek şekilde dış politikada olumlu ilerlemeler sağlamış ve uluslararası bir aktör haline gelmiştir. SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan bağımsız Orta Asya devletleriyle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmek için BKBY projesinin temelini oluşturup, Orta Asya'da meydana gelen otorite boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Bu maksatla Çin, BKBY projesi kapsamında oluşturduğu kara ve demir yolu güzergâhları ile ürünlerini Orta Asya üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı hedeflemiştir. Bunun yanında Çin, istikrarlı ekonomik büyümesini sağlayabilmek için ihtiyacı olan enerji kaynaklarını, Orta Asya'dan kolayca ithal etmek istemiştir. Ancak Orta Asya ülkeleri sahip oldukları doğal kaynakları, altyapılarının yetersiz, ekonomilerinin ise zayıf olmasından dolayı uluslararası arenaya ihraç etmekte zorlanmışlardır. Bu bağlamda Çin, dış yatırıma ihtiyacı olan Orta Asya ülkelerindeki boşluğu doldurmak için, SSCB'nin dağılması sonrası bölgeye müdahale ederek bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve bu ülkelerin başta altyapı tesisleri, enerji sektörü, madencilik sektörü ve teknolojik alanları olmak üzere birçok alanda yatırımlarda bulunmuştur.

Bu çalışmada, Orta Asya ülkelerinin ekonomik potansiyeli araştırılmış olup BKBY projesinin Orta Asya ülkeleri üzerindeki ekonomik etkileri incelenmiştir. Bu maksatla Çin'in BKBY projesinden beklentisi ve Orta Asya üzerinden Avrupa'ya entegre olabilmek için yaptığı projeler hakkında kapsamlı incelemeler yapılarak, BKBY projesinin bölge ve bölge dışı ülkelere olan etkileri araştırılmıştır. Buna göre Çin, Orta Asya ülkeleri üzerinde BKBY projesi kapsamında etkinliğini artırarak bölgedeki güç mücadelesinde Batı'ya karşı bir rakip olarak yükselmektedir.

Çin, BKBY projesi kapsamında Orta Asya coğrafyası üzerinden Avrupa'nın Atlantik kıyılarına kadar geniş bir coğrafyada yaklaşık 70 ülke ile ilişkilerini düzenlemiştir. Dolayısıyla Çin bu proje kapsamında Orta Asya ülkelerinde altyapı bağlantılarını, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik olumlu adımlar atmıştır. Bu nedenle Orta Asya'nın sahip olduğu doğal kaynakları elde edebilmek için Çinli yatırımcıların BKBY projesi sayesinde bölgeye yoğun bir ilgi gösterdiği görülmektedir. Nitekim küresel Dünya'da ticaret savaşlarının Asya üzerinde oynandığını görülmektedir. Diğer yandan yükselen Çin ekonomisindeki enerji ihtiyacının artışı ve Orta Asya bölgesinin enerji ihracatçısı bir konumda olması bölgenin önemini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte ABD Orta Asya bölgesinde Çin'in BKBY projesi ile ilerlemesinin önüne geçmek ve projeyi sekteye uğratmak için Orta Asya bölgesinde siyasi girişimlerde bulunmaktadır.

Orta Asya ülkeleri ise bağımsızlık sonrası ortaya çıkan ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek için topraklarında barındırdıkları doğal kaynaklarını uluslararası arenaya arz edebilmek için ikili ve çoklu ilişkilerini geliştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. Dünya'nın küresel ekonomik yarışa girdiği günümüzde Orta Asya'ya yönelik bir taraftan Çin diğer taraftan RF ve coğrafi olarak uzak bir konumda olsa da bu bölgenin çevresindeki ülkelerde bulunan üsleri vasıtasıyla ABD olmak üzere Orta Asya ekonomik yarışın ana konumu haline gelmiştir.

Bu kapsamda Çin, başta RF ile ekonomik ilişkilerini geliştirerek BKBY projesi kapsamında Orta Asya'nın en büyük yatırımcısı olmuştur. Çin bu bağlamda bölgenin en önemli ülkeleri olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la ilişkilerini en üst seviyelere çıkarırken, Kırgızistan ile Tacikistan'da da üretimden işletme ruhsatına kadar birçok alanda varlığını

göstermektedir. Bu nedenle Çin yükselen ekonomisinin istikrarını sağlamak için enerji ihtiyacını Orta Asya üzerinden BKBY projesi sayesinde karşılamak ve aynı zamanda bu bölge üzerinden üretmiş olduğu ürünlerini Avrupa pazarına ulaştırmak istemiştir. Bundan dolayı Orta Asya bölgesi jeopolitik ve ekonomik çıkarların odağı haline gelmiştir. Çünkü bu bölge Asya ile Avrupa'nın birbirine açılan kapısı ve aynı zamanda BKBY projesinin ana güzergâhı olarak önemli bir konuma sahiptir.

Dolayısıyla Çin'in başlatmış olduğu bu proje Orta Asya üzerinden uluslararası arenaya entegre olurken, Orta Asya ülkeleri BKBY projesi sayesinde ekonomik gelişmeleri için doğal kaynaklarını uluslararası pazarlara ihraç etme konusunda fırsat yakalamış durumdadırlar. Çünkü Orta Asya ülkeleri petrol, doğalgaz, uranyum ve hidroelektrik başta olmak üzere zengin yeraltı kaynaklarıyla Dünya sıralamasında yer alan ülkeler arasındadır.

Orta Asya ülkelerinin BKBY projesi ile yatırımlarını artıracaklarını, enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara daha kolay ulaştıracağını, ülkelerinde milli gelir ve dolayısıyla KBMG artışı yaşanacağını ve kalkınma yolunda büyük mesafe alacaklarını söylemek mümkündür. Projenin altyapı yatırımlarının başlaması ile bu olumlu etkiler bölge ülkelerinin ekonomilerinde şimdiden görülmektedir. Projenin bitmesi ile bu olumlu etkilerin daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Çin'in BKBY projesi kapsamında Orta Asya'ya yönelik ticari ve yatırım politikalarında başarılı olduğunu görmek mümkündür. Ancak Çin'in bu proje ile Orta Asya ülkelerindeki yeraltı kaynaklarına erişim sağlama konusunda, bu bölgenin her bir ülkesi ile derin iş birlikleri bulunan RF'nin tepkisi ile karşı karşıya kalacağı konusundaki çekingenliği devam etmektedir. Dolayısıyla Çin, bölgede BKBY projesinin önündeki tüm engelleri kaldırabilmek için RF ile de iş birliğini kararlı bir şekilde devam ettirmektedir. RF ve Çin'in Orta Asya'da iş birliği yapmasında, bölge dışı aktör ABD'nin bölgedeki siyasi ve ekonomik nüfuzuna karşı bir araya gelme isteği ve RF'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar etkili olmaktadır. Aynı zamanda Çin de Orta Asya'da BKBY projesinin başarıya ulaşmasında, RF'nin önerdiği Avrasya Ekonomi Birliği (AEB) ile iş birliği yapılmasını olumlu ve tamamlayıcı bir unsur olarak görmektedir. Bu

bağlamda ŞİÖ de BKBY projesinin başarıya ulaştırılmasında ve iş birliğinin hızlandırılmasında istikrar sağlayıcı ve önemli bir rol oynamaktadır.

Tüm bunların yanında projenin Orta Asya ülkeleri için bir takım riskler ve tehditler oluşturacağı değerlendirilmektedir. Yapılan projelerde genellikle Çinli şirketlerin ve işçilerin kullanılması, Orta Asya ülkelerinin istihdamının beklenen ölçüde artmasını engellediği gibi, ucuz işçilik nedeniyle bu ülkelerde ücret dengesi de olumsuz olarak etkilenmektedir. Çinli şirketlerin projelerde kullandıkları malzemeleri kendi ülkelerinden temin etmeleri de Orta Asya ülkelerinde üretimi olumsuz etkilemektedir. Çin sermayesinin ve emeğinin serbest dolaşımının ve dolayısıyla ekonomik nüfuzunun artması da, Orta Asya ülkelerinin ekonomilerinin Çin hegemonyasına girmesine neden olmaktadır. Orta Asya ülkelerine ait şirketlerin bu hegemonya ve rekabet ortamında Çinli şirketlerle rekabet edememesi ve kapanmak zorunda kalması da diğer bir risk unsurunu oluşturmaktadır. Projeler gerçekleştirilirken düşük teknolojilerin kullanılması ve çevresel riskler de bölge ve dünya için ayrı bir tehdit oluşturmaktadır.

Ancak genel olarak değerlendirildiğinde BKBY projesinin; projeye katılan tüm ülkelerin ekonomilerini yatırımların ve dış ticaretin genişlemesi, üretim maliyetlerinin azalması, istihdam yaratılması, üretim artışı ve bunlara bağlı olarak GSYİH ve refahın artması yönleriyle olumlu olarak etkileyeceği ve bölgede barış ve refahın artışına katkı sunacağı açıktır. Bunun yanında projenin yaratacağı dışsallıkla tüm Dünya ekonomisini pozitif olarak etkilemesi beklenmektedir.

Bu yüzden BKBY projesinin başarılı olması için projenin önündeki engellerin kaldırılması ve projenin hızlandırılması büyük önem arz etmektedir. Bunun için de gerek bölge ülkeleri arasında, gerek Çin, RF, ABD ve AB'nin de katılacağı güçler arasında gerekse uluslararası kuruluşlar arasında ikili ve çok taraflı görüşmelerin hızlandırılması projenin başarısına katkı sunacaktır.

Ayrıca proje kapsamındaki yatırımların finansmanı için kurulan kuruluşların desteklenmesinin, yatırımların önündeki bürokratik engellerin azaltılarak doğrudan yabancı yatırım işlemlerinin kolaylaştırılmasının, devletler yanında özel sektörün de projeye davet ve teşvik edilmesinin, akademik ve

bilimsel düzeyde yapılacak yayınlarla projenin öneminin vurgulanmasının da projenin hızlanmasına katkı sunacağı değerlendirilmektedir

VI. KAYNAKÇA

DERGİLER

- AKSENOV, G., Lİ, R., ABBAS, Q. VD. (2023). Development of Trade and Financial-Economical Relationships between China and Russia: A Study Based on the Trade Gravity Model. **Sustainability**, 15 (7), 1-39.
- AŞÇI, S. A. (2017). Kırgızistan'ın Bağımsızlık Sonrası Ekonomik Gelişimine Yönelik Öneriler. **İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi**, 2 (2), 29-44.
- ATASOY, F. (2010). Küreselleşme Çağında Yeniden İpek Yolu. **Bir Kültür Koridoru Olarak İpek Yolu Sempozyumu**. UNESCO TMK-Kültür ve Turizm Bakanlığı, 16 Ekim 2010 Antalya.
- AYDIN, A. (2015). Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da ABD ve Çin. **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 6 (13), 1-11.
- AYDIN, K. ve AVCIL, S. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde Orta Asya Ülkelerinin Konumu ve Önemi. **On Eurasian Economies 2022**, Bakü, Azerbaycan, 20- 22 Eylül 2022, 130-138.
- AZİMZADEH, A. (2022). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan ve Çinin Ekonomik İlişkisine Etkisi. **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Cilt 14, IV. International Scientific Conference of Economics and Management Researchers 23-26 June 2022 Bakü, Konferans Hususi Sayısı, 119-126.
- BAL, H., ESAA, A.A.S. ve ERDOĞAN, E. (2022). The Foreign Debt and Economic Growth in Sub-Saharan Africa. **International Conference on Eurasian Economies 2022**, Bakü, Azerbaycan, 20- 22 Eylül 2022, 1-6.

- BACKER MCKENZIE (2017). Belt & Road: Opportunity & Risk: **The prospects and perils of building China's New Silk Road**. Silk Road Associates.
- BASHİMOV, G. (2017). Türkmenistan'ın Açıklanmış Karşılaştırmalı üstünlükler Yöntemiyle Rekabet Gücünün Analizi. **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (14), 132-144.
- BAYRAÇ, H.N. ve KOPUK, E. (2021). Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ekonomik Etkileri. **Alanya Akademik Bakış Dergisi**, 5 (13), 1353-1374.
- BİRD, J.H., LEBRAND, M.S.M. ve VENABLES, A.J. (2019). The Belt and Road Initiative Reshaping Economic Geography in Central Asia? **Policy Research Working Paper 8807**, World Bank.
- BOCUTOĞLU, E. (2017). Çin'in "Bir Kuşak-Bir Yol" Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler. **International Conference on Euroasian Economies**, Bishkek: Manas Üniversitesi, 265-270.
- BUDAK, T. (2013). Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye. **Bilge Strateji**, 5 (9), 125-142.
- BUDULGAN, S. A. (2020). Özbekistan'nın Jeopolitik Önemi. **Asya Araştırmaları Dergisi**, 4 (2), 167-184.
- DAVE, B. ve KOBAYASHİ, Y. (2018). China's Silk Road Economic Belt Initiative in Central Asia: Economic and Security Implications. **Asia Europe Journal**, 16 (3), 267-281.
- DE SOYRES, F., MULABDİC, A., ve RUTA, M. (2020). Common transport infrastructure: A quantitative model and estimates from the Belt and Road Initiative. **Journal of Development Economics** 143 (C).
- DEMİRCİ, O. (2022). Özbekistan'ın Dönüşüm Sürecinde Makro Ekonomik ve Finansal Gelişmeler. **Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences**, Geçiş Ekonomilerinin 30. Yılı Özel Sayısı, 1-15.
- DİLEK, S. (2020). Avrasya Jeopolitiğinde "Kuşak Yol" Projesinin Türkiye Açısından Sunduğu Fırsatlar. **Avrasya Denkleminde Rusya Çin Rekabeti** içinde. Astana yayınları. 253-270.

- DOĞAN, B. (2022). Yakın Dönem Çin-Kazakistan İlişkileri: Enerji Güvenliği Çerçevesinde Bir Değerlendirme. **Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi**, 2 (1), 23-34.
- DUGİN, A. (2020). Kuşak ve Yol Girişimi: Avrasyanın Rolü. **Deniz İpek Yolu'nda Ortak Rota BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi**, Sayı 4, 6-18.
- DURAN, H. ve PUREVSUREN, N. (2016). Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı, 281-294.
- DU, J. ve ZHANG, Y. (2018). Does One Belt One Road initiative promote Chinese overseas direct investment. **China Economic Review**, 47 (C), 189-205.
- FURUNCU, Y. (2018). Tanap'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi. **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 25 (2), 543-561.
- GAZEL, M. (2022). Ülke Tanıtımı: Tacikistan. **Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (2), 245-252.
- GÖKBEL, A. ve TURGANBAYEVA, T. (2021). Kazakistan'da Petrol, Doğalgaz ve Dış Politika: Rusya, Çin, ABD ve AB Dengesi. **Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 5 (1), 1-28.
- GÜNAY, E., ÇETİNER, S., SEVİNÇ, S. ve KÜTÜKÇÜ, E. (2020). Tarihi İpek Yolundan Modern İpek Yolu Projesine: Türkiye-Çin Ekonomik İş Birliği Çerçevesinde Orta Koridor ile Bir Kuşak Bir Yol Girişimi. **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi**, 9 (2), 157-175.
- GÜNEŞ, M. (2019). Çin Kendi Halkını "Dang'an" Modeli ve Diğer Halkları "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi ile Nereye Götürüyor? **II. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi**, 11-12 Nisan 2019, 795-806.
- GÜREL, E., ve TAT, M. (2017). SWOT Analysis: A Theoretical Review. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (51), 994-1006.

- HAGGAİ, K. (2016). One Belt One Road Strategy in China and Economic Development in the Concerning Countries. **World Journal of Social Sciences and Humanities**, 2 (1), 10-14.
- HİLLMAN, J. ve SACKS, D. (2021). China's Belt and Road: Implications for the United States. **Council Foreign Relations Independent Task Force Report No. 79**, USA.
- İMOMNAZAR, I. (2018). Impact of «One Belt, One Road» initiatives to the economy of Central Asian countries. **International Journal of Business and Economic Development**, 6 (2), 29-36.
- İQBAL, B.A, RAHMAN, M.N. ve SAMİ, S. (2019). Impact of Belt and Road Initiative on Asian Economies. **Global Journal of Emerging Market Economies**, 11(3), 260-277.
- KAMALOV, İ. (2011). **Rusya'nın Orta Asya Politikası**. Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No 02, Ankara.
- KARAGÖL, E. T. (2017). Modern İpek Yolu Projesi. **Seta Perspektif**, Sayı 174, 1-7.
- KARAMURTLU, B. (2020). Kuşak Yol Projesi Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Hegemonya Girişimi. **Doğu Asya Araştırmaları Dergisi**, 3 (6), 54-81.
- KASIM, M. (2020). Orta Asya'nın Ekonomik Gelişimi: Kuşak ve Yol Girişimi'nin Getirdiği Fırsatlar ve Zorluklar. **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 3 (2), 55 73.
- KAZYNA, S. (2018). Belt and Road Updates 2018 “Expansion continues” **Research and Knowledge Management**. 2 (12), 4-7.
- KİREEVA, A. A. (2022). Theories of International Relations and Prospects of a Military Alliance Between Russia and China. **Russian Journal of World Politics and Law of Nations**. 1 (1-2), 98–130.
- KOCATEPE, Ö. F. (2023). Asya'da Alternatif Bölgeselleşme Arayışları: CICA'nın Etkinlik Sorunsalı ve Türkiye. **Alanya Akademik Bakış Dergisi** 7 (1), 565-579.

- KOKUSHKİNA, I., ve SOLOSHCHEVA., M. (2019). The role of central Asia in the “One Belt—One Road” initiative. **Iran and the Caucasus**, 23 (3), 283-298.
- KUNİC, N. (2020). Rusya'nın Orta Asya Politikası: Kazakistan Örneği. **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 11 (2), 56-71.
- KUTLUAY TUTAR, F., ve BAHSİ KOÇER, F.Ş. (2019). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, 5 (17), 618-626.
- NOGAYEVA, A. (2019). Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Orta Asya. **II. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Kongresi**, 11-12 Nisan 2019, 26-37.
- OECD (2018). **China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape**. OECD Business and Finance Outlook 2018, OECD Publishing, Paris.
- OETOMO, H., ve ARDİNİ, L. (2009). SWOT Analysis in Strategic Management: A Case Study At Purabaya Bus Station. **Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura**, 15 (2) 171-186.
- OKUR, M.A. (2017). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar. **Akademik Hassasiyetler**, 4 (8), 45-55.
- OMUNKULOV, O. (2020). Kuşak ve Yol Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri. **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, 4 (1), 45-115.
- ORR, B. (2013). Conducting a SWOT Analysis for Program Improvement. **US-China Education Review**, 3 (6), 381-384.
- ÖZSOY, B. (2018). Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomi İlişkileri. **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8 (1), 451-468.
- ÖZDAŞLI, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri. **Turkish Studies**, 10 (14), 579-596.

- ÖZDAŞLI, E. ve GONCA, İ.B. (2016). Kazakistan'ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde bir Faktör olarak Çin'in Enerji Talebi. **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, 5 (1), 147-166.
- ÖZDEMİR, A. ve ÇAKIR, M. (2007). Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinin Yoksulluk Sorunu. **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 5 (8), 32-41.
- ÖZSOY, B. (2018). Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomi İlişkiler. **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8 (1), 451-468.
- PİRSELAMİ, F.A. ve ALİPOUR, H. (2022). Chinese Economic Diplomacy in Central Asia: Opportunities and Challenges. **Iranian Research Letter of International Politics**, 11 (1), Serial No 21.
- RAOF, F. L. (2020). Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun'un Anahtarı-Afganistan. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü**, ORCID: 0000-0003-1124-7968., 23.
- REED, T. ve TRUBETSKOY, A. (2019). **Assessing the Value of Market Access from Belt and Road Projects**. Policy Research Working Paper 8815, World Bank Group International Finance Corporation. 4 (19), 88815.
- SALMAN, Z.A. ve ÖZBAY, İ. (2020). Çin'in Orta Asya Politikası ve Kırgızistan. **Asya Araştırmaları Dergisi**, 2 (3), 317-328.
- SYZDYKOVA, A. (2018). Orta Asya Ülkelerinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20 (1), 87-99.
- ŞENER, U. ve SUGÖZÜ, İ.H. (2022). Orta Asya'da Yeni Bir Hegemonya Denemesi: Çin'in Bir Kuşak Bir Yol (OBOR/BRI) projesi. **İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi**, 4 (2), 1-14.
- TALİGA, H. (2021). **Belt and Road Initiative in Central Asia**. ITUC Friedrich Ebert Stiftung. Brussels, Belgium. 2 (11) 21.

- TEZER, H. (2018). 21. Asırda İpekyolu Ekonomileri ve Türk Dünyasının Ekonomik Gelişim Süreci. **Uluslararası” İpek Yolunun Yükselişi ve Türk Dünyası” Bilgi Şöleni**, Ankara, 3- 05 Mart 2016, cilt.1, 13-36.
- TİSHEHYAR, M., ve BAKHSHİ, E. (2021). Russia and China’s New Silk Road Plan; Opportunities And challenges. **Journal of Central Eurasia Studies**, 13 (2), 419-443.
- TOKEL, D. (2021). Dünya Pamuk Tarımı ve Ekonomiye Katkısı. **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (2), 1022-1037.
- TOKTOGULOVA, D., ve ZHUANG, W. (2020). A critical analysis of the Belt and road initiative in Central Asia. **International Journal of Managerial Studies and Research**, 8(8), 42-51.
- TORABI, G. (2016). Explanation of Obstacles to the Realization of Silk from the Perspective of the Convergence Theory. **Political Science Quarterly**, 12 (35), 7-26.
- TÜLÖBAEV, A. (2020). Kırgızistan Ekonomisinde Hayvancılığın Yeri. (Ed.Cengiz BUYAR) **Kırgızistan Araştırmaları 2020**, Bişkek: 2021, BYR Publishing House, 103-128.
- TÜRK, F. (2017). Tacikistan’da Dış Güçler: Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği, İran ve Türkiye. **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 8 (2), 83-100.
- VAKULCHUK, R. ve OVERLAND, I. (2021). Central Asia is a missing link in analyses of critical materials for the global clean energy transition. **One Earth**, 4 (12), 1678-1692.
- VAKULCHUK, R. ve OVERLAND, I. (2019). China’s Belt and Road Initiative through the lens of Central Asia. (Ed. F.M. Cheung and Y.Hong) In **Regional Connection under the Belt and Road Initiative**. Taylor & Francis, 1st Edition, London, 115-133.
- YALÇINKAYA, A. ve GÜZEL, M. (2021). Bölgeselleşme Örnekleri olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol. **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, 6 (12), 100-124.

- YANG, Z., HUANG, D. ve WANG, Y. (2023). Measuring the Bilateral Energy Security Cooperation Sustainability between China and Its Neighboring Countries Based on the National Energy Security Level. **Sustainability** 2023, 15 (2), 1-25.
- YILMAZ, S. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye Etkisi. **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 16 (32), 5274-5301.
- YU, H. (2022). Is the Belt and Road Initiative 2.0 in the Making? The Case of Central Asia. **Journal of Contemporary Asia**, East Asian Institute, National University of Singapore, 53 (3), 535-547.
- ZANGANEH, P.M. ve TİSHEHYAR, M. (2019). The EU Approach Toward One Belt One Road Initiative. **International Political Economy Studies**, 2 (2), 395-424.

TEZLER

- AKKAYMAK, M. (2009). Avrupa-Asya Ulaştırma Koridorları ve Yeniden Canlanan İpek Yolu. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- AKTAŞ, S. (2019). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Özelinde Çin'in Yeni Süper Güç Olabilme Kapasitesi. Yıldırım Bayazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- ALPEREN, Ü. (2018). Bir Kuşak Bir Yol' Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- BAROTOV, O. (2021). Tacikistan Dış Politikasında Çok Yönlülük Arayışları ve Çin Halk Cumhuriyeti ile İlişkiler. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- BAŞAYVAZ, L. (2019). Rusya'nın Yakın Çevre (Orta Asya) Politikası. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- ÇAKAN, H.C. (2022). China in Central Asia Opportunities and Risks of Emerging Chinese Hegemony for Regional States. Bilkent University

The Graduate School of Economics and Social Sciences, Master's Thesis.

DAVUTOĞLU, B. (2021). Türk Cumhuriyetleri arasında Ekonomik İş Birliği İmkanları: Pamuk Sektörü. Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

DUNANBAEV, A. (2020). China's Central Asia Policy in the Period of Xi Jinping: The Case of Kyrgyzstan. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

ETLİOĞLU, N. (2022). ABD-Çin Rekabetinin Kuşak ve Yol Coğrafyasına Etkileri. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

GELDİMYRADOVA, N. (2022). 1990 Sonrası Türkmenistan'ın Sosyal Ekonomik Değişimi ve Çalışma Hayatına Etkileri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

HABİBULLOEV, U. (2020). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Açısından Avrasya Ekonomik Birliği ve Tacikistan. Necmetin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

JAFARLİ, İ. (2021). Çin'in "Tek Kuşak–Tek Yol" Projesi Bağlamında Bölge Ülkeleriyle Karşılıklı İlişkilerinin Güncel Durumu ve Mümkün Gelişim Potansiyeli: Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan Örnekleri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

JOLDOSHOV, A. (2007). Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ekonomisi Ekonomik Yapıda ve Emek Piyasasındaki Gelişmeler. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

KARİMİ, K. (2018). Çin'in Orta Asya'da Ekonomik Diplomasisi: Yeni İpek Yolu Projesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

KOBESHOVA, A. (2013). Kazakistan'ın Turizm Potansiyelini Geliştirmeye Yönelik Politikalar. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

- KURYSHZHAN, D. (2022). Kazakistan'ın Dış Ticareti: İhracat ve İthalat Eğilimleri ve Özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış YL Tezi.
- KÜÇÜK, K. (2020). Özbekistan'ın Büyük Güçlerle İlişkileri (1991-2016). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- MAMMADOV, S. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi, Çin Merkezi Batı Asya Koridoru. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- MYRADOV, D. (2017). 2000'lerden İtibaren Çin'in Yükselişinin Orta Asya'daki Etkilerine Realist ve Liberal bir Yaklaşım: Türkmenistan ve Kazakistan Örnekleri. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- NURLAEV, U. (2021). Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Güvenlik ve dış Politikasının Temel Paradigmaları. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- ÖNÜR, M. N. (2021). Çin'in ABD'yi Dengeleme Girişimi: Yeni İpekYolu Projesi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- ÖZDEMİR, İ. (2022). Çin'in Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Afrika ile Olan İlişkileri. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- SARI, K. (2019). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Enerji Güvenliğinde Orta Asya Örneği. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.
- TOK, U. (2021). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuşak ve Yol Girişimi'nin Türkistan Jeopolitiği Çerçevesinde Analizi. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL Tezi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- URL-1 Ajansı, A. (2022, 12 08). Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu projesi saha çalışması tamamlandı. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr>

- URL-2 ABDUVALIEV, M. (2023). The Impact of Investments on Economic Growth: Evidence from Tajikistan. <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/116635/>.
- URL-3 Briefing, C. (2021, 10 3). China-Tajikistan: Bilateral Investment and Trade Ties. China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-tajikistan-bilateral-investment-and-trade-ties/#chinatajikistanbilateralrelationsHeader> adresinden alındı
- URL-4 CHINA BRIEFING TEAM (2021, 8 27). **China and Kyrgyzstan: Bilateral Trade and Future Outlook**. China Briefing <https://www.china-briefing.com/news/china-and-kyrgyzstan-bilateral-trade-and-future-outlook>
- URL-5 Silin, Y., Kaoustina, L., Trevisan, I., & Drevalev, A. (2017, 12 06). China's economic interests in the "One Belt, One Road" initiative. HS Web Conferences(39)01025110DOI:10.1051/shsconf/20173901025:<https://doi.org/10.1051/shsconf/20173901025>
- URL-6 (2019). Kazakh Invest: <https://invest.gov.kz/>
- URL-7 International Trade Centre :2016). [https:// intracen. org/search?b =3&s= central + asian+&sort_by=scheduled_or_created_date&sort_order=DESC&items_per_page=12](https://intracen.org/search?b=3&s=central+asian+&sort_by=scheduled_or_created_date&sort_order=DESC&items_per_page=12)
- URL-8 RUTA, M. (2018, 3 29). **Belt and Road Initiative**. The World Bank [https://www. worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative](https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative).
- URL-9 SAPAROV, J. ve IBRAİMOV, B. (2021, 1 13). **China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway remains uncertain**. The Third Pole. <https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-remains-uncertain>.
- URL-10 SMOTRYTSKA, M. (2021). **IFIMES Analysis of China's "Belt and Road" Initiative: Genesis and Development**. International Institute for Middle East and Balkan Studies in Ljubljana, Slovenia.

www.ifimes.org/en/researches/ifimes-analysis-of-chinas-belt-and-road-initiative-genesis-and-development/4930.

URL-11 World Bank. (2019, 12 06). Belt and Road Economics: Opportunities and risks of transport corridors. The World Bank. : World Bank Group, Washington. DOI: 10.1596/978-1-4648-1392-4. adresinden alındı

URL-12 (2021). Trademap: <https://www.trademap.org>

URL-13 Kılıç, A. (2021, 2 7). Batı'dan Doğu'ya Geçen 'Güç': Bir Kuşak Bir Yol – Modern İpek Yolu. m5dergi.com: <https://m5dergi.com/one-cikan/batidan-doguya-gecen-guc-bir-kusak-bir-yol-modern-ipek-yolu/> adresinden alındı

URL-14 (2022). Economist Intelligence: <https://www.eiu.com/n/>

URL-15 China and Central Asia: Bilateral Trade. (2021, 4 20). China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-and-central-asia-bilateral-trade-relationships-and-future-outlook/>

URL-16 China and Central Asia: Bilateral Trade Relationships and Future Outlook. (2021, 4 20). China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-and-central-asia-bilateral-trade-relationships-and-future-outlook/>

URL-17 China Kyrgyzstan Bilateral Trade. (2021, 9 27). China and Kyrgyzstan: <https://www.china-briefing.com/news/china-and-kyrgyzstan-bilateral-trade-and-future-outlook/>

URL-18 China- Turkmenistan Bilateral Trade. (2023, 1 6). China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-turkmenistan-bilateral-trade-investment-and-future-prospects/>

URL-19 China-Tajikistan Bilateral Trade. (2021, 9 3). China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-tajikistan-bilateral-investment-and-trade-ties/>

URL-20 China-Uzbekistan bilateral trade. (2021, 9 22). China Briefing: <https://www.china-briefing.com/news/china-uzbekistan-bilateral-trade-and-future-outlook/>

- URL-21 Economist Intelligence. (2022). Economist Intelligence:
<https://www.eiu.com/n/>
- URL-22 Europe & Central Asia. (2021, 10 1). The world bank:
<https://data.worldbank.org/region/europe-and-central-asia>
- URL-23 Icac. (2021). International Cotton Advisory Committee: <https://icac.org>
/About
/AboutICAC?q=%C3%96zbekistan+Pamuk+Sekt%C3%B6r+verileri
- URL-24 Kırgızistan Ülke Profili. (2022). T.C.Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/data>
/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022.pdf
- URL-25 Ruta, M. (2018, 3 28). Belt and Road Initiative. The world bank:
<https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative>
- URL-26 T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/data>
/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022.
- URL-27 Tacikistan Ülke Profili. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/data>
/5efc74f913b876f898f3c309/Tacikistan_2022.
- URL-28 Team, C. B. (2021, 8 27). China Briefing. China and Kyrgyzstan:
Bilateral Trade and Future Outlook: <https://www.china-briefing.com/news/china-and-kyrgyzstan-bilateral-trade-and-future-outlook/>
- URL-29 Trademap Kırgızistan Verileri. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr>
[/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022](https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022)
- URL-30 Trademap, Tacikistan Verileri. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr>
/data/5efc74f913b876f898f3c309/Tacikistan_2022.pdf adresinden alındı

- URL-31 Türkmenistan Ülke Raporu. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
https://ticaret.gov.tr/data/5f05d4d213b8761868766d8d/T%C3%BCrkmenistan_2022.
- URL-32 U.S. Energy Information Administration. (2021, 9 2). U.S. Energy Information Administration (EIA): <https://www.eia.gov/>
- URL-33 Özbekistan Ülke Profili. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı:
https://ticaret.gov.tr/data/0/5ef20f4213b876b1f88518d8/%C3%96zbekistan_20

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Najibullah SAMADI

Öğrenim Durumu

Lise : 2011, Takhar Abdul Qayuum Bek Lisesi (Afganistan)

Lisans : 2018, Aria Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme ve Muhasebe

Yüksek Lisans :2023, İstanbul Aydın Üniversitesi Uluslararası İktisat

TEZDEN ÜRETİLEN YAYINLAR

SAMADI Najibullah, “Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Orta Asya Ülkeleri Üzerine Ekonomik Etkileri” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities, Yayın Tarihi: 25.06.2023, Cilt: 10, sayı: 32, s. 1-12| ISSN: 2651-526 |

Doi Number: <http://doi.org/10.5281/zenodo.8078796>

